

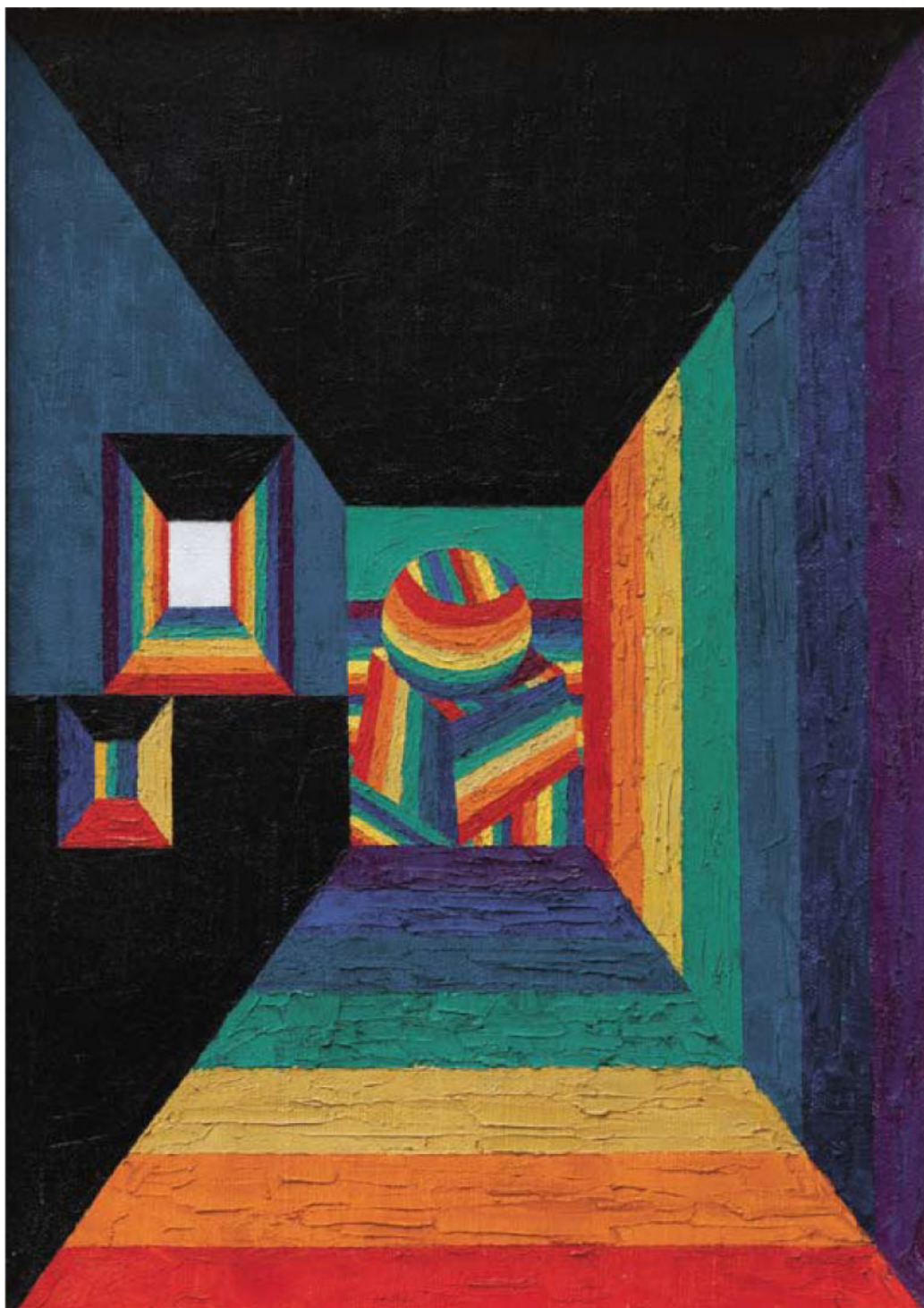
KULTŪROS BARAI

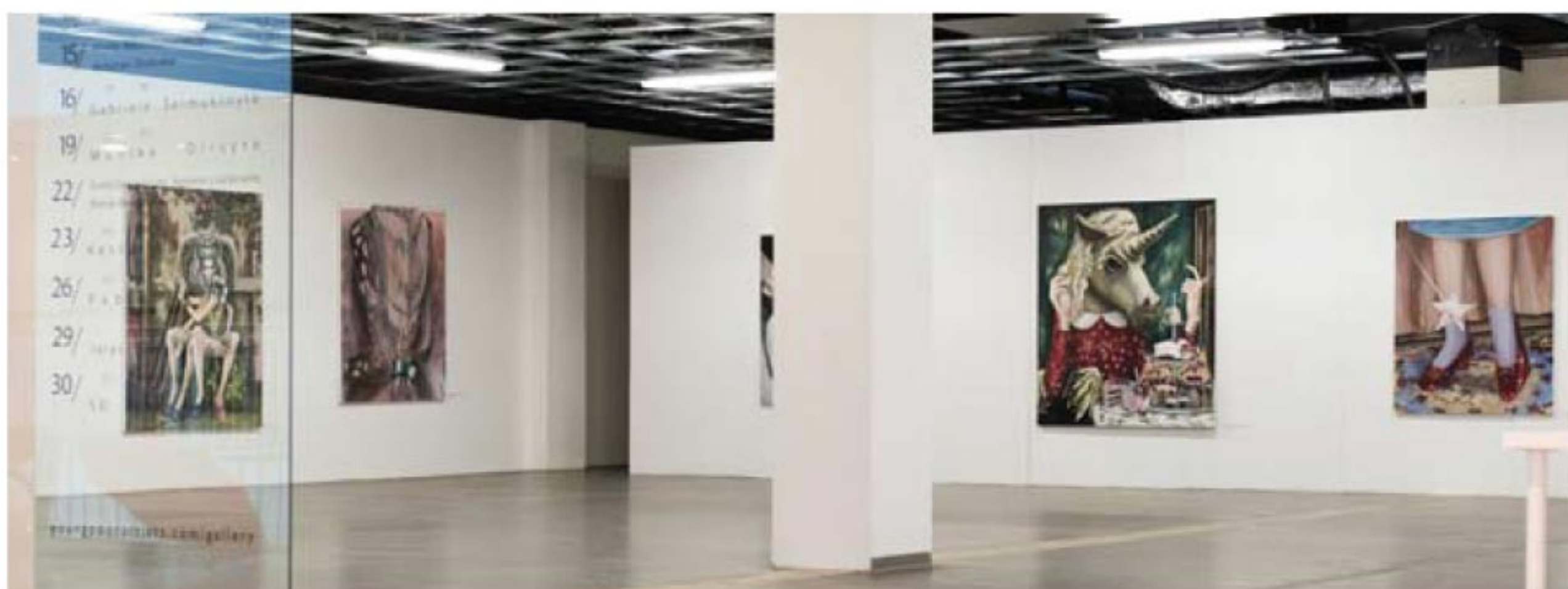
ISSN 0134-3106

2014

6

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt







Kultūros ir meno
mėnesinis žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

KULTŪROS BARAI

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIUTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 8 655 90921
Asta DEKSNYTĖ
(dizainerė) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterinė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (*eurozine*)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS
Liana RUOKYTĖ
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra *Eurozine the netmagazine*
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Rita REPŠIENĖ. Apie kultūros vertybes, prioritetus ir kitus pasirinkimus / 2
Almantas SAMALAVIČIUS. Savaitgalis Kijeve, arba Grėsmė pasaulio tvarkai / 7

Problemos ir idėjos

Žvilgsnis į naudos kultūrą ir atgimimą iš Himalajų papėdės. *Su Ramu Kumaru Panday'um kalbasi Almantas Samalavičius* / 12

Nuomonės apie nuomones

Vytautas LANDSBERGIS. Daugiau tiesos / 16

Kūryba ir kūrėjai

Aldona GUSTAS. Julius KELERAS. Eilėraščiai / 18
Jonas JURKŪNAS. Apie akusmatiskumo magiją / 22
Ingrida GERBUTAVIČIUTĖ. Branda įpareigoja ir nuvilia? *Naujasis Baltijos šokis'14* / 28
Rasa BAČIULIENĖ. Vladislovas Žilius: „Maniau, kad gyvenimas ilgas.“ / 32
Žvalgytis po nežinomas teritorijas. *Su britų muzikos kritiku Martinu Andersonu kalbasi Zita Čepaitė* / 34
Ar verta steigti galerijas prekybos centruose? *Su grupės YPA atstovais kalbasi Kęstutis Šapoka* / 40
Audronis LIUGA. Berlynas. Paskutiniai / 44
Zita DARGUŽYTĖ. Lietuviški intakai į Urugvajaus meną / 49
Redas DIRŽYS. Kai Urugvajuje pamatai save: kritinės pastabos apie klasines meno šaknis / 52
Balti garsai, juodi žodžiai / 60
Redas DIRŽYS. Proletarinis Povilo Abečiūno postmodernizmas / 61

Paveldas ir paminklai

Algimantas BACEVIČIUS. Mūsų miestų medžiai / 62

Praeities dabartis

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIUTĖ. Aiškiaregiai ar lunatikai? *Algirdo Juliaus Greimo politinės minties skrydis* / 64

Istorijos puslapiai

Kęstutis SKRUPSKELEIS. Kaip Vilnių vadavom / 75

Laikai ir žmonės

Markas PETUCHAUSKAS. Tarp kūjo ir pjautuvo / 82

Iš rankraščių ir archyvų

Algirdas GRIGARAVIČIUS. Dakaras ir Marica / 85
Michał SZYMAŃSKI. Jeano Le Louët nutikimai / 89

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Slaptos lošėjų svajonės / 93
Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Vladislovas ŽILIUS. Be pavadinimo. ~1971. Drobė, aliejus; 95x68

4 p.: Vladislovas ŽILIUS. Mano meilė. Medis, sintetinis stiklas ir inkliuzai, mišri technika; 135x52

APIE KULTŪROS VERTYBES, PRIORITETUS IR KITUS PASIRINKIMUS

Dabartinės visuomenės kultūra yra užmaršties kultūra. Kodėl? Esame arba prisijungę, arba neprisijungę, o Google suteikia visą informaciją, todėl nebereikia nieko prisiminti pačiam. Šiandien daugiau dirbame pirštais, o ne smegenimis.

Zygmunt Bauman

Ši šalis – Lietuva, jos vardas užpildo mano sąmonę ir širdį. Aš noriu, kad jūs ją pažintumėte. Ateikit! Mintimis nuvesiu jus į keistą, ūkanotą, dulsvą, šnarantį kraštą...

Oskaras Milašius

Dabarties paklaidžiojimai po praeitį ir pažvilgčiojimai į ateitį turi gundantį sąlygiškumo prieskonį...

1992 m. ratifikavusi Europos kultūros konvenciją, Lietuva, kaip ir Latvija su Estija, įsipareigojo siekti Europos Tarybos narių didesnės vienybės „apsaugant ir įgyvendinant, be kitų tikslų, idealus ir principus, kurie yra visų bendras paveldas“, taip pat vykdant bendrų veiksmų politiką, užtikrinsiančią ir skatinsiančią Europos kultūros plėtrą.¹ Ši konvencija, parengta prieš šešis dešimtmečius, numatė, kad kultūra sieks politinio bendrumo, padėsiančio išvengti klaidžiojimų pavieniui tamsiame pasirinkimų miške, puoselėti vienybę, ieškant tiesiausių kelių šiame informacinio triukšmo, nesiliaujančių karų ir socialinių aklaviečių pasaulyje.

Nacionalumo pojūtis, jo išgryninimas ir pa(si)tikrinimai atlieka tam tikrą konvencinio skydo vaidmenį, kai bandome išsiaiškinti, ar dar galioja abipusiai susitarimai tarp valdžios ir visuomenės, ar adekvatus santykis tarp iliuzijų ir realybės, tarp gebėjimų ir ambicijų. Ar mūsų darbai, mintys, lūkesčiai bent kiek susiję su dabarties horizontų plėtimu? Kokius prioritetus nusistatome, kas lemia jų pasirinkimą? Ar nacionalinis savitumas, seniai peržengęs etnolingvistinio projekto ribas, jau tapo ben-

dru poreikiu, reikalu, kuriuo rūpinamės sutartinai? Gal paskendę kasdienybėje manome, kad kultūrą galima „atidėti“, tegul ja pasirūpins ateinančios kartos, nes dabar svarbiausia įveikti politinę, ekonominę suirutę, juo labiau kad ir priešas čia pat, už vartų...

Tokiomis aplinkybėmis taip ir knieti priminti, ką atsakė Winstonas Churchillis, kai, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, jo patarėjai pasiūlė D. Britanijos saugumą sustiprinti kultūros sąskaita. Premjeras, beje, kartu ir gynybos ministras, tiesiog paklausė: „O ką tada ginsime?“

Naujos iniciatyvos

Esame Europos pakraštyje, tačiau geografija nėra svarbiausia priežastis, kodėl vis dažniau tampame marginaliais kultūrinių pasirinkimų požiūriu.

Europos Parlamentas patvirtino naują, 2014–2020 m. aprėpiantį manifestą „Formuojant Europą per kultūrą“ (*Shaping Europe through Culture*). Tai siejama su atsiversiančiomis naujomis galimybėmis investuoti į meną, kultūrą, paveldą, kuriant tvaresnę, darnesnę, verslesnę ir demokratiškesnę Europą.² Jei norime dabarčiai ir ateičiai suteikti prasmingus kultūrinius

kontūrus, privalome keistis, taikydami bendrus prioritetus: reikia skatinti naujas kultūrinio aktyvumo formas, plačiai atverti duris asmenybėms, ugdyti ir puoselėti talentus. Įsitraukti į bendrus kultūrinius Europos tinklus, kurie apima pačias įvairiausias kultūrinės veiklos sritis. (Vienas iš tokių yra Europos kultūros žurnalų tinklas *Eurozine*, jungiantis daugiau kaip 100 partnerių iš beveik visų Europos šalių. Internetinis *netmagazine* skelbia įdomiausias publikacijas iš „įtinklėtų“ žurnalų originalo kalba kartu su vertimais į vieną iš didžiųjų Europos kalbų. Tai puikus kultūrinio bendradarbiavimo pavyzdys.)

Kultūrinius ir kūrybinius mainus, tarptautinės paramos strategiją pristatantis leidinys *Good Practices Report*, kurį rengia *European Agenda for Culture*, apibendrina ES šalių kultūrinę veiklą iki 2014 m. Deja, Lietuva šioje apžvalgoje nėra minima nei organizacinėje, nei paramos, nei veiklos plotmėje.³ Palyginkime: Estija, kuri aktyviai įsisavino ES paramą, vadovavo bendriems projektams, 2010 m. užėmė antrą vietą Europoje pagal tai, kiek kultūrinių vertybių šalis sukūrė (0,8 proc.), ją aplenkė tik Didžioji Britanija (1,8 proc.), o Prancūzija, Kipras, Latvija ir Austrija (0,6 proc.) liko trečioje vietoje.

Lietuvos kultūrinės iniciatyvos atsitenkia tarsi žirniai į sieną. Veikiausiai todėl, kad nustatydami prioritetus niekaip nepajudame iš mirties taško, neįstengiame pasitelkti platesnio požiūrio, neišgryniname integracinių nuostatų. Kultūra – tai gyvas organizmas, kuriam svarbus ir kūnas, ir siela: kūryba, meno projektai, kultūrinė spauda, tarpkultūriniai tyrimai turėtų būti vientisas veiklos laukas, bet pas mus jis atidalytas kapčiais, atitvertas tvoromis, nepuoselėjami jokie tarpsritiniai ryšiai. Kiekvienam, ravinčiam savo vagą, triūsiančiam savo plotelyje, pasaulėvaizdis ties tuo ir užsisklendžia, realybės įvairovė, gilumos, platumos ir aukštumos lieka už kultūrinio horizonto... „Nykoka“, kaip vieną savo projektą neseniai pavadino Kauno menininkai. Kada pagaliau pradėsime aiškintis regeso, kuriam esame save pasmerkę, priežastis?

O gal tai platesnė, ne tik vietinė tendencija? Antai Slavojus Žižekas savo esė rinkinį pavadino „Sveiki atvykę į Realybės dykumą“, turėdamas omenyje šiuolaiki-

nį pasaulį po 2001 m. rugsėjo 11-osios ir pabrėždamas priešpriešą XX amžių apibūdinančiam Alaino Badiou vaizdiniui – realybės aistrai [*la passion du réel*],⁴ kuri išvadavo iš XIX a. utopijų ar „mokslinių“ projektų ir idealų, iliuzinių ateities planų.⁵

Lietuviškoji dykuma

Kad mėgėjų kurti kultūrinės utopijas netrūksta ir XXI a., rodo bent keli triukšmingi, valstybės išdą gerokai patuštinę Lietuvos įvaizdžio kūrimo vajai. Jei kas ir buvo tuo įrodyta, tai tik apgailėtina tiesa, kad gebantieji mąstyti siaurai lokaliai būtinai siekia veikti plačiai globaliai. Kaip lašas atspindi jūrą, taip šie vajai – šalies politikos kultūrą, jos užmojų menkumą, politikų mąstymo ribotumą.

Atrodo, pirmiausia reikėtų, užuot kūrus „kažką iš nieko“, palaikyti tai, kas jau sukurta ir sėkmingai funkcionuoja, tačiau elgiamasi visiškai atvirkščiai. Pavyzdžiui, praėjusių ir šių metų sandūroje ypač krito į akis keistas entuziazmas, siekiant finansiškai pakludyti šalies kultūrinę spaudą.

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 m. paramos lėšas pagal programas paskirstė taip: kultūros ir meno leidiniams – 19,5 proc. vietoj numatytų 23 proc., šviečiamojo pobūdžio leidiniams – 12 proc., regioninei žiniasklaidai – 42 proc., radijui ir televizijai – 7 proc., internetui – 13 proc., vaikų ir jaunimo kultūriniam švietimui – 7 proc. vietoj 8 proc.

„Kultūros spauda paprasčiausiai žlugdoma ir skurdinama. Jai skiriama vos pusė reikiamų lėšų, iš jos tyčiojamosi, leidėjams tarsi mokinukams aiškinama, kad fondas remia „tik projektus“, ir kaišiojami po nosimis Vyriausybės nutarimai, pagal kuriuos „projektas“ leidinyje gali sudaryti nuo 5 iki 75 proc., o projekto rėmimo intensyvumas – iki 75 proc. Kitaip sakant, leidinys negali būti paremtas daugiau negu 56,25 proc.“, – susiklosčiusia situacija piktinosi *Literatūros ir meno* vyriausiasis redaktorius Kornelijus Platelis, neslėpdamas, kad kultūros leidinių išlikimo perspektyvos kaip niekad liūdnos.⁶ Panašu, kad Lietuvos atstovas *Eurozine* tinkle – žurnalas *Kultūros barai* tokiomis bado dietos sąlygomis irgi turės lėtinti „apsisukimus“.

Kodėl nuolatos atsitinka taip, kad menkos kultūrai skiriamos lėšos išleidžiamos arba utopiniams įvaizdžiams, arba kokiam nors visiškai atsitiktinai pasirinktam prioritetui? Atrodytų, teisinga ir tikslinga sutelkti dėmesį į regionų kultūrą, laikyti ją kultūros politikos prioritetu. Tačiau Lietuvoje, kaip ir Europoje, kultūros epicentrais yra virtę didieji miestai, o regionuose iš paskutiniųjų stengiasi išlikti pavieniai kultūros židiniai. Negi neatrodytų keista, jeigu lėšos, skiriamos, pavyzdžiui, Nacionalinei filharmonijai, staiga būtų iš jos atimtos ir perskirstytos mažiems rajonų kolektyvams, vadovaujantis kiekybės logika: čia juk vienas, o ten – penkiolika! Jei kam atrodo, kad tokia ir turėtų būti tikroji kultūros sklaida, tas dar nepasveikęs nuo sovietinės kultūrnamių raudonligės. Bet SRTR fondas pasiėmė būtent taip – 42 proc. paramos lėšų šiemet paskirta provincijos leidinukams.

Ar regioninės kultūros iškėlimas demografiškai vegetuojančioje Lietuvos periferijoje paskatins kultūros atgimimą? Bendruoju požiūriu, taip, galėtų paskatinti. Tačiau tam pirmiausia reikia gerai apgalvotos strategijos, kuri leistų iš esmės pertvarkyti kultūros infrastruktūrą. O priešokiais skirti kiek daugiau lėšų, dažnu atveju tik todėl, kad taip suplanuota „iš viršaus“, yra tas pats, kaip mėginti įrodyti, neva dirbtinės palmės prie Vilniaus Baltojo tilto galėtų prigyti, jei būtų gausiau palaistytos...

Pokyčių galimybės

Neįsitraukdami į europines iniciatyvas, neišnaudodami bendradarbiavimo galimybių, tolstame nuo vyraujančių kultūros politikos tendencijų. Geras tokio atotrūkio pavyzdys – nacionalinis nematerialiojo paveldo sąrašas arba registras. Jis galėtų būti puikus impulsas iš tikrųjų atgaivinti regionų kultūrinį gyvenimą, aktyvinant bendruomenių veiklą, plečiant kultūros įvairovę, atskleidžiant vietovių savitumą, skatinant kultūrinį turizmą. Deja, ši iniciatyva vis dar yra vystyklusose, nors UNESCO nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvenciją Lietuva ratifikavo dar 2003 m.

Reprezentatyviajam žmonijos kultūros paveldo sąrašui priskirtos tokios išskirtinai svarbios kultūrinės vertybės: kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje,

dainų švenčių tradicija ir simbolika Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, lietuvių polifoninės dainos – sutartinės. Tačiau nacionalinis sąrašas, kuris kiekvienai Europos šaliai yra prestižo, garbės ir orumo reikalas, Lietuvoje kol kas vertas tik tiek, kiek tuščias kiaušinio lukštas.

Reikėtų neatidėliotinai imtis veiksmų, įkurti specialią grupę, kuri rūpintųsi nacionaliniu nematerialiuoju kultūros paveldu, o kartu skatintų ir šiandien puoselėti tradicijas, papročius, amatus... Etninę kultūrą būtina skleisti ne tik regionuose dėl pačių regionų, bet gerokai plačiau ir įtaigiau. O svarbiausia, kad šiais visuotinės vertybių sumaišties laikais tai padėtų lengviau atskirti pelus nuo grūdų, nes blefas, prisidengęs kultūros vardu, smelkiasi į visas sritis, nesvarbu, kokiam sąrašui jos priklauso.

Kaip tvarkyti nacionalinį nematerialųjį kultūros paveldą, vertėtų pasimokyti iš Austrijos, kuri į šį sąrašą kasmet įrašo vis naujus objektus, reiškinius kartu su tradicijų tęsėjais, jų propaguotojais. Antai 2013 m. rugsėjį kaip oralinės tradicijos tęsinys buvo įrašyta austrų ženklų kalba, kaip socialinė praktika – Švč. Sakramento sargų tradicija Tirolyje, kaip tradiciniai amatai – pikio gamyba rytiniame Mühlviertelyje ir kt.⁷ Interaktyviame šalies žemėlapyje kiekvienas regionas pristatomas dešimtimis tradicijų, veiklų ir amatų, tai skatina didžiuotis nacionaliniu savitumu, ugdo patriotizmo jausmą.

Estijos nacionalinio nematerialiojo kultūros paveldo sąrašas – daugiau kaip penkiasdešimt penkios pozicijos, atskleidžiančios estų kultūros savitumą. Nors stokojama vizualinio patrauklumo, gal ir integralumo, nes beveik viskas pristatyta tik estiškai, pasigesčiau ir originalesnio požiūrio, tačiau vis tiek tai reprezentuoja realią, o ne „įvaizdinę“ kultūros politiką.

Kelios naujos Lietuvoje pradėtos kultūrinės iniciatyvos – kultūros kelių projektai tiesiog prašosi įtraukiami į nacionalinio nematerialiojo kultūros paveldo sąrašą. Ypač sėkmingas „Vėtrungių kelias“, jau sulaukęs plataus pripažinimo ir parodęs, kaip penkios išlikusios senovinės vėtrungės įkvėpė kurti naujas tradicijas, tiesiant su tuo susijusias alėjas, plėtojant edukacinę veiklą. Kultūrinė programa natūraliai įgauna ir verslo projektui būdingų bruožų, o tai užtikrina jos tęstinumą.

Atsižvelgiant į nacionalinės kultūros prioritetus,

lietuviams dar aktualesnis būtų Europos kapinių kelias [*European Cemetery Route*], Europos Tarybos pripažintas svarbia kultūros kelių dalimi, pabrėžiant, kad kapinės yra šventos ir emocionali pavėikios erdvės, o kartu jos liudija miestų ir miestelių istoriją, puikiai atskleidžia religinį ir kultūrinį jų tapatumą.⁸ Mūsų „suicidinei“ kultūrai tai galėtų būti tikras išsigelbėjimas, gal pagaliau atrastume savo pašaukimą. Sakau tai be jokios ironijos, tik su prideramu liūdesiu.

Komercinės ūkanos

XXI amžiuje, pasak Frederico Jamesono, nuoširdumas ir tikrumas galėtų būti esminiai dalykai, padedantys išvengti nesėkmių dialektikos.⁹ Kaip mums rasti mediją, tarpininką ar katalizatorių, kuris nenuilstamai rūpinęsi nacionalinio kultūros tapatumo pamatų sutvirtinimu, o svetimšaliams visapusiškai atvertų „keistą, ūkanotą, dulsvą, šnarantį kraštą“?

Programinę studiją *Ars Magna* pavadinęs „Atgimtimi“ Oskaras Milašius pasiūlė ir tam tikrą kodą, kaip nustatyti nacionalinius prioritetus, taikant kokybės kriterijų. Tačiau šiais chaotiškais ir lengvabūdiškais laikais tai būtų jau pernelyg sudėtinga.

24-aisiais Lietuvos nepriklausomybės metais *viešasis* arba rimtasis menas vis dar nėra atidalytas nuo *komercinio*, kuris jau baigia užvaldyti ir scenas, ir ekranus, ir knygų lentynas. Kultūros politikai nenori priiimti atsakomybės, bent bandydami apibrėžti skirtumą tarp vieno ir kito. (Kas galėtų paneigti, kad tokia pilkoji painiava nėra naudinga paramos skirstytojams?) Žodis *viešasis* apibrėžia bendruomenei svarbias, jos savimone, tapatumą, jautrumą, apskritai kultūrą ugdančias vertybes ir jų sklaidą. ES kultūros politika šiomis vertybėmis pripažįsta meno laisvę, pliuralizmą, meno kokybę, kūrybiškumą, tautinį tapatumą, internacionalumą, dalyvavimą ir visuomeniškumą, švietimą, kultūros paveldą... Akivaizdu, kad *komerciniam* menui pirmiausia rūpi anaip tol ne šios vertybės. Pažvelkime į šią problemą, pavyzdžiui, iš kino varpinės.

Galima kurti iliuzijas, kad investuodami milijonus į kino pramonę, paskatinsime tautinio kino atgimimą. Tačiau kultūrai svarbus proporcingas pasiskirstymas,

atsižvelgiant į kūrybos galias, veiklos galimybes, turimus resursus. Nepakanka vien įsitikinimo, kad vieną dieną nustebinsime pasaulį. Visų pirma pasistenkime nustebinti pačius save įdomiais scenarijais, gera režisūra, puikia aktorių vaidyba, kad nereikėtų „Sidabrinių gervių“ pervadinti „lietuviškosiomis pilkosiomis“, simbolizuojančiomis nacionalinę kino nesėkmės istoriją. Su „Valentiniais už durų“ taip ir liksime už visko, kas apibrėžia meną kaip fenomeną.

Apskritai kurti kokybišką popkultūrą mums, matyt, nelementa. Vienas populiariausių televizijos žanrų – serialai – pasaulyje jau seniai peržengė mėgėjiško kino slenkstį ir yra svarbi kultūros ir meno dalis. Vienas iš internetinių pasaulio gigantų *Netflix*, turintis beveik 30 mln. abonentų, populiariaumu aplenkęs televiziją, nemažai investavo į serialų gamybą ir jau pirmasis jų projektas *House of Cards*, kurio pirmas dvi serijas režisavo Davidas Fincheris, o šiemet pradėtas filmuoti trečiasis sezonas, liudija, kad serialas pakėlė šį žanrą į naujas aukštumas.

Amerikiečių kultūra neišsivaizduojama be dvidešimt devynių Davido Lyncho serijų apie Tvin Pykso miestelį, anglų – be „Midsomerio žmogžudysčių“. Šis serialas, kuriamas nuo 1997 m., puikiai atskleidžia provincijos miestelio kasdienybę, tradicijas, paveldą, vertybes. Nacionalinės kultūros dalimi tapo ir serialai apie inspektorius Morsą.

Lietuviški serialai vietoj nacionalinių vertybių diegia beskonybę, lėkštumą, vulgarybes. Meluoti yra gerai, bet „Moterys meluoja geriau“. „Pamiršk mane“, nes aš pats save jau pamiršau. Draminių serialų „Nekviesta meilė“, „Broliai“ situacijos, kaip teigiama, buvo paimtos tiesiai iš gyvenimo,¹⁰ tačiau tas gyvenimas yra be menkiausių nacionalumo ženklų, be tapatumo sugestijų, be nuovokos apie gerą skonį, be menkausio noro būti nuoširdžiam. Jeigu gebėjimas nustebinti tikrai yra vienas iš svarbiausių kūrybiškumo požymių, teks pripažinti, kad lietuviški serialai stebina nebent nepranokstamu savo banalumu.

Jų kūrėjai vis bando visiems įteigti, esą pasiūlė lemti paklausa. Laikantis tokio požiūrio, atsisakoma elementarios pareigos suteikti popkultūrai bent šokią tokią kokybės garantiją. Gal iš tikrųjų kūrybinis bejėgiškumas jau priskirtinas prie nacionalinės kultūros bruožų? Serialų lygį nedaug „prašoka“ ir didžiajam ekranui

skirti filmai. O tada kyla klausimas: jeigu jų kūrėjai taip didžiuojasi, kad tie kūriniai yra „kasiniai“, t. y. komerciniai, tai kodėl ranką vis tiek tiesia į biudžeto lėšas, kurios turėtų būti skiriamos tik *nekomerciniam* menui?

Laikais, kai visagalė ekonomika viską verčia matuoti pagal pridėtinę vertę, kultūra, tapusi nišine realybe, vis privalo įrodinėti savo svarbą ir būtinumą. Tačiau to padaryti jai nepavyks tol, kol ji pati neišgrynins savo vertybių skalės, kuri leistų apibrėžti, kas laikytina *viešuoju*, o kas – *komerciniu* (be jokios neigiamos konotacijos) menu. Beje, prie paramos *visiems* dalybų stalo komercininkai visada bus pirmesni, nes konkurencijos dėsnius yra perpratę geriau negu meno principus.

Nacionalinės kultūros kūne popso metastazės jau taip išvešėjusios, kad ilgiau uždelsus, jei taip ir nesusirinks geras gydytojų, šiuo atveju – kultūros politikų – konsiliumas, ligonio išgelbėti nepavyks...

Pagalba kultūrai

Europos kultūros fondas gegužės 6 dieną paskleidė žinią, kad ES dabar labiau negu anksčiau nusiteikusi remti kultūros kūrimą ir puoselėjimą, esą atėjo laikas platesniam diskursui apie Europos ateitį. Pabrėžiama, kad kultūros plėtra – tai strateginė būtinybė. Toks atsigręžimas į kultūrą svarbus įvairiais aspektais: kaip bendra ES pozicija, jos pilietinės valios išraiška ir kaip gyvybinio kultūros tonuso palaikymas.

Svarbu sukurti tokį politinį ES projektą, kuris prioritetais laikytų kultūrą ir švietimą, – tai būtų tinkamas atsakas į sudėtingus politinius, socialinius ir ekonominius iššūkius. Vienas iš konkretesnių uždavinių, keliamų naujam Europarlamentui, – suburti tarptautinę grupę, kuri spręstų kultūros reikalus. Taip bus siekiama įgyvendinti ir tarptautinius įsipareigojimus, kaip antai UNESCO 2005 m. konvenciją dėl kultūrinės raiškos skatinimo, jos įvairovės apsaugos. Europarlamentarai raginami įsigilinti į strategiją „Europa 2020“ ir siūlyti, kas darytina, kad kiekvienas europietis prisidėtų prie tvarios, darnios Europos kūrimo, pasitelkiant kultūrą.¹¹ Ar Lietuva pagaliau ryšis, ar sugebės įsitraukti į europinius projektus, kad 2014–2020 m. laikotarpis nebūtų mums ir vėl „šešeri liesos karvės metai“?

Prieš keturis dešimtmečius Jeanas Baudrillard'as rašė, kad kultūra išlieka kaip universali instancija, kaip ideali nuoroda, paklūstanti „aktualumo“ šauksmui.¹² Gal iš tikrųjų krizė slypi ne faktuose, o mūsų galvose?¹³ ■

¹ Europos kultūros konvencija, Paryžius, 1954-12-19, http://www.heritage.lt/t_aktai/konvencijos/kulturos.htm [žiūrėta 2014-05-06].

² *Shaping Europe Through Culture*, Agenda for the European Parliament 2014–2020, <http://static.squarespace.com/static/526e5978e4b0b83086a1fede/t/5320366ae4b002f5b013ae44/1394620010025/Shaping+proc.20+Europe+proc.20+through+proc.20+Culture.pdf> [žiūrėta 2014-05-07].

³ *Good Practices Report*. January 2014, http://on-the-move.org/files/EACMC_CCS+proc.20+Report_EN-1+proc.20-+proc.20+copie.pdf?utm_source=sender&utm_medium=email&utm_campaign=K+proc.C5+proc.AARYBI+proc.C5+proc.AOKA+proc.2BEUROPA+proc.2B2014020.+proc.2BKULT+proc.C5+proc.AARA+proc.3A+proc.2Bgegu+proc.C5+proc.BE+proc.C4+proc.97s+proc.2Bnaujienos [žiūrėta 2014-05-07].

⁴ Slavoj Žižek, *Welcome to the Desert of the Real*, Verso, 2002, p. 5.

⁵ Alain Badiou, *Le siècle*, Éditions du Seuil, 2005.

⁶ Kornelijus Platelis, Kultūrinės spaudos rėmimas: praleista proga patyli, 2014-04-17, <http://www.lrytas.lt/komentarai/kulturines-spaudos-remimas-praleista-proga-patyli.htm> [žiūrėta 2014-05-12].

⁷ Intangible Cultural Heritage in Austria, <http://immaterielleskulturerbe.unesco.at/cgi-bin/page.pl?id=89&lang=en> [žiūrėta 2014-05-12].

⁸ About cemeteries route, <http://cemeteriesroute.eu/about-cemeteries-route.aspx> [žiūrėta 2014-05-12].

⁹ Frederic Jameson, The Dialectics of Disaster, *The South Atlantic Quarterly*, Volume 101, Number 2, Spring 2002, p. 297–304, http://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/south_atlantic_quarterly/v101/101.2jameson.pdf [žiūrėta 2014-05-12].

¹⁰ <http://www.15min.lt/zmones/naujiena/lietuva/lietuvisku-serialu-bumas-3-84903> [žiūrėta 2014-05-12].

¹¹ Culture Action Europe's appeal for the European Elections 2014, <http://www.wearemore.eu/wp-content/uploads/2014/01/CAEs-manifesto-for-the-European-Elections.pdf> [žiūrėta 2014-05-19]

¹² Jean Baudrillard, Vartotojų visuomenė: mitai ir struktūros, iš prancūzų kalbos vertė Neringa Abrutytė, Kaunas: *Kitos knygos*, 2010, p. 122.

¹³ Michel Maffesoli, *La crise est dans nos têtes*, <http://www.michelmaffesoli.org/livres/la-crise-est-dans-nos-tetes> [žiūrėta 2014-05-19].

SAVAITGALIS KIJEVE, arba GRĖSMĖ PASAULIO TVARKAI

Gegužei persiritus į antrą pusę, orui įkaitus iki vasariškos temperatūros, savaitgalio kelionė į Kijevą kitomis aplinkybėmis galėtų atrodyti viliojanti, romantiška iškyla. Tačiau gegužės 15–19 dienomis ten surengtas tarptautinis susitikimas tikrai nebuvo pramoga – jautėme aplink tvyrantį nerimą, nė kiek neslūgstančią karo grėsmę. Tolesnė įvykių raida buvo (ir tebėra) visiškai nuspėjama, nors atrodė, kad gyvenimas Ukrainos sostinėje teka įprastine vaga: gatvėse, bulvaruose, parkuose gausu žmonių, veikia parduotuvės, restoranai, kavinės... Vis dėlto įtampa, keliama šalies Rytuose nevaržomai siautėjančių ginkluotų smogikų, grobiančių ir žudančių žmones, nesisklaidė, karinis konfliktas vis gilėjo. Kita vertus, artėjo šalies prezidento rinkimai, vyko triukšminga agitacinė kampanija, iš įvairaus dydžio plakatų gatvėse žvelgė beveik dvi dešimtys kandidatų, stropiai nupudruotais ir retušuotais veidais, žadančių Ukrainos gyventojams šviesesnę ateitį...

Intelektualai, ekspertai, politikai iš Europos, Jungtinių Valstijų ir Kanados atvyko į Kijevą pareikšti solidarumo su ukrainiečiais, kad drauge aptartų Ukrainos įvykių reikšmę ne tik jos, bet ir agresorės Rusijos, ciniškai apsimetančios taikdare, ir visos Europos, net pasaulio ateičiai, diskutuotų apie politiką ir etiką, apie žmogaus teises, apie politinę priešpriešą, svarstydami, kaip ją įveikti. Stambaus kalibro tarptautinį

susitikimą kone žaibiškai surengė du žmonės, neabejingi Ukrainos likimui, – Jeilio universiteto profesorius, istorikas Timothy's Snyderis (beje, 2009 m. dalyvavęs *eurozine* asociacijos kartu su *Kultūros barais* surengtame 22-ajame Europos kultūros žurnalų susitikime Vilniuje), puikiai pažįstamas šios šalies šviesuomenei, ir amerikiečių leidinio *New Republic* redaktorius Leonas Wieseltieras – daugelio knygų autorius, parašęs nemažai analitinių straipsnių apie įvykius, draskančius Ukrainą. Paakinti trumpo, tačiau nepriekaištingai aiškiai išdėstyto, skvarbaus ir dalykiško manifesto, į tarptautinį susitikimą, pavadintą „Ukraina: mąstome kartu“ susirinko kelios dešimtys globaliu mastu gerai žinomų, veiklių ir įtakingų asmenų. Tarp jų – amerikiečių žurnalistas, leidinių *New Republic* ir *Dissent* bendradarbis Paulas Bermanas, buvęs Prancūzijos užsienio reikalų ministras, tarptautinės organizacijos „Medikai be sienų“ įkūrėjas Bernard'as Kouchner, Ženevos Saugumo politikos tarybos vadovas, buvęs šalies vyriausybės narys profesorius François Heisbourg'as, Barselonos Tarptautinių santykių centro vyriausioji analitikė profesorė Carmena Claudin, JAV demokratijos fondo prezidentas, dirbęs ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitete Carlos Gershmanas, įtakingas, nors kontroversiškai pagarsėjęs prancūzų filosofas ir viešasis intelektualas, beje, dažnas svečias Ukrai-

noje, kalbėjęs ir Maidano miniai, Bernard'as-Henri Levy, Harvardo ukrainistikos profesorius George'as G. Grabowiczius, kanadietis politikos ir filosofijos mokslų profesorius Markas Kingwellas, vokiečių istorikas Karlas Schlögelis, garsus rusų rašytojas Viktoras Jerofejevas, Švedijoje gyvenanti kroatų rašytoja Slavenka Drakulić, keletas iškilių lenkų politologų, sociologų ir redaktorių kartu su *Gazeta Wyborcza* leidėju Adamu Michniku ir daugelis kitų. Vienintelis pakviestas Lietuvos atstovas buvo šių eilučių autorius. Susitikimo dalyviams surengtame priėmime, kuris vyko puošnioje Diplomatinės akademijos auloje, dalyvavo Švedijos ekspremjeras Carlos Bildtas ir Ukrainos užsienio reikalų ministras Andrius Deščycja. Pasakę oficialias kalbas, abu neformalioje aplinkoje ilgai bendravo su susitikimo dalyviais. Intensyvi, gerai apgalvota renginių programa pritraukė gausų būrį Ukrainos intelektualų, akademikų, žurnalistų, aktyvistų iš įvairių šalies vietų, net iš tų sričių, kurias kontroliuoja ginkluoti separatistai, remiami Putino Rusijos.

„Čia susitinka tie, kuriems rūpi laisvė ir šalis, kur už laisvę tenka mokėti didžiulę kainą. Šiomet per Ukrainą nuvilnijo protestų banga, kilo revoliucija ir kontrrevoliucija, pradėta iš užsienio. Milijonai žmonių susirinko reikalauti įstatymo tvarkos ir glaudesnių ryšių su Europa, bet Janukovyčiaus režimas į tai atsakė smurtu. Vladimiras Putinas pasiūlė Ukrainos vyriausybei nemažus pinigus mainais už gatvių išvalymą nuo protestuotojų ir prisijungimą prie Rusijos pagal jau parengtą Eurazijos projektą. Janukovyčius kriminalizavo pilietinę visuomenę, o tai dar labiau išplėtė pasipriešinimo mastą. Policijai ėmus masiškai žudyti protestuotojus, kilo revoliucija, politinė valdžia perėjo į parlamento rankas, pažadėta surengti laisvus rinkimus. Rusijos valdžia į tai sureagavo, įsiverždama į Krymą, siūsdama provokatorius į Rytų Ukrainą. Kyla grėsmė, kad valstybė bus suskaldyta, o pilietinė (beje, abiejų šalių) visuomenė užgniaužta. Šiandien Ukraina, kaip ir Čekoslovakija 1938 m., yra pliuralistinė visuomenė tarp autoritarinių režimų, nuostabi, tačiau prislėgta šalis, kurią menkai supranta jos kaimynai“, – tarp kitų dalykų pabrėžiama manifeste.

Konstatuoti lyg ir visuotinai žinomi dalykai, tačiau kartu klausiama, kaip čia atsitiko, kad pasaulio žiniasklaida įvykius Ukrainoje nušviečia taip prieštaringai? Polišinelio paslaptis, kad daugelis plačiai skaitomų Vakarų dienraščių, ypač kairiosios pakraipos, išstisus mėnesius akcentavo ne pilietinės visuomenės kūrimąsi ir jos politinės valios išraišką Ukrainoje, ne kilusį mirtiną pavojų, kad šalis bus suskaldyta į kelias dalis, atplėšiant ekonominiu požiūriu strategiškai svarbias teritorijas, bet marginalinio pobūdžio dalykus: kraštutinės dešinės radikalizmą, antisemitinius šūkius, vieną kitą istorinį epizodą iš praėjusio amžiaus vidurio. Galima tvirtinti, kad nenoromis arba noromis (kitaip tariant, iš naivumo ar kokių nors kitų paskatų) Vakarų žiniasklaida, besididžiuojanti savo demokratinėmis laisvėmis, šįkart pylė vandenį ant Putino propagandos malūno. Gerai sustyguotoms šovinistinėms Kremliaus atakoms puikiai tiko netgi dalykai, būdingesni pačiai Rusijai, – esą štai kur akivaizdžiausios ukrainiečių ydos. Skleidžiamas mitas, neva Ukrainoje klesti „nuožmus“ nacionalizmas, pasireiškiantis ir bjauriausiomis antisemitizmo formomis. Tiek Rusijos, tiek Vakarų televizijos stotys primygtinai demonstravo didžiulėje margoje Maidano minioje šmėkstelėjusius kelis radikalius lozungus, neva įrodančius, kad tokia yra viso Kijeve kilusio pilietinio sąjūdžio esmė... Suprantama, iš žiniasklaidos taip tendencingai, be konteksto pateikiamų faktų daug kam galėjo susidaryti įspūdis, kad uniformuoti ir gerai ginkluoti žaliūnai, atseit vykdantys „savigny- nos“ misiją, siekdami užtikrinti kai kurių regionų „savarankiškumą“ ir „pilietinį“ apsisprendimą, yra gerokai mažesnis blogis už Europos pakraštyje neva atbundantį radikalų nacionalizmą ir antisemitizmą.

Gąsdinimo retorika ir Ukrainos žydai

Susitikimo rengėjai, puikiai suvokdami, kokį nelemtą darbą Putino naudai per pastaruosius mėnesius nuveikė Vakarų žiniasklaida, visam pasauliui trimtuodama, esą pilietinės visuomenės Ukrainoje užuomazgos – tai dar viena atidaryta Pandoros skrynia,

surengė spaudos konferenciją, skirtą tiek tarptautinės žiniasklaidos atstovus, tiek šio susitikimo dalyvius supažindinti, kokio požiūrio į vykstančius procesus, ryškėjančias perspektyvas laikosi visos stambiausios religinės šalies bendruomenės. Renginyje dalyvavo stačiatikių ir katalikų Bažnyčių, totorių ir žydų religinių bendruomenių hierarchai, įvairių pilietinių organizacijų vadovai. Buvo ypač įdomu sužinoti, kaip dabartinę situaciją vertina religinės ir pasaulietinės žydų organizacijos. Jei salėje buvo tokių, kurie, paveikti Rusijos propagandos ir isteriškų žiniasklaidos komentarų, tikėjosi išgirsti nusiskundimų dėl šalyje neva įsigalėjusių antisemitinių nuotaikų, gausėjančių išpuolių prieš žydus, tokiems teko nusivilti. Nė vienas kalbėtojas tuo nekaltino ukrainiečių – paaiškinta ir patikinta, kad Maidane antisemitinių išpuolių, priešingai negu teigė pasaulio spauda, buvo labai mažai, o ir tie grynai provokacinio pobūdžio, trumpalaikiai, neradę Maidane susirinkusių žmonių palaikymo ar pritarimo. Tiesa, provincijoje ekscesų būta kiek daugiau, tačiau sunku pasakyti, ar tai „autentiška“ tam tikrų visuomenės sluoksnių laikysenos išraiška, ar surežisuoti, iš Maskvos koordinuojami veiksmai. Žydų (šalyje jų yra daugiau kaip 370 000) atstovai nelinkę sureikšminti tokių emocijomis paremtų nesusipratimų. Kaip ir daugeliui Ukrainos žmonių, jiems kur kas didesnę nerimą kelia šalies kriminalizacija, kurią provokuoja kruvini ginkluotų separatistų veiksmai. Bendra problema – Rusijos agresija prieš Ukrainą, žydai drauge su dauguma šalies gyventojų yra savo valstybės pusėje. Tiesa, beveik du kartus padidėjo emigracija į Izraelį, tačiau tai vertinama kaip natūrali žmonių reakcija į plintančius ginkluotus susirėmimus ir karo grėsmę. Beje, į Vakarų žiniasklaidos sukeltą „gaisrą“ žibalo šliūkštelėjo ir dalis žydų, daugiausia tų, kurie emigravo į Izraelį dar sovietmečiu, kai antisemitizmas Sovietų Sąjungoje buvo plačiai suvešėjęs. Į kolektyvinę šių žmonių atmintį giliai įsirėžusi sovietmečio patirtis, todėl šiandieninę padėtį jie vertina per savo prisiminimų prizmę. Nederėtų pamiršti dar vieno svarbaus dalyko – dauguma Ukrainos žydų, persikėlusius į Izraelį, buvo ir liko rusakalbiai, kitų kalbų ne-

išmoko, todėl sudaro gana gausią jiems skirtų Rusijos televizijos kanalų auditoriją. Informaciją gauna perleistą per Maskvos filtrus, atmieštą Putino propagandą. Nenuostabu, kad rusakalbiai tiek Izraelio, tiek kai kurių kitų šalių žydai prabilo apie Ukrainoje galimus pogromus, kurių ypač baiminasi, o baimės akys, kaip žinome, didelės... Maskva savo tikslą, regis, pasiekė svetimomis rankomis – gudriai pasinaudodama demokratiškai pliuralistine Vakarų žiniasklaida.

Žydų religinėms ir visuomeninėms organizacijoms rūpi nauji iššūkiai, kylantys jų bendruomenei. Rytų Ukrainoje reiškiasi dvi tendencijos: pirmoji – tai noras bet kokia kaina grįžti į SSRS (dabar Eurazijos) glėbį, antroji – kurti šiuolaikišką europietišką Ukrainą. Šiuose regionuose gyvenančių žydų problema ta, kad jie nekalba nei jidiš, nei ukrainietiška, todėl beveik visiškai nedalyvauja bendrame šalies diskurse. Jais manipuliuoti Rusijos propagandai ypač lengva. Žmonės, vis dar įkalinti sovietinio mentaliteto, galima sakyti, „tapo savo pačių entuziazmo aukomis“. Tačiau tas „entuziazmas“ kaip smauglys beždžionę užhipnotizavo ir globalią žiniasklaidą, kuri lyg ir turėtų būti išsiugdžiusi imunitetą Kremliaus minkštajai galiai...

„Eto serjoznyje rebiata“

Per susitikimo viešas diskusijas ir jo užkulisiuose buvo aptariami keli tarpusavyje glaudžiai susiję dalykai – Putino strategija, taktika, jo demagogija ir prieštaranga, labai dviprasmiška Vakarų, ypač Europos Sąjungos, laikysena. Timothy'o Snyderio teigimu, Europai trūksta rimtos demokratinių procesų, vykstančių Ukrainoje, analizės, todėl politinė reakcija nepakankamai adekvati. Paradoksalu, bet ukrainiečių žurnalistai daug įdomiau ir skvarbiau analizuoja tai, kas vyksta Europoje, negu jų kolegos iš Senojo žemyno šalių rašo apie Ukrainą. Snyderio įžvalgas kiek kitu rakursu pratęsė analitikė iš Barselonos Carmena Claudin: naujosios Ukrainos projektas, kurio užuomazgomis laikytini Maidano įvykiai, dar tik prasideda. Europos Sąjungai kol kas Ukrainos, regis, nelabai reikia. Nereikia jos ir ES elitui, vangiai stebinčiam, dar van-

giau reaguojančiam į Putino režimo agresiją prieš kaimyninę šalį. Nemažai daliai europiečių susuko galvas Kremliaus skleidžiama dezinformacija, esą Ukrainos valdžia neteisėta, be to, nusistačiusi antisemitiškai. Ši retorika ypač efektyvi pačioje Rusijoje – nemaža visuomenės dalis sveikina kiekvieną naują agresijos žingsnį, jau nekalbant apie tai, kad Krymo aneksiją Maskva aplaistė džiaugsmo ašaromis, o Putino reitingas auga kaip ant mielių. Claudin nuomone, taip yra todėl, kad rusai ilgisi „šlovingos“ imperinės praeities, prieš kurią skurdi dabarties kasdienybė visiškai nublinksta. Šalies galią šiandien jiems reprezentuoja atplėštas Krymas ir Putino remiami smogikai, toliau ketvirčiuojantys Ukrainą.

Leonas Wieseltieris Rusijos elgesį pavadino „išpuoliu prieš pasaulio tvarką, susiklosčiusią po Antrojo pasaulinio karo“. Pasak jo, tai reiškia ir „geopolitikos sugrįžimą“, – tą suvokti pasaulis turėjo jau gerokai anksčiau, matydamas, kaip Maskva bando paklupdyti Gruziją, kas dedasi Osetijoje. Glumina faktas, kad niekas nė girdėti nenorėjo, koks pragaištingas yra šis geopolitikos poslinkis. Privalome kuo greičiau ir griežčiau į tai reaguoti, antraip įvykiai darysis vis sunkiau prognozuojami, o jų padariniai bus vis tragiškesni.

Ir atvirkščiai, ir Ukrainos analitikai svarstė, kuo pavojinga federalizmo idėja, pastaruoju metu brukama itin įkyriai. Pasak Bernard'o Kouchner, šiai valstybei federalizmas visiškai netinka, toks modelis, užuot suvaldęs dabartinę krizę, tik dar labiau ją pagilins, separatistiniai kėsmai plėsis, kol šalis bus suskaldyta. Buvusiam Prancūzijos užsienio reikalų ministrui pritarė daugelis forumo dalyvių. Tačiau jam suabejojus sankcijų Rusijai nauda, esą jos pasiekusios tikslą tik vienui vieną kartą – kai buvo taikomos Pietų Afrikos apartheidui, kritikos pažėrė jo tautietis ir bičiulis Bernard'as-Henri Levy, kurio nuomone, sankcijos efektyvios tais atvejais, kai yra taikomos *rimtai ir nuosekliai* – tada jos reiškia ne abstraktaus, o konkretaus solidarumo gestą. Beje, Kouchner pabrėžė, kad Prancūzijoje (o veikiausiai ir kitose šalyse) agresyvią Putino politiką remia dvi viena kitai lyg ir la-

biausiai oponuojančios jėgos – kraštutinės kairiosios ir kraštutinės dešinėsios partijos. Tai kelia didžiulį nerimą dėl viso Europos politinio spektro laikysenos per bene sunkiausią po Šaltojo karo politinę krizę.

Timothy's Snyderis atkreipė dėmesį, kad dvikalbystės požiūriu Kijevas – pats europietišiausias miestas. Tad federalizmo, kuris neva skirtas užtikrinti rusakalbių šalies gyventojų teisėms, poreikis yra dirbtinis, išlaužtas iš piršto, nes Ukrainoje visi, kas tik nori, ramiausiai kalba rusiškai ir atimti šitos teisės niekas nesigviešia. Istorikas pridūrė: kai tik JAV valstybės sekretorius arba Rusijos užsienio reikalų ministras ima kalbėti apie federalizmą kitose šalyse, tai niekam nieko gero nežada... Išitraukęs į diskusiją Bernard'as-Henri Levy pritarė ukrainiečių analitikams, kad decentralizacija, kurią dabartinė Ukrainos valdžia siūlo separatizmu apkrėstiems regionams, vertinant iš valstybės ir jos gyventojų pozicijos, yra nepalyginamai pranašesnė už labai pavojingą federalizmo modelį, kuris akivaizdžiai tarnautų galingesnės kaimyninės šalies interesams. Sakė, kad prieš kurį laiką skaitydamas paskaitą Kijevo Mohylos universitete, Putiną pavadino šachmatininku, tačiau šiandien, turėdamas galvoje pastarųjų mėnesių įvykius, Rusijos prezidentą linkęs vadinti „gangsteriu“, kurį galėtų sustabdyti tik labai rimtos Vakarų sankcijos. Beje, kartu su vienu iš kandidatų į prezidentus važinėdamas po rytinius šalies regionus (lankėsi Dniepropetrovske ir kitur) filosofas išgirdo nemažos dalies žmonių nuomonę: Ukrainos skaldymas kelia pavojų ne tik jų valstybei, bet visai Europai... Ar europiečiai pajėgūs tai suvokti?

Carlo Gershmanno teigimu, esame liudytojai, kad posovietinė era baigiasi, jau visiškai nutrintos ribos tarp to, kas galima, o ko negalima. Jo nuomone, šiandien niekas negalėtų tvirtai pasakyti, kaip toli eis Putinas, nes Rusija gviešiasi *visos* Ukrainos, ne vien rytinės jos dalies, kaip galėtų atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Dabartiniam Kremliaus režimui reikia silpnos, dezintegruotos Ukrainos. Turime reikalą anaip tol ne su trumpalaike akcija – tai ilgalaikio proceso pradžia. Skaldymas gali tęstis ir dvidešimt metų. Putino

aplinkos žmonės, taikliu prelegento įvardijimu, – *eto serjoznyje rebiata*, jie turi savo naratyvą, kuris, beje, daro didžiulį įspūdį europiečiams, ypač vokiečiams. Kad galėtume duoti adekvatų atkirtį imperinėms Kremliaus ambicijoms, turime mąstyti politiškai. Europai labai trūksta tokio kalibro politiko, koks buvo Winstonas Churchillis. Didžiulė atsakomybė tenka ir patiems ukrainiečiams – jie privalo parodyti, kad turi teisę ginti savo šalį ir ja naudojasi. Tik taip galės užsitikrinti rimtesnę Vakarų paramą. „Jei Rusija nebus sustabdyta, tai sugriaus visą globalią pasaulio tvarką“, – tvirtino Gershmanas.

Nepaisant Putino bravūros, akivaizdu, kad Rusija labai pažeidžiama tiek demografiškai, tiek ekonomiškai. Levados tyrimų centro duomenimis, daugiau kaip 20 proc. suaugusių rusų artimiausiu metu norėtų emigruoti, o tai labai rimtas krizės šalyje simptomas. Tačiau iš krizių bandoma išeiti įvairiais keliais – nepamirškime, kokia tragedija visam pasauliui virto hitlerinis „susidorojimo su krize“ modelis. Šiuo atžvilgiu princas Charlesas ir Hillary Clinton pranašišškai teisūs, įžvelgdami panašumų tarp Putino ir Hitlerio...

Susitikime aptartas ir Jungtinių Valstijų vaidmuo, Vašingtono reakcija į geopolitinius poslinkius šiame Rytų Europos regione, vykdomus iš karinės jėgos pozicijų. Nors pastaraisiais dešimtmečiais JAV veiksmai įvairiose pasaulio vietose sulaukė pelnytos kritikos, vienas iš diskusijose pasisakiusių šios šalies akademikų siūlė įsivaizduoti dabartinį pasaulį su visomis jo problemomis ir be Amerikos... Nenuostabu, kad pirmieji plojimai prapliupo ukrainiečiai.

Vietoj epilogo

Atsiradus laisvesnei minutei, nuskubėjau pasižvalgyti po Maidaną, kur dar visai neseniai aidėjo šūviai, griaudėjo sprogimai. Iki šiol ten gausu žmonių, dėl šių įvykių palikusių šeimas, praradusių darbą, nebeturinčių kur eiti... Pastatytas didelis TV ekranas, kuriame rodomi pokalbiai su revoliucinių įvykių dalyviais, liudytojais, aukų šeimomis. Stenduose – žuvusiųjų nuotraukos su prierašais, kas iš kur kilęs,

kurią dieną žuvęs... Maidano barikados su apdegusiais automobiliais, palapinės su rūkstančiomis krosnelėmis, gultais, pasipriešinimo įrankiais ir skurdžia manta, kaip tvirtino ukrainiečių analitikai ir aktyvistai, netrukus bus demontuotos ir aikštė pamažu atgaus ankstesnį pavidalą. Suprantama, rekonstruoti Maidano prieigose sprogimų ir gaisrų nuniokotus statinius užims nemažai laiko. Dar daugiau jo – keliolikos metų ar net kelių dešimtmečių prireiks, kol Ukrainoje atsiras šiuolaikiška demokratinė visuomenė, pajėgi įveikti sovietų mentalinį paveldą, kuris šioje šalyje vis dar laikosi tarsi gilus įšalas. Ir „maidaniečiai“, ir iš Ukrainos pakraščių, karštųjų taškų atvykę asmenys, puoselėjantys naujos visuomenės viziją, sakė, kad pirmiausia reikės „lopyti“ išgrobtą valstybės išdą, suvaldyti išsikerojusią korupciją, tvarkyti visiškai apleistą socialinę sritį. Ukraina įklimpusi į praeitį gerokai giliau negu kitos „broliškos respublikos“, kurios į sovietinį narvą pateko vėliau, o iš jo ištrūko anksčiau. Turint galvoje, kad ši visuomenės raidos etapą komplikuoja nuožmi, taktiškai ir strategiškai gerai parengta Rusijos agresija, pažangiųjų Ukrainos sluoksnių padėtis iš tikrųjų nepavydėtina. Naujos visuomenės kūrimas, prasidėjęs Maidane, turės įveikti ilgą ir sunkų kelią. Daug kas priklausys nuo to, ar Vakarai pagaliau suvoks, kad per kontinentą šliaužia naujos atmainos „koloradinio“ fašizmo šmėkla. Ar intelektualų nuojautos ir įžvalgos gebės prasiskverbti pro globalios žiniasklaidos abejingumą, kuris maskuojamas tariamu objektyvumu, bet iš tikrųjų laisvės vardu suteikia tribūną šovininistinei propagandai ir dezinformacijai?

Susitikimo dalyviai žadėjo bendraminčiams Ukrainoje panaudosią visas savo galias ir galimybes, kad žiniasklaida ir politikai gautų *tikrą* informaciją apie *tikras* grėsmes ir pavojus. Būtina duoti atkirtį Kremliaus sukurptiems ir toliau kurpiamiems mitams, užtvindžiusiems globalią informacinę erdvę. Ar mąstant kartu pavyks imtis ir bendrų veiksmų, kad solidarumo gestai taptų konkretesni, parodys rytojus, jeigu jis, žinoma, išauš... Gali būti, kad Europos ateitis šiomis dienomis sprendžiama ne Briuselyje, bet Kijeve... ■



ŽVILGSNIS Į NAUDOS KULTŪRĄ IR ATGIMIMĄ IŠ HIMALAJŲ PAPĖDĖS

Su Ramu Kumaru Panday'um kalbasi Almantas Samalavičius

Ramas Kumaras Panday'us (g. 1946 m.) – žinomas Nepalo rašytojas, Tribuvano universiteto geografinio profesoriaus, keliasdešimties grožinės literatūros ir mokslo knygų autorius, nepaliečių PEN centro prezidentas. Rašo poeziją, prozą, humoristinius kūrinius, tyrinėja literatūrą. Yra paskelbęs nemažai akademinių mokslo veikalų: „Kalnų erdvinis išsidėstymas Nepale“ (1980), „Aukštumų geografija“ (1987), „Nepalo geografijos pradininkai“ (1998), „Kalnų dimensijos“ (1999), „Nepaliečių humoras“ (2000), „Švietimas Japonijoje“ (2003), „Japonijos ir Nepalo santykiai“ (2006) ir kt.

Dingstį pokalbiui davė pažintis su šiuo įdomiu rašytoju ir mąstytoju, kai neseniai lankiausi Nepale, Katmandu slėnyje, ir jo knyga „Atgimimas: pašnekesiai apie laisvo gyvenimo filosofiją“ (2011), laikoma pirmuoju tokio žanro literatūros kūriniu šioje Himalajų regiono šalyje.

Almantas Samalavičius. „Atgimime...“ pateikia-
Ate savąją laisvės sampratą, kritikuojate kai kurias dabartinio „globalizacinio“ visuomenės raidos etapo tendencijas. Tvirtinate, kad šiuolaikinėmis sąlygomis laisvę riboja būtent tie instrumentai, kurie buvo sukurti jai užtikrinti: „Žmonės tapo mašinomis, gyvenančiomis mechaniską gyvenimą aplinkoje, kurią patys užteršė. [...] Jau nebevalgome susėdę namuose už stalo kartu su šeima, o vaikus matome tik trumpam sugrįžę vakarais iš darbo arba per atostogas. Verslininkai, dažnai keliaudami, apskritai palieka savo atžalas auklėms, kad netrukdytų linksmintis ir megzti ryšių su svarbiais žmonėmis.“ Tokią gyvenseną globaliu mastu įtvirtina Vakarai, kur labai svarbi sėkmė, karjera, pelnas, įvaizdis ir panašūs dalykai. Gal Rytų mąstymas padėtų subalansuoti pašlijusią šiuolaikinę gyvenseną?

Ram Kumar Panday. Civilizuotas pasaulis paver-
tė žmones tremtiniais savo pačių namuose. Laisvę iš jų prievarta atima ne tik diktatoriai, bet ir tie politikos, kultūros veikėjai, kurie, iškilę viršum visuomenės, siekia merkantilių tikslų. Nederėtų pamiršti, kad prie visuomenės viktimizavimo prisidėjo ir intelektualai, įvairių sričių ekspertai. Besivystančių šalių kultūra patyrė ypač didelį jų spaudimą. Senoji kultūrinės gerovės kūrimo prakti-

ka yra sistemingai išstumiamą. Net gyvenimo kokybė jau matuojama, pasitelkiant vien apčiuopiamus fizinius indikatorius. Kai netyrinėjama kultūros aplinka, jos slėpiniai, kai pasikliaujama paviršiniais dalykais, pasiskolintomis žiniomis, prarandamas būties integralumas. Visi patiriame, kad gyvenimas, užuot tapęs lengvesnis dėl technologinių naujovių, vis labiau sudėtingėja. Šiuo atžvilgiu netenkame vis daugiau laisvės. Laisvei reikia dviejų dalykų. Pirma, kad žmogus suvoktų jos keliamas sąlygas, ir būtų pakankamai išmintingas, kad atskirtų gėrį nuo blogio. Net ir dviem žmonėms reikia susitarti, kad jų norai, poreikiai ir interesai nesikirstų tarpusavyje. Tačiau civilizuotas pasaulis į tokius paprastus dalykus nebekreipia dėmesio. Nors žmogus nėra mašina, tačiau gyvenimas darosi vis labiau monotoniškas, mechaniškas ir tai niokoja dvasią. Didelių miestų gyventojai ypač kenčia nuo psichikos ligų, depresijos, nes nuvertinę socialines normas, vertybes, nuvertinome ir patį gyvenimą. Ryšiai tarp tėvų ir vaikų vis labiau trūkinėja, visuomenė, atsisakanti žmogiškų jausmų, pavyzdžiui, prierašumo ir meilės, praranda gyvybinį instinktą, net jos kultūra pereina į mechaninį režimą.

Nors globali visuomenė pripažįsta tik naudos kultūrą, iki šiol egzistuoja pavienės bendruomenės, laisvai

plėtojančios autentišką vietinę kultūros praktiką, užuot prisijungusios prie kultūros industrijų ir mėgdžiojusios modernią, formalumais grindžiamą gyvenimą.

Ar tokių „laukinių“ salelių nenuskandins globalizacijos cunamis?

Sunku pasakyti. Žmogiškumo raidai ir būties pilnatvei labai praverstų literatūros terapija. Tačiau mokykla ir kitos ugdymo įstaigos kala į galvas tik sausus faktus, nevertina literatūros studijų. Žinoma, keičiantis laikams, būtina keistis ir visuomenei. Vien tradicijų neužtenka. Mąstymą reikia nuolatos atnaujinti, tačiau jo kryptį turėtų nurodyti konkrečios šalies kultūra. Senojo pasaulio idealus, socialines normas ir vertybes naujasis pasaulis turi pritaikyti sau, o ne sulaužyti ir išmesti.

Knygoje aptariate ir pastebimai didėjančią „estetinio jausmo“ stoką. Modernybė siekė išgyvendinti daugybę dalykų, kuriuos laikė atgyvenusiais arba „archajiškais“: kultūrinę atmintį, senąsias tradicijas, universalias idėjas. Vietinės kultūros ir meno tradicijos buvo be gailės atmetos. Ar pavyks išsaugoti bent likučius tos kadaise galingos kitoniškos, nevakarietiškos meno srovės?

Praradę estetinį jausmą, žvelgiame į pasaulį per materializmo akinius. Tai atspindi ir modernistinis menas, kuris apriboja estetinį jausmą, sėdamas įniršį, visuotinių nepasitenkinimų tarsi koks amžinas paauglys, neįstengiantis subręsti. Tačiau žmonės prisirišę prie meno, susijusio su realybe, ir tai padėjo tradiciniam menui išlikti. Kūrybos grožis priklauso nuo gyvenimo grožio. Gyvenimo grožį lemia balansas tarp mąstymo, jausmų ir rankų darbo. Kūrybingiausi žmonės gilinasi į praeities filosofiją, leidžiančią pajusti gyvenimo pilnatvę. Visokių ambicijų galima turėti, tačiau negalima niekinti to, kas jau atrasta, ko pasiekta. Reikėtų atsisakyti tokių dalykų kaip godulys, savo pranašumo demonstravimas. Tas, kuris ištiesia ranką kitam, niekada neklysta.

Labai didžiuojamės savo vaikų pasiekimais, tačiau nesame tikri, ar tai galės užtikrinti jiems gerą, mūsų supratimu, gyvenimą. Pamiršome rūpintis net sveikata, be paliovos triūsdami, kad tik pasiektume kuo didesnės daiktinės gerovės. Turime galybę ambicijų, tačiau jos

neišsipildo, nes gobšiam niekada negana. Gal taip yra todėl, kad užmiršome stebėti bičių ir skruzdėlių darbą, drugelio plasnojamą. Daug kalbame apie tai, kad nyksta biologinė įvairovė, kad daugybė rūšių gali netrukus išnykti, tačiau ar dažnai pagalvojame, kad iš žmonių veidų baigia išnykti šypsena?

Vieni analitikai teigia, kad ekonominis spaudimas ir neoliberalioji politika neišvengiamai paskatins kultūros homogenizaciją, kiti labiau pabrėžia kultūrų jungtis, pasitelkdami „kreolizacijos“ sąvoką. Kuri interpretacija artimesnė Jums?

Manau, Adamas Smithas (1723–1790), pateikęs „tautų turto“ koncepciją, buvo teisesnis už Karlą Marxą (1818–1883), parašiusį „Kapitalą“.

Ekonominė globalizacija prasidėjo ne tiek dėl ideologinio spaudimo, kiek dėl informacinių technologijų bumo. Jos tapo tiltu tarp norų, turto ir galimybių visame pasaulyje. Žmonės, gyvenantys atkampesniuose ir skurdėsiuose pasaulio kraštuose, pamatė, kad kitos šalys yra pažengusios gerokai toliau negu jie, ir tai sukėlė daug norų, deja, nelabai pagrįstų, nes švietimo galimybės čia menkos, stokoama įgūdžių, juo labiau resursų, kad visi galėtų gyventi pasiturimai. Suprantama, ši nelygybė tampa nepasitenkinimo ir konfliktų šaltiniu. Tačiau jokia pasaulio šalis negali visų žmonių norų patenkinti iškart. Tie, kuriems pavyksta prasimušti, mielai perima homogenizuotą kultūrą kaip pažangos vaisių. Tie, kuriuos laikome atsilikusiais, ima tuo „homogenizmu“ piktintis, kelti riaušes, dar labiau komplikuodami ir taip sunkią savo padėtį. Kultūros globalizacijai reikia ekonominio pagrindo. Kita vertus, moderniajam amžiui būdingi nuolatiniai konfliktai tarp kultūrinių tapatumų įvairovės ir unifikacijos, nes homogeniška kultūra lengvai tampa pelninga industrija. Vis dėlto tik užtikrinę, kad kultūrų įvairovė išliks, galėsime puoselėti tokią kultūrą, kuri ne skirtų žmones, bet juos sietų.

Nepalas ištisus šimtmečius buvo neprieinamas Vakarų pasauliui, atsivėrė vos prieš keletą dešimtmečių. Kokią įtaką tai padarė Jūsų kraštui? Ar išvelgiate kokių nors pavojų šalies kultūriniam tapatumui?

Iki demokratijos apyaušrio 1951 m. Nepalas buvo niekam nežinomas ir nepasiekiamas. Šalyje upės be tiltų, todėl susikūrė teritorijos, panašios į izoliuotas salas. Tai apribojo žmonių susisiekimą, tarpusavio bendravimą. Dėl šios priežastis Nepalas, nors ir turėdamas palyginti nedidelį gyventojų skaičių (27,48 mln.), sukūrė didžiulę etninės kultūros įvairovę. Šalyje yra daugiau kaip šimtas etninių grupių ir kalbų. Jos viena kitai tolimos ir unikalios. Po šalies suvienijimo karališkųjų rūmų politiką drebino vidiniai konfliktai. Autokratiška valdovų šeima šalį visiškai uždarė. Kai kurių grupių egzistencijai iškilo pavojus. Vėliau atsiradusi sąveika tarp etninių grupių lėmė, kad senoji kultūra ėmė keistis. Pasikeitė ir gyvenimo būdas. Atsirado vartotojų kultūros užuomazgos. Daiktų ir idėjų mainai įnešė nemažai naujovių. Tik labai nedidelė svetimšalių dalis stengėsi suprasti vietos gyventojus. Atvykę užsieniečiai Nepale rado didžiulę įvairovę, bet mažai ką padarė, kad ji būtų išsaugota. Visi žvelgė per savo prizmę ir apibrėžė vietos kultūrą taip, kaip jiems norėjosi. Dėl to kilo daugybė konfliktų. Pasikeitė daug kas, globalizacijos įsiskverbimas verčia priimti tokią kultūrą, kokia yra visur. Su tuo susitaikė net buvę drąsūs aktyvistai – ėmę elgtis pataikūniškai, nevisuomeniškai, jie tapo romūs kaip naminiai šunytėliai. Suprantama, sekti kitų šalių pavyzdžiu nėra blogas dalykas, tačiau būtina išsaugoti ir savo kultūros tapatumą, susiklosčiusį per amžius. Kultūrą, netekusią tapatumo orientyrų, išlinka sąstingis. Štai kodėl būtina ją saugoti ir tinkamai modifikuoti, puoselėjant savitumo estetiką. Juk net ir turistai kiekvienoje šalyje ieško to, ko nepamatys niekur kitur.

Užsiminėte apie turizmą, kuris šiuolaikiniame pasaulyje jau yra tapęs industriniu. Viena vertus, kelionės leidžia pažinti kitas kultūras, antra vertus, dėl šios industrijos masinės plėtros didėja tarša, niokojama gamta, vietinė kultūra beatodairiškai paverčiama preke ir pan. Kaip nepaliečiai vertina turistų antplūdį į jų šalį? Ar Nepale atsiranda naujų, pavyzdžiui, ekologiško turizmo, užtikrinančio tinkamą santykį su gamta ir kultūra, formų?

Skatinti turizmą reiškia pabrėžti savo tapatumą. Šiuo atžvilgiu geras pavyzdys yra japonai, kurie ir moderniza-

vo savo gyvenimą, ir išlaikė tradicinės kultūros tęstinumą. Nebūtinai visi turistai skleidžia negatyvią energiją. Tiesa, susiduriame ir su tarša, ir su žala gamtai, kurią komercializacija niokoja taip pat negailestingai, kaip ir papročius, visuomenės normas bei vertybes. Tačiau viskas išsprendžiama, jei valdžia to nori ir turi supratimą, kaip tą padaryti. Ekologiškas turizmas, pavyzdžiui, atvykėlių priėmimas namuose, kur šeiminkai vaišina juos savo išaugintomis gėrybėmis, ir panašūs patrauklūs dalykai gali labai pagyvinti nepasiturinčių šalių ekonomiką. Juk vietiniai amatai įgauna platesnę rinką, žmonės įgyja naujų žinių ir įgūdžių. Tačiau pernelyg dideli turizmo mastai turi savo kainą, tarkime, Everesto regionas jau dabar sunkiai susidoroja su didžiuliais šiukšlių kalnais...

Būtina inventorizuoti ir atnaujinti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį Himalajų civilizacijos turtą. Tad naujų turizmo formų plėtra glaudžiai susijusi su šalies politika, planais ir programomis. Nacionalinė turizmo koncepcija turėtų remtis ir kultūrine diplomatija.

Nepalo kultūra unikali daugeliu aspektų, ypač stebina etninės kultūros įvairovė, apie kurią jau kalbėjote. Ypač patinka ir šalies gamta – per Jūsų kraštą driekiasi Himalajai, turite bene gausiausias Azijoje, o gal ir pasaulyje vandens šaltinius, daugybę kitų Kūrėjo dovanų. Kita vertus, Nepalas priskiriamas „besivystančių“ šalių grupei. Kokią krašto ateities viziją puoselėjate? Ar įmanoma užsitikrinti gerovę, neprarandant savasties?

Ypatingus Nepalo bruožus ir savitumą iš tikrųjų lėmė aukštumų geografija. Aukščio skirtumai padėjo rasti geografinei, biologinei, etninei įvairovei. Nepalas turtingas gamtos išteklių, bet politinis jo „tezasauras“ skurdus. Bendruomeniniai ryšiai silpni. Politiškai užsiangąžavusių planuotojų mąstymas sekus, jie ilgai atidėliojo sprendimą dėl darma grįstos Nepalo raidos, neteisingai taikė ir patį jos principą. Realioms dabarties problemoms spręsti ne tik galima, bet ir būtina išmintingai pasitelkti naująsias technologijas. Kvaila būtų vėl slėptis nuo pasaulio. Nepalui svarbiausia tiek visuomenę mobilizuoti, tiek resursus skirti veiklai, kuri būtų grindžiama ilgalaikiais idealais, o ne artimiausio laikotarpio siekiais.

Nemaža dalis Nepalo jaunuomenės dabar dirba užsienio šalyse. Užtuot grįžę namo su įgytais įgūdžiais, geidžiamais turtais, jie grįžta pakirsti ligų ir nevilties. Net ir svetur triūsdami neprasi gyvena, o namuose turėtą menką turtą yra išpardavę tarpininkams, organizuojantiems neva pelningą darbą užsienyje. Be to, nemaža dalis praranda šeimos gyvenimo vertybes, etines normas. Atėjo laikas visus šiuos reiškinius rimtai apmąstyti ir sukurti naują valstybinio masto vienybės, tapatumo ir gerovės viziją, kuri įkvėptų jaunos, bet jau nusivylusias, žmones. Tačiau be visuomenės vienybės nuveiksime ne kažin ką. Vis dėlto tiesa ir tai, kad nepaliečiai dar nepraradę noro šypsotis ir gebėjimo gyventi paprastai, be įmantrybių. Tai teikia vilčių.

Mūsų visuomenei iškyla sunkių problemų, turime daug rūpesčių, bet šalies galimybės irgi yra didžiulės, leidžiančios tvarkyti gyvenimą visai kitaip. Tai, kas egzistuoja kur nors pakraštyje, turi savitą potencialą. Juk ir gamtoje ant upės kranto ar uolėtos kalvos auga melionai, sunešamas laukinių bičių medus. Tokia yra ir Nepalo visuomenė – skirtinga, bet harmoninga.

Jos harmoningumą palaiko du esminiai šaltiniai – Veda ir Budos mokymas. Sagarmāthā (taip nepaliečiai vadina Everestą) žavisi ir tie, kurie gyvena pietų lygumose, o Budą – Tarajos lygumos princą – nė kiek ne mažiau garbina ir kalniečiai iš Himalajų. Arba, pavyzdžiui, jako uodegą iš šiaurės ir kriauklę iš pietų jūros vienodai pagarbiai priima visų regionų gyventojai.

Visuomenės sąrangai kilo nemažai problemų dėl ilgai galiojusios kastų sistemos. Brahminai, turėję sudaryti mokytojų ir akademikų luomą, persivertė per galvas ir tapo politikais, četři kasta, turėjusi garantuoti žmonių saugumą ir įkūnyti valdžią, virto prekeivių luomu, vaišijai iš prekeivių virto viskuo, kuo tik įmanoma, šudros, anksčiau teikę įvairias paslaugas, irgi radikalčiai pakeitė ankstesnį gyvenimo būdą. Tačiau tai nereiškia, kad kastų neliko...

Nepaliečių filosofija tradiciškai akcentuoja pareigas, modernioji visuomenė priešingai – pabrėžia teises. Pareigos tarsi užmiršamos. Pareigas turėtume sieti su atsakomybe, kuriai pastaruoju metu irgi teikiama vis mažiau svarbos. Visiems ėmus reikalauti teisių, buvo pamiřšta, kad turėtume reikalauti ir atsakomybės už tai, kaip tomis teisėmis naudojamas. Tai viena iš prie-

žasčių, kodėl atsirado daugiau korupcijos ir nusikaltimų, kamuoja politinis ir socialinis nestabilumas, nuolatatos tai vienur, tai kitur kyla neramumai... Ugdymas irgi patyrė įvairių, ne tik teigiamų pokyčių. Ugdymo demokratizacija ir modernizacija diegia naują, bet ne visada pagrįstą, požiūrį į tradicijas, kultūrą, geografiją, istorinę raidą. 6-ajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje priartėjus demokratijos apyaušriui, ekspertai iš įvairių pasaulio šalių ėmė diegti Nepale modernų ugdymo modelį, tačiau jis buvo ne itin pritaikytas mūsų krašto geografinei sąrangai, kultūros sampratai, tradicijoms ir istorijai. Dėl šio neatitikimo nepaliečiai kenčia iki šiol, nes dabartinis šalies raidos modelis grindžiamas miglotomis importinėmis koncepcijomis, abejotinomis idėjomis. Kita vertus, Nepalas iki šiol stokoja ekspertų, išmanančių, kaip tvarkyti žemės ūkį, miškus, kaimo vietas. Dėl prasto planavimo ir darbo vietų stokos didelė Nepalo jaunuomenės dalis, kaip minėjau, ieško laimės svetur. Tai ne tik nuskurdino darbo jėgos potencialą, bet ir nustumdė politinės kultūros lygį.

Tačiau išminties ir idėjų lygmeniu Nepalo skurdas neslegia. Vienas iš istorinių veikėjų – Pritvis Narayan-šachas, XVIII a. įkūręs centralizuotą karalystę, nurodė aiškią šalies raidos kryptį. Net kai kurie svetimšaliai, pavyzdžiui Eka'ius Kawaguchi's (pirmasis Nepalą aplankęs japonas, atvykęs 1899 m.) ir Tonis Hagenas, 1960 m. atvykęs šveicarų geologas, atskleidė naujas įdomias Nepalo galimybes. Karalius Mahendra 1962 m. atgaivino 4 pakopų valdymo sistemą – pančajatą. Visi jie paliko pagrįstas ir įkvepiančias vizijas, tačiau dabartiniams lyderiams pristigo tiek pasišventimo, tiek žinių, taigi viskas baigėsi nesėkme. Dabar galėtume ir turėtume tas idėjas peržiūrėti, pertvarkyti ir panaudoti, kurdami šalies ateitį. Reikia priversti politikus, kad paisytų ne grupinių, bet nacionalinių interesų. Problemas, su kuriomis dabar susiduriame, padės išspręsti tik nacionalinis susitaikymas. [*Nepale visai neseniai – 2006 m. tarp vyriausybės ir maoistų buvo pasirašytas taikos susitarimas, nutraukęs 10 metų trukusį pilietinį karą, kuris nusinešė apie 13 000 gyvybių, – A. S.*] Postūmį turėtų duoti tie, kurie geba kritiškai mąstyti ir praktiškai veikti.

Dėkoju už pokalbį.

DAUGIAU TIESOS

Daugiau teisingų faktų – daugiau tiesos. Tai minėtis, kuri mane skatina kalbėti apie faktų istoriją noriau negu apie „naratyvus“. Taip kitkart komentuoju istorijos pateikimus, ypač jeigu istorijas apie istorijas galiu papildyti arba patikslinti visuomenei primenamais faktais.

Šiuosyk – vėl iš Sąjūdžio ir jo atkurtosios Antrosios respublikos metraštyno. Kovo 11-oji, 1990-ieji. Blokada ir politinės kovos. Apie tai *Kultūros baruose* rašo Virgilijus Čepaitis (2013, Nr. 7/8–12) ir Eglė Wittig-Marcinkevičiūtė (2014, Nr. 5). Kolega ir bendražygis dokumentiškas, tikslesnis, bet antroji autorė, kaip daugelis, tebesipainioja tariamo nepriklausomybės „moratoriumo“ brūzgynuose. Dalykas daug sykių aiškintas: moratoriumo (ne Ak-tui, tik būsimiems įstatymams) nė būti nebuvo, vien savotiškas Aukščiausiosios Tarybos pažadas, jeigu SSRS vykdys pirmines derybų su Lietuvos Respublika sąlygas. Tačiau Michailui Gorbačiovui reikėjo to žodžio, kad galėtų garbingai nutraukti pralaimėtą blokadą, ir jis žodį gavo. Su dvilinka veiksmazodžio laikų gudrybe: AT „skelbia“ (dabar?) „nuo“ (ateityje, jeigu). Pagalba norinčiam apsimesti, kad nesupranta. Bet mes jau neturėtumėm apsimesdinėti, kad ne-

suprantam, juolab kad nesunku atsiversti faktą – AT 1990-06-29 pareiškimo tekstą.

Taigi rašykim „tariamą moratoriumą“ arba tiesiog žodį kabutėse, kadangi tikrovėje tokio dalyko nebūta. O iš čia ir perspėjimas nesipainioti į per-teklinius aiškinimus: neva balsavusieji už reikiamai suredaguotą „moratoriumą“ (Gorbio akių dūmimą) „buvo LKP ir LKP-SSKP deputatai su Sąjūdžio remtais LKP nariais“ ir tuo būdu veikę prieš Lietuvos nepriklausomybę. Skaitykim tekstus, Dieve mano!

Kitas dalykas, kad anie partiniai deputatai būtų rėmę, manau, ir Gorbačiovo reikalautą tikrą Nepriklausomybės akto moratoriumą – beribę klampynę pusiaukelėje į laisvę kaip Kazimiros Prunskienės paskelbtame projekte, – ir džiaugdamiesi galų gale nesuprato, už ką balsuoja. Prisimenu, kaip Justas Vincas Paleckis nustebo, kad nepriėmiau jo sveikinimų.

Mat žodis, nors juridškai bevertis jį paneigiančiame pareiškimo kontekste, psichologiškai buvo skausmingas, ir sovietai kurį laiką jį propagandiškai eksploatavo. Čepaitis pagauna abi medalio puses. „Priimdama formalų pareiškimą [net ne Nutarimą! – V. L.] atkurtos *de jure* Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Ta-

ryba pasiekė pergalę *de facto* beveik tris mėnesius trukusiame ekonominiame kare su Maskva. TSRS nusileido. Kovo 11-osios Aktas buvo išsaugotas.“ Antra vertus, „moratoriumas [kodėl ne „tariamasis moratoriumas“? – V. L.] iš tikrųjų buvo atsitraukimas nuo Kovo 11-osios. [...] Žmonių atmintyje jis išliks kaip *moratoriumas nepriklausomybei*“. Išties atmintį taip stengėsi formuoti Sąjūdžio ir Nepriklausomybės nedraugai. Siekim visos tiesos.

Wittig-Marcinkevičiūtė replikuodama prasmingai sieja anų laikų besiblaškančiųjų kompartinių sąjūdininkų abejones ir polinkį kapituliuoti su tų pačių asmenų nūdieniais katastrofiškais nusiblaškimais dėl „santykių su Maskva“, bet čia jau naujausioji Lietuvos istorija. Be abejo, anuomet „tik LKP, tiek LDDP, kaip politinis projektas, stengėsi pratęsti Lietuvos sovietizaciją ir užsitikrinti, kad nepriklausomybės sąlygomis komunistų elitas nepraras valdžios“.

Savo ruožtu „tai, kad JAV administracija nususuko nuo nepriklausomybę paskelbusios Lietuvos“ [rašo Wittig-Marcinkevičiūtė – V. L.], net apsisprendė „palaikyti ne Vilnių, bet Maskvą“ – pernelyg supaprastintas paveikslas. George’as Bushas nenusisuko taip, kaip sovietai būtų norėję.

Grįžkim prie lietuvių. Blokada, o pirmiausia „neįveikiamos“ karinės jėgos bauginimais tikrinant sąlyginę AT vienybę ir atsparumą, čia pat sukosi įvairių įtakos veikėjų. Wittig-Marcinkevičiūtė primena keistus amerikiečio lietuvio Lino Kojelio rašinius – patarimus, kaip teisingai vaduoti Lietuvą. Tokių nepatenkintųjų būta daug abiejose „balos“ pusėse, įvairiai postringaujančių apie abejotinus nepriklausomybininkų darbus, jų netinkamumą ir istorines klaidas. Du Kojelio neskelbti, bet siuntinėti „memorandumai“ čia išsiskyrė bemaž kraštutine nekompetencija ir susireikšminimu, todėl negalėjo daryti poveikio. (Atsimenu, kai kažkas pacitavo fragmentus – tik pečiais teliko patraukti.) Dabar ponia Eglė *Kultūros barų* straipsnyje „Stalino saulė ir Busho mėnulis“ (taip vis dėlto nelyginčiau), nagrinėdama Kojelio kūrybos tekstus ir jų komentarus, parodo gilesnes, nei tada buvo juntama, sąsajas su

komunizmo sužalotos lietuvių inteligentų sąmonės konformizmu. Kodėl mūsų šaliai užjūrio vaduotojai kitkart taip lanksčiai sušokdavo kadrilį su pavergėjų ideologais ir sovietijos kolaborantais, atsakymą duotų nebent dar neparašytieji istoriniai psichologiniai romanai. Juk nėra net nuoseklesnių spaudos tyrimų, tik Virgilijus Čepaitis konkrečiau pristato girdėtą ir pasižymėtą faktūrą.

Gimsta Lietuva – dar viena pastanga gyventi. Ar išsilaikys, ar sužmeks? Jaunos dvasios patriotai kyla, kad skristų vilties sparnais. „Gudrūs draugai, greit į žmones išėję“, suprantama, protingiau pasvyruodami svarsto: padėti ar peikti? Juk peikti yra už ką!

„O kas man iš to?“ – deja, čia juolab gyvi, ne tik sovietiniai, dvasios raupai.

Eglės Wittig-Marcinkevičiūtės atsiliepimas į Virgilijaus Čepaičio dokumentiką paryškina lietuviškus transatlantinius dalykus, primena Lietuvos laisvės (*liberty*) kelyje telkšojusias pseudoliberalizmo balas. Jose, žiūrėk, atsispindėdavo ir tėviškės dangus – graudžiai iš tolo, – ir Kremliaus kurantai. Kas be ko, ir parapijiniai erzeliai. Tiesa sudėtinga. Moksliskiau sakytume – pernelyg kompleksinė.

Būsimasis romanistas aprašys sovietinių ir užjūrininių lietuvių inteligentų ambicijas ir pavydą, apkalbas ir priekabiavimus, kurie taip gausiai skleidėsi anuomet, kai buvo svaigstama nuo tariamai jau prasisiveriančios nepriklausomybės. *Akiračiai* darniai atitardavo kai kurioms vietinės žiniasklaidos tendencijoms. Buvę vaduotojai mielai klausėsi LKP atstovų minčių apie protingą sovietinę konfederaciją. Sąjūdžiui į atlapus kibo antisąjūdžiai; spauda iš laisvės šauklio virto verslu ir grupuočių politika; masinei kompartijai subyrėjus, jos augintieji žurnalistai pamažu vėl ėmė girti komunistus, brėžė priešą įvaizdį tikrai ne Kremliuje: sąjūdininkai – „radikalieji nepriklausomybininkai“ – „diktatūrininkai“... Net keista, kad Lietuvos Sąjūdis atsilaukė dar pustrėčių metų, suspėjo atnešti Lietuvai tarptautinį pripažinimą ir Konstituciją. Tik jo, nemylimo, istorija nuosekliau nerašoma. Kliūtis – gyvieji. ■

Aldonos Gustas poezija susidomėjau 1983 m., kai pasirodė „Briedžiai mano broliai“. Minimalizmas tada buvo madingas įvairiose meno zonose – klausėm, skaitėm, žiūrėjom. Po daugelio metų, jau išėjus pirmajai, mano sumanytai „dviese apie meilę“ knygai su lenkų poete Barbara Gruska-Zych, parūpo tęsti tą gal kam ir keistoką užmojį, stumti ją tolyn. Kas gi varo pasaulį, jeigu ne meilė? Regis, šv. Paulius sakė, kad meilė niekada nesibaigia. Tad ir antroji knyga, kuri netrukus pasirodys, skirta tai neišsemiamai temai. *Kultūros barų* skaitytojams pristatome jos ištrauką.

Julius Keleras

Aldona GUSTAS

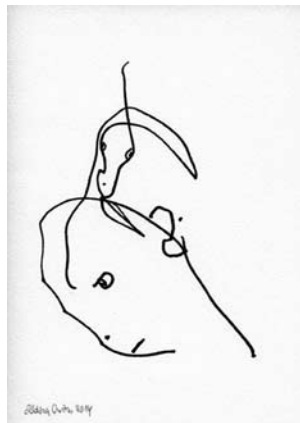
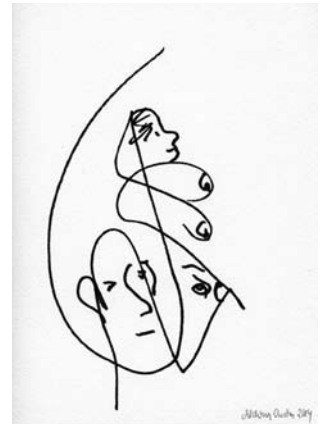
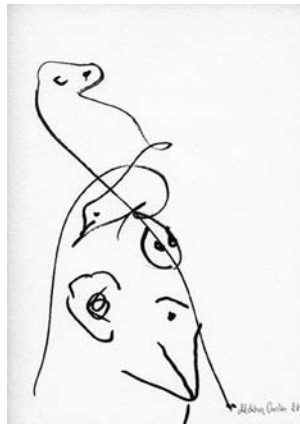
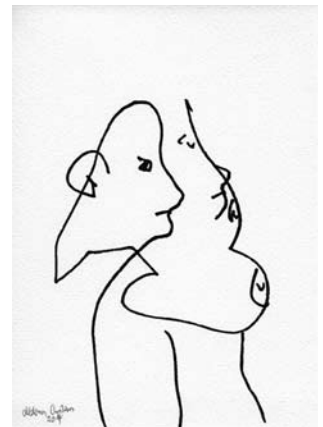
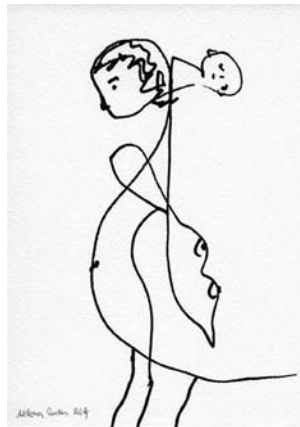
meilė yra

meilė yra moterų šerdis
meilė yra vyrų šerdis
meilė yra įsmeninta giminės tąsa
meilė yra dangaus dubuo su sunkiais debesim
meilė yra bučinių atskleidėja
meilė yra žodžių rimtis
meilė yra odos abėcėlė
meilė yra rieškutis oržemės
meilė yra mąstytoja variantais
meilė yra kūnų auga
meilė yra širdies alėja
meilė yra skausmo uoga
meilė yra kaip šampanas ant duonos
meilė yra deminutyvas
meilė yra skrodžiantis žvilgsnis
meilė yra kūnų rimtis
meilė yra poravimasis
meilė yra kūnų dešifravimas
meilė yra kūnų vietovė
meilė yra žodžių vietovė
meilę valia mylėt
meilė skiemieniuoja akis
meilė geba atrasti
meilė myli dabar
meilė yra žmogėdra
meilė yra švelni odai

meilė yra širdies beždžionė
meilė yra gvazdiko galvutė
meilė yra odos tankumynas
meilė yra gausėjantis laikas
meilė yra panaši į albinosą, aguonų apsuptą

meilė yra laiko fuga
meilė yra ta, kuri atveria odos duris
meilė yra širdies dūžių naktis
meilė yra pavasario reikmuo
meilė yra rožė ant plikledžio
meilė žodis liežuviams
meilė yra vienišas, pilnas mūsų žodis
meilė yra faktas ir nefaktas
meilė yra beprotė
meilė yra įvykęs bučiny
meilė yra burnos tarnaitė
meilė yra odos kumštis
meilė yra odos apkabinimas įkalinant
meilė yra prisipažinimas lūpomis
meilė yra pasaka burnai
meilė yra paminklas sprandui
meilė yra seilių tiesa
meilė yra širdies kailis
meilė yra odos žvilgsnis
meilė yra kvapas
meilė yra skrybėlėta barzdotė
meilė yra nupudruota snaigė

meilė yra širdies žodis
 meilė yra lyties žodis
 meilė yra intymus žiedas
 meilė yra smegenų širdis
 meilė yra situacija
 meilė yra bučiny – pakaita žodžiams
 meilė yra mėlyna žemuogė
 platoniška meilė yra pati tikroji neramybė
 meilė yra gilus šulinys
 meilė yra skulptūrinė atmintis
 meilė yra prie žemės su dangiškais
 pūkais skausmo rėmuos
 meilė yra širdies trupiniai
 meilė yra paraidė rimtis
 meilė yra vinis
 meilė yra anksstis ir platumos
 gal meilė yra puodelis, dugnas jo iš žarijų
 meilė yra paukštis prie durų su erelio snapu
 meilė yra laiptų šešelis
 meilė yra kryžius gyvenimo jūroje
 meilė nėra rožių natuirmortas
 meilė yra lyno akrobatė
 meilė yra širdies buriuotoja
 meilė yra aukštikalnėje sudužęs žodis
 meilė mąsto pauzėmis
 meilė yra ne bet kokia
 meilė yra kvapo gniaužytoja
 meilė yra sunkus darbas širdžiai
 meilė yra moteriškos, vyriškos lyties
 meilė yra įžūli
 meilė yra rimta laike
 meilė yra tatuiruota naktim
 meilė yra kaip nykštukė, kaip milžinė
 meilė yra ausies gylis
 meilė yra nosies stiprybė
 meilė yra iš bangų įsčių
 meilė mėgaujasi būtimi ant stogo aukštai
 meilė yra meilė yra patyrus raides
 meilė yra žodžių duona
 meilė moka mus atmintinai
 meilė siunčia akis lakstyti lyg voveres
 meilė lyg niekur nieko kasdien visžalė



meilė atsiduria užmarštyje
 meilė susideda iš gyvenimo trupinių
 meilė yra atviras ežeras su užsivėrusiom rožėm
 meilė mėgaujasi savo būtim

Iš vokiečių k. vertė Giedrė BARTELT

Aguona

Pievoj aguonos
dalijas lietu
beveik be šnabždesio.

Nuoga moteris tarp aguonų -
kas begalėtų būt
raudonesnio?

Aguonų sėklos
lekia aukštyn
pasitikti žvaigždynų.

Rausvas žiedlapis
tarp spyglių.
Vaikas laiko ežiuką.

Seną aguoną
apnuogina –
plaka vėjy žalsva širdis.

Jei pasauly nebūtų
aguonų,
moterys nemokėtų nuraust.

Kvėpavimą užima
tas raudonis -
bemaž begėdiškas.

Aguonų skynėjai
nutviekti saulės
panašūs į dievdirbius.

idėjos neįmanomoms dokumentacijoms

1.

atsisėsti lovoj, linguoti pagal laikrodžio rodyklę,
pusiautamsoj, vaikų daržely, kol dar neatėjo
mėnulis, kol dar neatėjo auklytė tamsa

2.

traškanti kino juosta, 16 milimetrų,
mėgėjiška, kita vertus, tai, kas ekrane,
anaiptol ne mėgėjiška, kas kad sena

3.

nerodo? kodėl?
pasukinėkim – kas kalba? moja? šypsosi?
šnara, traška, birzgia

4.

vaikas su rogutėm nuo kalno,
sningant, kailinė kepurė, neužrišti batai,
apsnigtos šakos: laikinas, retas, liūdesys

5.

tai ne dokumentinis filmas, tai tik vaikas,
sakau, su rogutėm nuo kalno, rankoj laikantis
paskutinį saulės spindulį, paskutinę vaikystės nuolaužą

6.

sniego siužetas: šakos artėja, nutolsta, pralenkia
šešėlius, kas gi su batais užmiega? būsiu geras,
tikrai, kada nors būsiu geras, auklyte

7.

kas gi nevalgo košės, kas gi neklauso – plauti
rankas prieš valgį, po valgio, po ilgesio ir prieš jį,
po pirmo prisilietimo veidu prie sningančio stiklo

8.

o tas mėnulis – virš bėgių?
jis sergsti mane ar juos –
stačiatikius, mirusius prieš saulėleidį?

9.

pakelk anksčiau, pakelk anksčiau –
noriu pažiūrėt, kaip saulė
prilies nokstančių kriausių odą

10.

lietaus adatėlės... kuriam
daržely? kokį žaidimą nutraukiant?
koks pojūtis – už apykaklės pirmas lašas?

11.

noriu paliesti žydrą – išsproginėjusią, iškorėjusią
sieną, baltom negražiom pūslytėm –
kitaip neužmigsiu

12.

ta siena, už kurios kitas pasaulis –
kiti žaislai, mašinytės, sūpynės, viskas – kita,
tik mama ir tėtis – tie patys

13.

o jeigu mama manęs nepasiims,
jeigu liks tik mėnulis ir
auklytė tamsa?

14.

mergaitės juokias –
kai užaugsiu dešimt metų
nė su viena jų nesikalbėsiu

15.

kas sulaužė šią lėlę?
aš tik mėginau pažiūrėti,
ką viduje ji galvoja

16.

filmas... kuo skiriasi tikras lietus
nuo to nupaišyto tam baltam,
pakabintam popieriu?

17.

kai noriu verkti,
ar būtina tą pasakyt
auklytei?

18.

kino juosta...
lyg siūstų kažką, kas vis nukrenta
nuo dangaus

19.

o tas sapnas –
lieku nuogas ir vienas
kaip ką tik auklytės nurengtas mėnulis

APIE AKUSMATIŠKUMO MAGIJĄ

Kompiuterinė muzika: naujas garso meno žanras

Aptarkime muzikos skambėjimo šaltinį. Instrumentinės muzikos šaltinis yra muzikos instrumentas, vokalinės ar bažnytinės muzikos šaltinis irgi lengvai nuspėjamas. Vis dėlto yra sąvokų, kurios tarsi priimtos, vartojamos, tačiau skirtinguose kontekstuose jų prasmė kitokia. Sparti garso ir kompiuterinių technologijų evoliucija skatina rasti vis naujas sąvokas.

Elektroakustinės muzikos ištakos siekia 5-ojo ir 6-ojo dešimtmečių sandūrą. Europoje, JAV, Japonijoje pokariu akademinės muzikos kūrėjai ėmėsi eksperimentų.¹ To meto techninės naujovės² (magnetinės juostos, kino pramonė, garso transliacija, telekomunikacijos, karinė pramonė, garso sintezė) leido įrašyti, transponuoti, generuoti naujus garsus. Vokietijoje įsitvirtino terminas *elektronische Musik*, akcentuojantis sintetinę muzikos prigimtį, kai į magnetinę juostą įrašomi ir montuojami ne įprastiniai akustinių instrumentų, o elektroninės kilmės garsai (sinusoidės, triukšmai ir kt.).³

Pierre'as Shaefferis, įkvėptas radijo skambesio ir kino garso takelių, Paryžiuje įkūrė *Studio de Musique Concrète*. Kompozitorius dirbo su garso medžiaga tiesiogiai (konkrečiai), o ne per muzikos notacijos ir atlikimo tarpininkus (abstrakčiai).⁴ Greitai *musique concrète* įgijo aiškų pavaldą – tai muzika, paremta įrašytais gyvais ir konkrečiais aplinkos garsais.⁵ Kita vertus, teoriškai *musique concrète* apima ir dirbtinai generuotą garsyną.⁶

Vokiškoji ir prancūziškoji eksperimentinė muzika, nors rėmėsi tokiais pačiomis technologinėmis prielaidomis, nuo pat pradžių kryo į bemaž diametraliai priešingas puses. Vokiečiai naujos kokybės siekė, pasitelkdami garsų *sintezę*, prancūzai – skaidydami, dekonstruodami senąjį, gyvąjį garsyną (*semplingas*).

Abu muzikos reiškinius galima vertinti kaip vieno žanrinio fenomeno sudedamąsias dalis, nes sociogenezė, atlikimo vieta, klausytojų auditorija, atlikėjų sudėtis, meninis turinys, muzikinė forma ne itin skyrėsi. Ilgainiui ši muzikos sritis buvo pavadinta *elektroakustine muzika*.⁷ Joanna Demers rekomenduoja abi kryptis vadinti institucine elektronine muzika, nes jos gyvavimą ir sklaidą tiesiogiai lemia muzikinės/technologinės institucijos.⁸

JAV tam tikra šiuolaikinės muzikos dalis vadinama *tape music*.⁹ Paviršiniame, artikuliacijos lygmenyje šis žanras turi tiesioginių sąsajų su *musique concrète*. Tačiau *tape music* labiau pabrėžia pačios magnetinės juostos savybes: įrašymą ir daugkartinį atkūrimą,¹⁰ įvairaus ilgio kilpas (*looping*) arba begalinį kanoną.¹¹ Aktyvios *tape music* sklaidos laikais magnetinė garso juosta buvo pagrindinė šios žanro krypties medija.¹² Vėliau atsirado technologiškai tobulesnių būdų, tačiau įdomu, kad, kompiuterinėms sistemoms užimant vis didesnius šiuolaikinės muzikos kūrybos ir praktikos plotus, magnetinė juosta, kaip sentimentali ir nostalgiska praeities liudytoja, atrodo, vėl grįžta į apyvartą.

Pirmieji kompiuterinės garso sintezės eksperimentai buvo atlikti 1957 m. *Bell Telephone Laboratories*, JAV. Maxas Mathewsas sukūrė kompiuterinę programą *Music I*, generuojančią vieną bangos formą. Išraiškos priemonių arsenalas buvo kuklus – vartotojas galėjo keisti muzikinius garso bangos parametrus, įvesti papildomus struktūrinius duomenis. Pirmasis muzikinis kūrinys, sukurtas ir susintetintas naudojant skaitmeninę-analoginę konversiją, buvo Newmano Guttmano *In a Silver Scale*.¹³ Jį reikėtų laikyti kompiuterinės muzikos, kaip naujo žanro, pirmagimiu. Galima sakyti, buvo peržengtas įsivaizduojamas muzikos tolydumo slenkstis. Kompiuteris ilgainiui įgijo vis akivaizdesnę kokybinę persvarą prieš kitas muzi-

kinio garso kūrimo technologijas. Dabar jau vargu ar yra tokia muzikos sritis, kuri visose realizacijos grandyse išsiverstų be kompiuterinių operacijų. Tačiau kompiuterinės muzikos tiek kūrėjai, tiek atlikėjai išsiskiria tuo, kad kompiuteriniams procesams suteikia aiškiai išreikštą estetinį svorį. Kita vertus, nemažai sąvokų perima viena kitos bruožus, siejasi tarpusavyje – pavyzdžiui, elektroakustinė muzika gali būti vadinama kompiuterine, nesvarbu, koks technologinis fonas turimas omenyje,¹⁴ o kompiuterinė muzika gali būti laikoma elektroakustine. Remiantis Joannos Demers klasifikacija, visas šias pakraipas aprėpia elektroninė muzika (anglškai vadinama *electronica*), nes ji kuriama, vienaip ar kitaip naudojant elektroninius instrumentus arba technologijas.

Nė viena muzikinė kūrybinė medija¹⁵ (išraiškos priemonės, terpė) nei estetiškai, nei praktiškai nėra permatoma kategorija, jos antspaudu paženklintas tiek giluminis organizacinis formos lygmuo, tiek paviršinis – garso artikuliacijos sluoksnis. Atsižvelgiant į pamatinius, organizuojančiuosius kūrybos faktorius, aiškiai matyti estetinė takoskyra, kuo *juostos muzika* skiriasi nuo *kompiuterinės*, kuri savo savybėmis (naujasis garso sintetinimas) artima vokiškai *Elektronische Musik* tradicijai. Plačiaja prasme patį kompiuterį čia galima traktuoti kaip instrumentą ar net atlikėją. O juostos muzika paremta tuo, kad realūs garsai transformuojami ir atsiejami nuo garso šaltinio (nuo instrumento ir atlikėjo). Taigi muzikinė mintis plėtojama dvejopai:

1. *kaupiantysis vektorius* – naujojo, dalomo, diskretaus kompiuterinio garso sintezė; kompiuteris-atlikėjas (vokiškoji tradicija);

2. *sklaidantysis vektorius* – esamojo, nedalomo, tolydaus, natūralaus garso dekonstrukcija (subtrakcija); atlikėjo nėra (prancūziškoji tradicija).

Šiuolaikinė eksperimentinė muzika dažnai atsisako konvencionalios garso genezės (kompozitorius–partitūra–atlikėjas), diskusijų objektu¹⁶ tampa pats garso šaltinis kaip muzikos artikuliacijos pamatas. Galima būtų išskirti:

a) audiovizualines fenomenologines įžvalgas,¹⁷ dažniausiai susijusias su muzika kompiuteriniams žaidimams,¹⁸ filmams¹⁹ ir akusmatine muzika;²⁰

b) diskursą apie šiuolaikinės elektroakustinės ir kompiuterinės muzikos kūrimą ir atlikimą.

Pirmuoju atveju žvilgsnis nukreiptas į estetinę ir suvokimo erdvę, sietiną su muzikos artikuliacijos procesu, – ten turėtų būti atlikėjas, tačiau jo nėra. Filmo muzika skamba už kadro, atliepdama vaizdinį naratyvą. Būtent garso ir vaizdo sąsaja, apeinanti įprastą atlikimą, šiuo atveju skatina diskutuoti, nagrinėti priemones ir jų poveikį. Kai klausomės muzikos, nemažą vaidmenį atlieka regos organai, tam tikrą garsinės informacijos dalį žmogus gauna matydamas, kitaip tariant, girdime ne tik ausimis, bet ir akimis.²¹ Todėl muzika, skambanti be vizualaus ir tiesioginio ryšio su numanoma jos priežastimi, be regimo atlikėjo ar instrumento, dažnai sukelia specifinę psichologinę būseną,²² kuri yra ne tik psichologijos, bet dabar jau ir meno tyrimų objektas.²³ Akusmatinė muzika dar labiau atsiejia atlikėją nuo garso šaltinio.

Šios garso meno rūšies pagrindinė egzistencinė sąlyga – įrašas. Akusmatišką garsą Schaefferis apibrėžia kaip garsą, kuris girdimas, tačiau jo kilmės priežastis nematoma.²⁴ Akusmatinės muzikos koncertus galima vadinti net įrašų perklausomis, tačiau tam tikri estetiniai ir sociokultūriniai veiksniai šioms „perklausoms“ suteikia meninę kokybę ir neabejotiną vertę. *Akusmatiškumo* apraiškų esama ne vien atskiruose tipologiniuose šiuolaikinės eksperimentinės muzikos pogrupiuose. Su akusmatiškumu glaudžiai susijusi kino filmų muzika ir kiti iš dalies savarankiški žanrai – muzika spektakliams, taikomoji muzika, terapinė muzika ir kt. Didžioji dalis teatro muzikos yra išimtinai akusmatiškos prigimties, gyvas atlikimas pasitelkiamas tik kartais, pabrėžiant kontrastą tarp *motomo* natūralaus skambesio ir girdimo, bet nematomo dirbtinio (ar sąlygiškai dirbtinio) garsinio potyrio.

Akusmatiškumas būdingas daugumai šiuolaikinės muzikos kūrinių ir žanrų. Erdvinė muzikos sklaida, *akusmoniumai*, akustinės sferos ir kiti skambesio paviršiaus eksperimentai, konceptualūs vizualiniai sprendimai (telekonferencijos, vaizdo projekcijų pritaikymas, *3d mapping* technologijos) – bendrame muzikiniame diskurse visa tai vertintina kaip didesnės ar mažesnės akusmatiškumo apraiškos. Kai kas netgi teigia, esą bet koks muzikos klausymasis iš esmės yra akusmatinis. Vis dėlto tokia

nuostata pernelyg radikali – natūralų instrumento skambesį sugretinę su dirbtiniu sintetinio garso skambesiu, įsitikinsime, kad skirtumai akivaizdūs.

Elektroninės muzikos gyvas atlikimas jau savaime yra žingsnis konvencionalaus koncerto link, tačiau jos skambesio sklaida – garsiakalbių sistema – sudaro prielaidas savitam akusmatiškumo pojūčiui.

Šio teksto tikslas – išgryninti ir apibrėžti esmines sąvokas, padėsiančias atpažinti kūrybinius-estetinius procesus, susijusius su garso menu, ištirti, kaip šiuolaikiniai muzikos žanrai natūralius akustinių instrumentų garsus derina su dirbtiniais, pirmiausia atsižvelgiant į tai, ar garso šaltinis matomas, ar nematomas. Šios binarinės opozicijos (natūralus vs dirbtinis) įtampa atveria platesnio pobūdžio diskursą: gyvas vs mechaninis, žmogus vs mašina, tolydus vs suskaidytas.

*Garso menas*²⁵ – bene plačiausia ir talpiausia sąvoka, apimanti ne tik profesionaliąją, akademinę, eksperimentinę muziką, bet ir kitas disciplinas, kaip antai teatras, performansas, konceptualusis menas, instaliacijos.²⁶ Žinoma, prieštaraujant būtų galima teigti, kad bendrąja prasme visa muzika yra *garso menas laike*, tačiau šįkart tyrimo laukas sąmoningai susiaurintas iki modernios, eksperimentinės ir sunkiai klasifikuojamos muzikos, ieškant naujų estetinių sąsajų, kūrybos gairių.

Kapsulė nr 1. Subjektyvus kompozitoriaus žvilgsnis

Tamsus ekranas. Tyla. Laukimas. Stovi paruoštas fortepijonas. Staiga pasirodo tekstas ekrane. Tuo pat metu fortepijonas pradeda groti pats. Matau tekstą, girdžiu fortepijoną. Netikėtai suvokiu, kad fortepijonas irgi kalba. Tai *kalbėjimas* tiesiogine to žodžio prasme. Kompiuterio algoritmas žmogaus įkalbėtą tekstą išverčia į komandas fortepijono plaktukėliams. Vaizdinis sufleris padeda suprasti, ką sako fortepijonas. Jis pyksta. Ir turi tam pagrindą. Jis „atlieka“ pasipiktinusio Arnoldo Schoenbergo laišką. Tai Peterio Ablingerio pjesė fortepijonui „Schoenbergo laiškas“ iš rinkinio „Kalbantis fortepijonas“.²⁷ Estetiškai motyvuotas, tačiau psichologiškai *nejaukus* audiovizualinis potyris. Balsas girdimas, tačiau jo šeimininkas tik

numanomas. Įprastas ir gerai žinomas klavišinis instrumentas kalba žmogaus balsu. Siurrealistinė ir ganėtinai mistiška patirtis. Po kurio laiko, kai išgirdau Schoenbergo balso įrašą, pirminio įspūdžio dūmas ėmė sklaidytis.²⁸ Kita vertus, liko nuostabą keliantis klausimas, kaip galėjo visiškai konvencionali, kasdieniška situacija, žvelgiant iš muzikos skambesio paviršinio lygmens perspektyvos, sukelti tokias keistas, *nejaukias*, gal net transcendentines emocijas? Be abejonės, fortepijono skambesys – tai tik fasadas. Techniškai kalbant, už jo stovi galingi skaičiavimo ir duomenų apdorojimo algoritmai, tarp jų – ir elektrotechnologiniai instrumento kontrolės mechanizmai. Galbūt tai ir sukėlė nuostabą? Natūralus akustinis instrumentas groja, sintetina žmogaus balsą, kalba mums kaip mašina, o svarbiausia – daro tai pats.

Aprašytoji situacija galutinai įtikino imtis tyrinėti vieną su kita ideologiškai susiliejančias zonas – akustinę ir skaitmeninę. Galbūt man, kompozitoriui, derėtų pasirinkti su muzikos praktika labiau susijusią, techniškesnę, mažiau aptakią, ne tokia „filosofišką“ temą, tačiau paklusau Neilo Millerio patarimui: jeigu bandai ką nors tyrinėti, tačiau koks nors fenomenas yra toks stiprus, kad stoja tau skersai kelio, verta išstudijuoti patį fenomeną.²⁹ Taigi, paieškų ir tyrimo tikslu pasirinkau akusmatiškumą kaip fundamentaliausią, abu pasaulius – akustinį ir skaitmeninį – siejančią *savybę*. Viliuosi, šis tyrimas padės paaiškinti, kodėl šiuolaikinė eksperimentinė muzika dažnai sukelia *nejaukumo* pojūtį.

Derėtų rimčiau paanalizuoti pačią *akusmatiškumo* sąvoką, brėžiant aiškią takoskyrą tarp akusmatiškumo kaip *savybės* ir akusmatinės muzikos žanro. Tikslinga nurodyti pagrindines akusmatiškumo kaip reiškinių savybes, lygiai taip, kaip sonatą skiriame nuo sonatiškumo, simfoniją nuo simfoniškumo, koncertą nuo koncertiškumo. Ši savybė tarsi perima kai kuriuos žanro atributus, juos abstrahuoja ir pakyla virš paties žanro. Apibendrintu kompleksiniu būdu ši savybė nėra plačiai ištirta, apsiribota bemaž vien žanriniais ir metodologiniais aspektais. Būtų naudinga įsigilinti į akusmatiškumo sąvokos ištakas, pirmiausia susijusias su pitagorietiška tradicija ir mokymu, su Pierre'o Shaefferio ir jo pasekėjų tekstais. Fragmentiškai aptarti klausymosi santykį su religija, kinematografijos – su žmo-

gaus balsu. Intuicija kužda, kad iš toliau žvelgiant, darytųsi aiškesnės akusmatiškumo, kaip garso suvokimo, ribos. Atsirastų ir galimybė patyrinėti, kaip ši sąvoka atspindi psichologijos mokslo pakraštyje, kokie galimi ryšiai tarp muzikos ir psichologijos. Beje, apie psichologiją – Johnas C. Malone'as, cituodamas Bertrandą Russellą, teigia, kad bene įtakingiausia kada nors žemėje gyvenusi asmenybė buvo Pitagoras, kurio įtaka per Platoną, krikščionybę, šv. Augustiną buvo jaučiama iki pat Sigmundo Freudo.³⁰

Perfrazuojant Algirdą Julijų Greimą, kuris irgi remiasi Russellu, galima būtų teigti, kad muzika, o kartu ir jos akusmatiškumas, kaip „*daiktas* yra nepriklausomas nuo savybių; tai *daiktas savaime*, ir, kaip toks, yra nepažinus: jokia jo savybių analizė niekada neišsėms jo esmės“.³¹ Todėl ramia sąžine galima teigti, kad šis tekstas – tai kuklus bandymas aptikti ir išgryninti pėdsakus ypatumo, kuris, mano įsitikinimu, padėtų ne tik rasti naują XXI a. muzikos klausymosi, suvokimo ir analizės perspektyvą, bet ir taptų papildomomis kūrybinėmis gairėmis garso meno kūrėjams, atlikėjams, o klausytojams suteiktų daugiau žinių apie šiuolaikinę muziką.

Akusmatiškumo sąvokos ištakos

Kalbėdami apie *akusmatinę muziką*, pirmiausia turime omenyje Shaefferį, kuris akusmatikos terminą, pasiūlytą Jerome'o Peignot,³² įtvirtino šiuolaikinės muzikos diskurse, po to – Pitagorą. Šios sąvokos etimologija dažnai grindžiama lakoniškais apibūdinimais, tačiau šiuo atveju jie nepakankami, kad tiksliau ir aiškiau apibrėžtume akusmatiškumą kaip galimai vieną iš pagrindinių šiuolaikinės muzikos savybių, lemiančių muzikos suvokimą. Vertėtų kiek giliau pažvelgti į akusmatiškumo sąvokos istoriją, tikėtina, tai padės lengviau nustatyti įvairius akusmatiškumo pasireiškimus.

Akusmatiškumas ir tikėjimas

Daugelis religinių ir kultūrinių pasaulio tradicijų klausymąsi ir girdėjimą tiesiogiai sieja su mistiniais potyriais.³³

Theo Pleizieris klausymą ir girdėjimą priskiria pagrindiniam jusliniam kanalui, kuris padeda žmonėms įgauti vienokios ar kitokios religinės patirties, ją pasidalyti. Jis

pateikia empirinę pamokslų klausymo praktikos analizę, apibrėždamas ir konceptualizuodamas, kokiais būdais pamokslų klausymas įgauna esminį socioreliginį aspektą. Pagal protestantų tradiciją būtent girdėjimas yra ypač svarbus. Galima pacituoti ir šv. Pauliaus laišką romiečiams: „Tikėjimas iš klausymo, klausymas – kai skelbiamas Kristaus žodis“ (*Rom 10:17*).³⁴

Kartu pažymėtina, kad girdėjimas, kaip veiksmas, atspindi tik vieną dichotomijos *sakymas–klausymas* pusę. Kitą pusę – *sakymą* – apibrėžia citata iš Naujojo Testamento: „Pradžioje buvo Žodis. Tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas“ (*Jn 1:1*).³⁵

Bene labiausiai eksploatuojamas juslinis aparatas po regos yra klausa. Walteris Murchas vadina ją „juslių karaliene“. Antroje nėštumo pusėje vaisius pradeda girdėti garsus, nors kitos jo juslės yra arba monochromatinio pobūdžio – tokios kaip skonis, lytėjimas, arba apskritai dar nesužadintos (uoslė, rega). Akusmatiškumas, kaip balsas be vaizdo ir kūno, arba *phantom voice*, sukelia *nejaukumo* būseną, kurią tyrinėja psichologijos mokslas, – pirmas ją aprašė Ernstas Jentchas, vėliau įtvirtino Freudas. Apibendrinant galima teigti, kad klausa – bene pagrindinė iš juslių, susijusių su pirmaprade mistine patirtimi.

Pitagoras

Išlikę labai nedaug autentiškų rašytinių šaltinių, atskleidžiančių pitagorietiškąjį mokymą. Bene išsamiausia iki šių laikų pitagorietiškosios minties ir istorinės jos sklaidos aprašymą pateikia Arnoldas Hermannas knygoje „Mąstyti kaip Dievas: Pitagoras ir Parmenidas. Filosofijos ištakos“.³⁶ Jis mini šešis autorius, kuriais galima būtų remtis, nagrinėjant pitagorietiškąjį mokymą: Aristoksenas iš Tarento, Dikaearchas, Timaeus iš Tauromeniumo, Diogenas iš Laerto, Porfirijus, Jamblichas.

Deja, visi jie įvykius vertino iš didelės laiko distancijos, todėl istorinius faktus sunku atskirti nuo tradicijos, nepatvirtintų duomenų ir pagražintų istorijų.

Hermannas pabrėžia, kad pitagorietiškas mokymas apėmė ne tik religiją, mokslą ir filosofiją, tai buvo ir politinis sąjūdis. Pitagorininkus vadina ordinu, kuris V a. pr. Kr. turėjo didelę politinę galią visoje Pietų Italijoje.

Teigiama, kad šiuo atžvilgiu religinės aspiracijos nė kiek nedisonavo su politiniais kulto bendruomenės siekiais. Abiem atvejais tikslas toks pats – stiprinti savo įtaką, didinti narių skaičių, plėsti veiklą. Tai natūrali mažumos, nesvarbu, kokia ji būtų – religinė ar politinė, – reakcija į esamas sąlygas. Hermannas teigimu, bendruomenės uždavimas ir slaptumas, anksčiau padėjęs mažumai išlikti, narių skaičiui išaugus, tapo barjeru tarp visuomenės ir pitagorininkų, – tai sukėlė priešišumą ir konfrontaciją. Taigi, pitagorietiškas mokymas suspėjo pabūti ir kultu, ir ordinu, ir brolija, ir politine partija, ir filosofine mokykla. O kartais – viskuo tuo pat metu.

Akusmatikai

Atranka į pitagorininkų gretas – Hermannas cituoja Jamblichą – vyko keliomis pakopomis. Pirmiausia buvo tikrinama kandidato tapatybė, šeiminė ir turtinė padėtis, charakterio savybės, santykiai su šeima, emocinė būklė, fizinė kūno konstitucija, kūno ir sielos įpročiai. Po to kandidatas išsiunčiamas atgal ir trejus metus visiškai ignorojamas. Taip buvo tikrinamas jo ryžtas tapti bendruomenės/ordino nariu.

Anot Jamblichio,³⁷ trečias etapas buvo bene sunkiausias – atlaikęs ankstesnius išbandymus, kandidatas duodavo penkerių metų tylos įžadus, o visą savo turtą perleisdavo bendruomenei. Tada jam suteikdavo *ezoteriko* titulą ir galimybę asmeniškai pamatyti (ne tik išgirsti) patį bendruomenės vadovą, mokytoją.

Hermannas, remdamasis Jamblichu, skirsto pitagorininkus į tris grupes:

- *Politikoi* – ne tik ir ne tiek „politikai“, kiek sekto elitas, teisininkai, administratoriai, atstovai ir patikėtiniai;
- *Mathematikoi* – „mokiniai“, tie, kuriems leista ne tik girdėti, bet ir matyti mokytoją, su juo diskutuoti, užduoti klausimus. Jamblichas vadina juos tikraisiais pasekėjais;
- *Akousmatikoi* – „klausytojai“, kuriems leista klausytis mokytojo už skraistės, jo nematant.

Hermannas mini Hipasą iš Metaponto – pirmąjį žinomą pitagorininkų ordino mąstytoją (V a. pr. Kr.). Tikėtina, jis nusprendė kultą pertvarkyti į grynąjį mokslą, gal todėl skilo *matematikų* ir *akusmatikų* atšakos. Kity Ferguson pabrėžia,

kad *akusmatikai* tęsė ir toliau puoselėjo pitagorietišką sielos transmigracijos (*metempsychosis*), reinkarnacijos doktriną kaip ir daugelį kitų legendų.³⁸ Pasak Jameso Luchte'o, būtent *akusmatikai* yra tikrieji pitagorininkai fenomenologiniu ir poststruktūralistiniu požiūriu.³⁹ Taigi, drąsiai galima teigti, kad akusmatiškumo fenomenui vardą suteikę žmonės perdavė ir daugybę ypatumų, pirmiausia sietinių su praktika, kai Mokytojo balso klausomasi iš už skraistės.

Akusmata

Akousmatikoi – „klausytojai“ – nepriskiriami nei elitui, nei žinių skleidėjams. Šie Pitagoro pasekėjai gaudavo tik dalį informacijos ir mokymo, dažniausiai sukoncentruoto į trumpus pamokymus (*akusmata*). Walterio Burkerto teigimu, *akusmata* – tai seniausia Pitagoro mokymo perdavimo forma.⁴⁰

Richardas D. McKirahanas knygoje „Filosofija iki Sokrato“⁴¹ mini, kad *akusmata* – tai žodiniai pamokymai, priskiriami Pitagorui. Ir cituoja Jamblichą:

Akusmata skirstoma į tris kryptis. Pirmoji nusako, kas kuo yra; antroji – kas kuo yra savo aukščiausiu laipsniu; trečioji – ką privalu daryti arba kas nedarytina. Kalbant apie tai, kas kuo yra. Kas yra laimės salos? Saulė ir Mėnulis. Kas yra Delfų orakulas? Tetraktis,⁴² kuris yra harmonija, kurioje gieda Sirenos. Kitos nurodo, kas kuo yra savo aukščiausiu laipsniu. Kas yra teisiausias? Pasiaukojimas. Kas yra išmintingiausias? Skaičius ir žmogus, kuris suteikė dalykams vardus. Kas yra išmintingiausias dalykas mūsų jėgoms? Medicina. Kas yra gražiausia? Harmonija.

Akusmatą apie harmoniją McKirahanas išskiria iš visų pamokymų, nes Pitagoro įnašas į muzikinės harmonijos suvokimą nepaneigiamas. Ir būtent harmonija vienija Malone'o minimas *amžinąsias* pitagorininkų *opozicijas*.⁴³

Jamblichio teigimu, *akusmatikų filosofijos pagrindą sudaro neginčytinos ir nereikalaujančios įrodymo akusmatos, nurodančios, kaip elgtis, kartu jos turėtų padėti išsaugoti Pitagoro posakius kaip dieviškąją dogmą. Šie žmonės nieko neprisiduria nuo savęs ir teigia, esą naujovės čia netiktų. Jie sako, kad išmintingiausias iš jų yra tas, kuris moka daugiausia akusmatų.*

Akivaizdu, kad *akusmatikų* tradicija artėja prie garsinės, išgirstos mokymo dalies, ir jos išsaugojimo. Kur čia ryšys su akusmatine muzika? Tvirtiesnio ryšio ir paties akusmatiškumo paieškos dar tik prasideda, kita vertus, jau dabar galima pastebėti keletą esminių įdomesnių faktorių, gali- mai tiesiogiai sietinų būtent su akusmatiškumu muzikoje:

- klausymo veiksmas atsiejamas nuo regėjimo;
- išgirstoji informacija išaugoma (įsiminimas);
- išgirstoji garsinė informacija atkuriama, išlaikant identišką jos būseną. ■

Tęsinys kitame numeryje

- ¹ Curtis Roads, *Computer Music Tutorial*. Cambridge: The MIT Press, 1996, p. 117.
- ² Joel Chadabe, *Electric Sound. The Past and Promise of Electronic Music*. Prentice Hall, New Jersey, 1997, p. 30.
- ³ Simon Emmerson, Denis Smalley, *Electro-acoustic music*, http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/08695?source=omo_gmo&source=omo_t237&source=omo_t114&type=article&search=quick&q=acoustic+music&pos=1&_start=1#firsthit; žiūrėta 2012-12-20
- ⁴ Ten pat.
- ⁵ Curtis Roads, *Computer Music Tutorial*, p. 117.
- ⁶ Simon Emmerson, Denis Smalley, *Electro-acoustic music*.
- ⁷ Ten pat.
- ⁸ Joanna Demers, *Listening Through the Noise. Aesthetics of Experimental Electronic Music*. Oxford University Press, 2010.
- ⁹ Ten pat.
- ¹⁰ Steve Reich, *Writings on Music, 1965-2000*, Oxford University Press, New York, 2002, p. 22.
- ¹¹ Douglas Hofstadter, Gödel, Escher, Bach. *Basic Books*, New York, 1979, p. 714
- ¹² Mathew J.Barkowiak (ed.), *Sounds of the Future Essays on Music in Science Fiction Film*, McFarland & Company, Jefferson, 2010.
- ¹³ Curtis Roads, *Computer Music Tutorial*, p. 87.
- ¹⁴ Simon Emmerson, Denis Smalley, *Electro-acoustic music*.
- ¹⁵ Tautvydas Bajarkevičius, Garso menas performatyviųjų naujųjų medijų praktikų kontekste, In: *Medijų studijos: filosofija, komunikacija, menas*. Straipsnių rinkinys, Sudarytojas Vytautas Michelkevičius, Vilnius: *Vilniaus dailės akademijos leidykla*, 2007, p. 129.
- ¹⁶ Angela Tinwell, Mark Grimshaw, *Survival horror games – an uncanny modality*. (2009). *Games Computing and Creative Technologies: Conference Papers (Peer-Reviewed)*. Paper 11. http://digitalcommons.bolton.ac.uk/gcct_conferencepr/11.
- ¹⁷ Michel Chion, *Audio-Vision*, Columbia University Press, 1994, p. 6.

- ¹⁸ Angela Tinwell, Mark Grimshaw, *Survival horror games...*
- ¹⁹ Gregg Redner, *Deleuze and Film Music*, Intellect, Bristol, 2011, p. 269.
- ²⁰ Patricia Pisters, *The Matrix of Visual Culture*, Stanford University Press, 2003, p. 179.
- ²¹ Kathleen Marie Higgins, *Visual Music and Synesthesia*, The Routledge Companion to Philosophy and Music, Gracyk T. ir Kania A. (red.), Routledge, New York, p. 480.
- ²² Sigmund Freud, *Das Unheimliche*, 1919.
- ²³ Jo Collins, John Jervis (ed.), *Uncanny Modernity, Cultural Theories, Modern Anxieties*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, p. 216.
- ²⁴ Pierre Schaeffer, (1966), *Traité des objets musicaux*, Le Seuil, Paris, p. 91.
- ²⁵ Tautvydas Bajarkevičius, Garso menas performatyviųjų naujųjų medijų praktikų kontekste, p. 129.
- ²⁶ Hans-Thies Lehman, *Postdraminis teatras. Menų spaustuvė*, Vilnius, p. 138.
- ²⁷ Peter Ablinger, *A Letter From Schoenberg*: http://ablinger.mur.at/txt_qu3s-choenberg.html [žiūrėta 2013-04-17].
- ²⁸ Arnold Schoenberg, *VR48: Brief, Los Angeles, an Ross Russell*, New York: http://www.schoenberg.at/index.php?option=com_content&view=article&id=983%3Avr01&Itemid=716&lang=en [žiūrėta 2013-04-17].
- ²⁹ Albert S. Bregman, *Auditory Scene Analysis: The Perceptual Organization of Sound*. Cambridge: MIT Press, 1994.
- ³⁰ John C. Malone, *Psychology. Pythagoras to Present*. Cambridge: MIT Press, 2009.
- ³¹ Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika*. Vilnius: *Baltos lankos*, 2005, p. 56.
- ³² Michael Chion, *Audio-Vision: Sound on screen*. New York: Columbia University Press, 1994, p. 71.
- ³³ Theo Pleizier, *Religious Involvement in Hearing Sermons. A Grounded Theory Study in Empirical Theology and Homiletics*. Delft: Eburon Academic Publishers, 2010, p. 283.
- ³⁴ Biblija, arba Šventasis Raštas. Vilnius: *Lietuvos Biblijos draugija*, 2001, p. 199.
- ³⁵ Ten pat, p. 116.
- ³⁶ Arnold Hermann, *To Think Like God: Pythagoras and Parmenides, the Origins of Philosophy*. Las Vegas: *Parmenides Publishing*, 2004.
- ³⁷ Jamblichus. *Life of Pythagoras, or Pythagoric Life*. Vert. iš graikų kalbos: Thomas Taylor. London: J. M. Watkins, 1818, p. 252.
- ³⁸ Kity Ferguson, *The Music of Pythagoras*.
- ³⁹ James Luchte, *Pythagoras and the Doctrine of Transmigration*. London: Continuum, 2009, p. 4.
- ⁴⁰ Walter Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, Cambridge: Harvard University Press, 1972, p. 166–535.
- ⁴¹ Richard D. McKirahan, *Philosophy Before Socrates*. Indianapolis: Hackett Publishing, 2010, p. 490.
- ⁴² Tetraktis, *tetractys* arba *tetractys* – trikampė dešimties taškų maginė pitagorininkų figūra. (Richard D. McKirahan, *Philosophy Before Socrates*. p. 92).
- ⁴³ John C. Malone, *Psychology. Pythagoras to Present*, p. 24.

BRANDA ĮPAREIGOJA IR NUVILIA?

Naujasis Baltijos šokis'14



Juodasis deimantas

Marc Fluri nuotr.

© Organizatorių nuotr.

Naujasis Baltijos šokis'14 šiemet tapo pilnametis. Anotacinėse žinutėse mirgėjo žodis „aštuonioliktasis“, publika nekantriai laukė, ką gi pasiūlys socialinės brandos pasiekęs tarptautinis šiuolaikinio šokio festivalis. O jis, nors nepaprastai spalvingas, buvo keistai blausus. Organizatoriai tarsi per valstybinį brandos egzaminą vengė rizikuoti, todėl žiūrovams, lyg vertinimo komisijos nariams, išklojo viską, ką žinojo.

Bet kokio festivalio pagrindinės funkcijos yra pristatyti ir nustebinti. Pirmąją *Naujasis Baltijos šokis'14* atliko iš tikrųjų gerai – pristatė įdomiausius, perspektyviausius šokio menininkus iš Lietuvos ir užsienio. Tačiau nustebinti, deja, nepavyko. Tikėtasi, kad tai padarys daugiau kaip prieš dvidešimt penkerius metus trupės *Ultima Vez* sukurtas spektaklis „What the Body Does Not Remember“. Kraują kaitino ir festivalio anonsuose dažnai šmėžavusi fotografija – Danijos šokio teatro spektaklio „Juodasis deimantas“ pusnuogė šokėja, demonstruojanti aukštą žingsnį. Tačiau nei belgų, nei danų spektakliai, pristatyti per festivalio atidarymą ir uždarymą, netapo emocijų ir minčių varikliais.

Vietinių platumų šiuolaikinio šokio gausa

Lietuvių programą „atidarė“ Auksiniu scenos kryžiumi šiemet apdovanotas Manto Stabačinsko, Agnės Ramanauskaitės ir Pauliaus Tamolės spektaklis „Contemporary?“ Sprendimas tvirtas kaip ir pats spektaklio atlikimas, tačiau kiek netvirtai skambėjo angliškai sakomi tekstai ir lietuviškai angliška tartis. „Contemporary?“ ironiškai apmąstė šalies šiuolaikinio šokio situaciją, komiškai citavo kitų mūsų choreografų kūrinius. Spektaklis sulipdytas (dramaturgija Sigitos Ivaškaitės)

iš konceptualiajam šokiui būdingos refleksijos ir autorefleksijos. Detalus vietinio konteksto narpliojimas sudomino ir festivalio svečius, nežinančius Lietuvos šokio subtilybių. Tad kūrėjai ne tik pateisino 2013 m. geriausiųjų vardą, bet ir įrodė šokio universalumą.

Suomijoje gyvenančio ir kuriančio choreografo Andriaus Katino monospektaklis „Work“ – tai savotiška išpažintis apie kūrybą ir tingų kūną, apie Rytų Europos (taigi ir mūsų šalies) kūrėjus, stokojančius aktyvumo, atkaklumo, darbštumo. Choreografas šią mintį artikuliavo rimtai, tingumo fenomeną pabrėž-

damas lėtais judesiais, o filosofinės minties, teksto ir judesio potekstės tarsi visiškai apnuogino kūrybos procesą, aplipusį sakralumo štapais.

Apnuoginti kūrybos procesą bandė ir Olandijoje kuriantis Andrius Mulokas, tačiau žiūrovams labiau įstrigo jo paties apsinuoginimas. Neįstengdamas nubrėžti aiškesnės spektaklio „Criseless“ minties, choreografas pasiklydo tarp įvairialypio gyvenimo modelių ir vadinamosios *queer* (lyčių keistumo, paribių) kultūros. Žavėjo tik pavieniai reginio epizodai (Nukryžiuotojo įvaizdis, atviras kontaktas su publika).

Loreta Juodkaitė spektaklyje „Atmintis“ kalbėjo apie įgimtą žmogaus norą atsiminti ir visuomeninių struktūrų keliamą užmarštį. Choreografė keliavo gamtos evoliucijos keliais – kūrė augalų ir gyvūnų įvaizdžius, o priartėjusi prie žmogaus savasties surado žemėse paslėptą veidrodį su savo atspindžiu jame. Animalistinė jėga ir subtili atmosfera (šviesų dailininkas Vilius Vilutis) intrigavo, tačiau spektaklis pernelyg prailgo dėl choreografiškai nesuvaldytų gamtos ir žmogaus evoliucijos įvaizdžių.

Paviešėti į Lietuvą iš Ispanijos grįžusi choreografė ir šokėja Ugnė Dievaitytė su bendraminte Poliana Lima nagrinėjo nuasmeninto kūno temą. Lyriški šviesos ir šešėlių vaizdiniai iš tikrųjų maloniai panardino į meditaciją, tačiau šiuolaikinis šokis pernelyg dažnai vaizduoja nuogą kūną be galvos, o eskizus, iš kurių sulipdytas spektaklis „Kūnai“, jau matėme per praeitų metų festivalį, tad intriga išsisklaidė, net neužsimezgusi.

Vilmos Pitrinaitės „Mis pasaulis 2014 Lietuva“, nors festivalio organizatoriai daug kalbėjo apie galimą premjeros sėkmę, laikydami šį spektaklį lietuviškosios programos ašimi, nuvylė absoliučiai viskuo – prasta dramaturgija, mėgėjišku atlikimu, paviršutiniškais juokeliais, banaliu turiniu. Paradoksalu, bet autorė, bandžiusi pašiepti gražuolių konkursus, nukreiptus išimtinai į moters išorės, bet ne vidaus grožį, pati tapo mimetinio kūrybos grožio „auka“. Pitrinaitės spektaklis pretendavo tapti ryškiu conceptualaus šokio pavyzdžiu, tačiau „laidai“ buvo sujungti taip netinkamai, kad žiūrovus tarsi elektra nupurtė galinga beskonybės iškrova.

Įsielektrinęs atrodė ir Kauno šokio teatro „Aura“ spektaklis „Ieškojimų kabinetas“ (choreografė Deborah Light), sukėlęs nejaukumo, net atstūmimo jausmą. Tiesa, tokią reakciją choreografė provokavo sąmoningai – šokėjų kūnai vaizdavo fosilijas, šurpą keliančius driežus. Užmačią „atgaivinti“ priešistorines būtybes tiksliai įkūnijo šokėjai Marius Pinigis, Andrius Stakele, Solveiga Vasiliauskaitė, o Gotautės Kalmatavičiūtės šaltumas tiesiogiai perteikė garsios paleontologės Mary Anning (jos istorija paremtas spektaklis) požiūrį į lyčių vaidmenis ir jų (ne)lygybę. „Ieškojimų kabinetas“ intrigavo šiuolaikiniam šokiui neįprasta idėjine ir atlikimo raiška, tačiau padarė nejaukų tarsi šaltas reptilijos prisilietimas išpūdį.

Nejaukią atmosferą Vido Bareikio režisuotame spektaklyje „Kelionė namo“ kūrė urbanistinio šokio atlikėjai Laurynas Žakevičius ir Airida Gudaitė su aktoriais Larisa Kalpokaite ir Jonu Braškiu. Nejauku čia todėl, kad scenoje atvirai narpliojamas dviejų kartų – tėvų ir vaikų – nesusišnekėjimas, kartu užgriebiant ir skaudžias emigracijos, alkoholizmo, vienvietės temas. Mindaugo Nastaravičiaus pjesė įkūnyta dviem pavidalais – šokiu ir vaidyba, bet režisierius jų, deja, nesusiejo, netgi pabrėžtinai atskyrė, tarsi sakyty, kad nėra jokių galimybių suvienyti vieną su kitu, vadinasi, ir tėvams suartėti su jau suaugusiais, namus palikusiais vaikais nepavyks. Spektaklio atomazga – švelnus, netgi linksmas susitaikymas, – viena vertus, priminė neskoningos telenovelės dirbtinę baigtį, antra vertus, pirštu baksnojo į savaime suprantamą, tačiau dažniausiai ignoruojamą, visų šeimos konfliktų sprendimą – jei kiekvienas pažabotume savąjį ego, atleidimas, pritarimas, atjauta, meilė ir tarpusavio supratimas atsirastų savaime.

Festivalyje buvo paliesta ir darbo tema. Aušra Krasauskaitė spektaklį „Akvariumai“ perkėlė į neįprastą erdvę – įsikūrusi Vilniaus miesto savivaldybės Idėjų kambaryje, svarstė, kas lemia individo uždaramą visuomenės atžvilgiu. Žiūrovus palikusi už didžiulių Idėjų kambario langų, šokėjų kūnus, t. y. darbuotojus, choreografė afišavo kaip prekę. Mechaniškais judesiais jie atkūrė įprastinius dienos įvykius – darbo kompiuteriu monotoniją, kartkartė-

mis prasiveržiančias choleriko vadovo ar bendradarbio emocijas, tarnybinio romano vaizdelius, konfliktus ir t. t. Šokėjams priartėjus prie langų, per stiklą matomi kūnai iš tikrųjų darė prekės išpūdį ir vertė mąstyti, kad save „pardavinėjame“ nuolatos – darbe, būdami tarp draugų, namuose ir visur kitur... Gaila, bet netradicinė erdvė šį kartą nesuveikė. Ne tik todėl, kad spektaklio vaizdą blunkino per langų stiklus plieskianti saulė, bet ir dėl perdėto deklaratyvumo – biuro darbas rodomas biure. Idėjų kambario atmosfera „Akvariumams“ nepadėjo perteikti rutiniško darbo kasdienybės.

Individo santykius su visuomene nagrinėjo ir choreografas Vytis Jankauskas spektaklyje „Aritmijos“. Keturi atlikėjai (Riikka Ihalainen, Giedrė Kirkilytė, Dainius Biskis ir Mantas Černeckas) socialumą traktavo ir kaip būtinybę, ir kaip našta, ir kaip savo minčių, norų realizavimo platformą. Jis yra neatsiejama asmens tapatybės dalis, – kuria ir griaua socialinius vaidmenis, verčia individą derinti savo norus su aplinkiniais, didina užkraunamų socialinių pareigų svorį. Sterili šalta „Aritmijų“ choreografija atskleidė nemalonią tiesą, kad sociumas – tai didžiulis bejausmis konstruktas, tačiau be jo individas negalėtų egzistuoti.

Kitokios egzistencijos pavyzdį pateikė Jérôme'as Meyeris iš Nyderlandų spektaklyje „W(o)men“. Gyvenimą traktuodamas tarsi pasaką, choreografas persikėlė į vienvaldystės laikus – karalystę, valdomą politikos, ekonomikos, religijos ir kultūros karalių. Prastai dramaturgiškai sudėliotos scenos pakišo koją loginei minčių sekai, todėl choreografo siunčiama žinutė tarsi pakibo ore. Buvo galima įžiūrėti vieną karalių (Mantas Stabačinskas) arba tris karalienes (Agnė Ramanauskaitė, Airida Gudaitė, Ieva Navickaitė), tačiau tai, kas vyko scenoje, labiau priminė vištėdę su kuduokiojančiomis, plunksnas kedenančiomis vištomis ir įžūliu jaunikiu gaidžiu. Veiksmas darėsi įdomesnis ir paveikesnis, kai, grėsmingai nuskambėjus Ritos Mačiliūnaitės muzikai, šokėjams reikėjo pademonstruoti apgautų karalystės gyventojų pasipriešinimą. Tačiau tai truko neilgai ir buvo vos apčiuopiama, komiškos situacijos pavertė „W(o)men“ lėkštu, padriku, logikos siūlą pametusių spektakliu.

Marius Pinigis ir Mantas Stabačinskas savo spektaklį pavadino „ID: nr-688e“. Tokiu numeriu buvo įregistruotas Atlantą perskridęs Stepono Dariaus ir Stasio Girėno lėktuvas „Lituanica“. Du kūrėjai, susitapatinę su anų laikų herojais, ieškojo atsakymo į klausimą, ką šiandienos žmogui reiškia heroizmas. Spektaklis prasidėjo provokacija, kad šiais laikais nebereikia dar vieno (eilinio) didvyrio (Tina Turner: *We Don't Need Another Hero*). Pasakojimas (dramaturgija Monikos Jašinskaitės) sunertas iš dviejų linijų – Dariaus ir Girėno skrydis gretinamas su mados pasaulyje gerai žinomų dizainerių *Dolce & Gabbana* sėkmės istorija. Iš pradžių apninka abejonės, ar vien tik tokie patys pavardžių inicialai leidžia lyginti tautos herojus su aukštosios mados dievukais, tačiau sumani interakcija – prieš spektaklį žiūrovams buvo išdalyti abi temas komiškai siejantys laišukai – patiesino šį iš pirmo žvilgsnio keistoką sprendimą. Spektaklis, sukdamasis tarsi lėktuvo propeleris, vis dėlto išlaviravo ant plonyčio lyno, jungiančio dvi visiškai skirtingas temas – privertė susimąstyti, ką mums reiškia ant dešimties litų banknoto atspausdinti Dariaus ir Girėno atvaizdai, koks *Dolce & Gabbana* kuriamų drabužių kainos ir vertės santykis, kas diktuoja šiuolaikinį heroizmo supratimą, kaip išlaikyti tautos savastį...

M. K. Čiurlionio menų mokyklos Baletų skyriaus mokinių pristatytos klasikinio ir šiuolaikinio šokio miniatiūros būtų labiau tikusios ne pagrindinei, bet neformaliai festivalio programai. „Čiurlioniukų“ kūrybinius ieškojimus vainikavo Lietuvos nacionalinio operos ir baletų teatro artisto Martyno Rimeikio miniatiūra „Kelionė namo“, maloniai nustebinusi neo-klasikinio baletų ir modernaus šokio mišiniu.

Tokia plati Lietuvos šiuolaikinio šokio panorama teikia vilčių, kad mūsų šokėjai ir choreografai, atlaikę finansinius nepriteklus, infrastruktūrinę valstybinės šokio sistemos painiavą, toliau aktyviai kurs, o jų kūriniai įrodys: esame ne tik teatro, bet ir šokio šalis. Tačiau kyla klausimas, ar *Naujasis Baltijos šokis* privalo būti ta platforma, kurioje rodoma kone viskas be išimties, ką sukuria mūsų choreografai? Ar į kiekvębę orientuota Lietuvos šokio vitrina nenusisuko nuo kokybės? Iki

koktumo perpildytą festivalio šeštadienį (gegužės 10 d.) nuo meninių gaminių ėmė pykinti tikrąja to žodžio prasme. Ne todėl, kad šokio spektakliai būtų buvę visiškai neįdomūs, tiesiog persisotinimas sutrikdė meno virškinimo traktą...

Užsieniečiai nebestebina

Ore pakibusi šokėja iš festivalio skrajučių ir plakatų – tai choreografo Wimo Vandekeybuso spektaklio „What the Body Does Not Remember“ fragmentas. Ilgai lauktas opusas žadėjo priblokšti stulbinančiu fiziškumu, energija ir ano amžiaus 9-ojo dešimtmečio žiūrovus šokiravusiais vaizdais. Tačiau nepribloškė. Neabejotinai vertingą šokio istorijos kūrinių jau storai nugulusios muziejinės dulkės, jis įdomus nebent tuo, kad atskleidžia ryškius praeito amžiaus ir šių dienų estetikos skirtumus. Techninis šokėjų pasirengimas, greiti energingi judesiai, šokėjams ant galvų krin-tančios ir visai šalia dūžtančios kreidinės plytos kūrė nuolatinę įtampą, tačiau ji, be atvangos laikoma tame pačiame taške, suniveliavo tiek fizinius, tiek emoci-nius spektaklio niuansus. „What the Body Does Not Remember“ šiuo metu gastroliuoja ir po kitus Euro-pos miestus, yra rodomas daugelyje šokio fiestų, net dingtelėjo mintis, kad festivaliai yra sudarę kartelinį susitarimą, todėl nebeieško naujų, nežinomų spektaklių, kurie tikrai galėtų nustebinti publiką.

Naujasis Baltijos šokis, teigiantis, kad stengiasi pristatyti kuo įvairesnius stilius, matyt, norėdamas įtikti urbanistinį šokį vertinantiems jaunesniems žiūrovams, atvežė hiphopo trupę *Companie Malka* iš Prancūzijos. Spektaklį „La preuve par l'autre“ trys choreografai Anne Nguyen, Faridas Berkis ir Bouba Landrille'is Tchouda sulipdė iš trijų skirtingų kūrinių, siekdami bendrumo su kitais ir kartu stengdamiesi



„Aritmijos“. Choreografas Vytis JANKAUSKAS

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

neprarasti savojo aš. Tiems, kurie čia atėjo pasigėrėti stereotipiniais hiphopo triukais, teko nusivilti, nes spektaklio pagrindas – įmantriai supinti judesiai, jų frazuotės, daugialypis išdėstymas erdvėje, neakcentuojant ir nerodant kažko išskirtinio, nekaitinant publikos įprastine hiphopo akrobatika. Nenustebino nei idėjinė, nei choreografinė mintis, taigi spektaklis greitai išsitrynė iš atminties saugyklų.

Brito Timo Rushtono, gyvenančio Danijoje, „Juodasis deimantas“ į Vilnių atkeliavo iškart po premjeros Kopenhagoje. Judesių, šviesų ir scenografijos visuma puikiai derėjo ir atskleidė visas spektaklio briaunas. Tačiau „Juodasis deimantas“ neišvengė ir blizgios patetikos, saldžiai švytinčių abstrakcijų. Atlikimas kokybiškas, tikslus, tačiau nekabina gilesnių minties sluoksnių, todėl spektaklis prailgo, trumpam sužavėdamas tik scenografijos, kostiumų detalėmis, paskirais judesiais...

Kiti festivalio svečiai – ukrainiečių trupė *TanzLaboratorium*, estų *Kompanii Nii*, šokio grupė *Dafi* iš Izraelio, choreografas Dmitrijus Gaitjukevičius iš Latvijos – įdomūs, ieškantys atsakymų į jiems rūpimus klausimus, pateikiantys savas tikrovės interpretacijas, tačiau jos mažai kuo išsiskiria iš bendro srauto. Taigi socialiai brandžiam *Naujamajam Baltijos šokiui* linkėčiau išmokti atidžiau rinktis, kad festivalis netaptų „greitų“ užkandžių restoranu, kur visko gausu, bet viskas vienoda...

VLADISLOVAS ŽILIUS: „MANIAU, KAD GYVENIMAS ILGAS...”

„Maniau, kad gyvenimas ilgas – aš klydau. Laiškas yra greitesnis. Gyvenu paskutines dienas, galvodamas, kaip man pasisėkė“, – laiške seseriai iš Niujorko rašė Vladislovas Žilius (1939–2012). Šiais metais minime dailininko, amžinybėn išėjusio prieš dvejus metus, 75-ąsias gimimo metines. Ne savo noru priverstas palikti gimtąją šalį, jis daugeliui įsiminė kaip itin drąsus menininkas. Toli gražu ne kiekvienas sovietiniais laikais būtų išdrįsęs nusiųsti laišką Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto pirmajam sekretoriui Petrui Griškevičiui ir atvirai išdėstyti, kokia žlugdanti yra sovietinė ideologija. Dailininkui nurodyta per 72 valandas išvykti iš Lietuvos SSR, suprantama, be teisės grįžti...

Prisiminimais apie Žilių pasidalijo dailininką pažinojęs fotomenininkas Rimantas Dichavičius ir meno tyrininkė Ingrida Korsakaitė.

Rimantas su Vladu kartu mokėsi Vilniaus dailės institute. Jaunuoliams teko atlikti karinę tarnybą. Apie 1969 m. abu pakliuvo į karinį laivyną Kryme, kur plaukiojo porą savaičių. Jiems kaip dailininkams buvo iškeltas uždavinys – *pakazatj moščj Sovjetskovo Sojuza*. Įdomu, kad liepta piešti laivus, tačiau piešti krantą buvo griežtai draudžiama. „Vladas labai gerai piešė portretus, – prisimena Dichavičius, – jam patiko tie kareivukai. Nupiešė vieną, antrą, trečią, tik staiga prieina prie jo kapitonas ir klausia: „Kodėl tu juos paišai? Jie nieko gero nepadare. Piešk štai šitą ir šitą, kurie nusipelnę Sovietų Sąjungai.“

Režimas kariniame laive buvo labai griežtas, o Vladas sau – dar griežtesnis. Aštuntą valandą pusryčiaudavome, jis paskubomis užkąsdavo, visiems palinkėdavo skanaus ir negaišdamas nė minutės eidavo į dirbtuvę. Aš kol šnekteldavau čia su vienu, čia su kitu: „Privet! Kak dela? Kak devuški?“, atėjęs į dirbtuvę rasdavau Vladą jau didžiausią gabalą nupiešusį. Jis labai brangino laiką. Todėl ir pasiekė nepaprasto meistriškumo, buvo be galo kruopštus, preciziškas.“

Darbus parodoms anuomet atrinkdavo meno taryba, bet lemiamą žodį tardavo koks nors partinės valdžios atstovas, o jie apie meną dažniausiai nieko neišmanydavo. Dichavičius prisimena, kaip Žilių įskaudino ir pažemino matytas vienos parodos, kuriai buvo pristatyti ir jo paveikslai, galutinės atrankos epizodas. Jau atrinkti darbai stovėjo atremti į sieną, juos ruošiasi kabinti, bet atėjęs partinis veikėjas, aukštas to meto pareigūnas, paspyrė Žiliaus paveikslą ir liepė eksponuoti kūrinius savo virtuvėje, o ne parodų salėje. Netrukus po šio įvykio dailininkas buvo apkaltintas formalizmu, išmestas iš Lietuvos dailininkų sąjungos, neteko darbo leidykloje, patyrė moralinį spaudimą ir materialinę skriaudą.

Labai šiltai apie Žilių pasakoja Ingrida Korsakaitė, ne kartą su juo bendravusi, tyrinėjusi jo kūrinius. Menotyrininkė sako ypač gerai prisimenanti vieną įdomų apie 1971 m. tempera meistriškai nutapytą pilkšvai melsvų tonų paveikslą su visą jo plotą užimančiomis abstrakčiomis skritulinėmis figūromis ir daiktiškai nupiešta



Vladislovas ŽILIUS. Kompozicija. 1971. Drobė, tempera; 80 x 90



Vladislavas ŽILIUS. Iš serijos „Ženklai“. 1991. Drobė, aliejus, aukso ir vario folija; 150 x 136

kriaukle apatiniame kampe – ją padovanojo kolega Rimtautas Gibavičius.

Korsakaitė prisimena, kad oficialiai aprobeuotose parodose abstraktiems dailininko paveikslams staiga kažkodėl nebeatsirasdavo vietos, leidiniai liovėsi spausdinti straipsnius apie jį – su tuo ignoravimu susidūrusi ir ji pati. Taigi virš Žiliaus galvos tvenkėsi vis tamsesni debesys. Atomazga buvo tremtis.

Gyvendamas svetur, menininkas labai ilgėjosi gimtojo krašto. Jo piešinių ciklas „Smiltynė“ per smelktas tėviškės meile ir ilgesiu. „Svajoju eiti tuo pačiu takeliu nuo vieškelio iki namų, vėl maudytis tame pačiame upelio duburyje ar pereiti Plitkeliu per akmeninį tiltuką, skersai tėvų miško...“

Žilius turėjo puikų humoro jausmą. Kartą žurnalistės Beatričės Aronienės paklaustas apie artimiausius planus, atsakė: „Aš, kaip buvęs rusų imperijos subjektas, nenorėdamas, kad užmarštis visai nusineštų didingą tų laikų frazeologiją, bandau dabar vykdyti kažką panašaus į „*pobednyj plan piatiletki*“: surinkti bent porą tonų vandenyno išmestos medienos, apie 100 kilogramų jūros geldelių skeveldrų, ypač tų – pilkai violetinių, nulieti daug sintetinio stiklo blokų su svetimųjų ir mano draugų atvaizdais... Toks mano artimiausias planas.“¹

1993–1994 m. Lietuvoje, Šiuolaikinio meno centre, „Vartų“ galerijoje, surengtos Žiliaus parodos sulaukė didelio žiūrovų ir spaudos dėmesio – laikraščiai, žurnalai mirgėjo straipsniais apie dailininką, laidas rengė Lietuvos televizija. Didelę parodos Šiuolaikinio meno centre dalį sudarė tapybos serija „Ženkla“ (1990–1992), kurią, anot dailininko, įkvėpė archajiški vaizdiniai ir archeologinių radinių – žalvarinių papuošalų ornamentika, jaunystėje matyta Telšių „Alkos“ muziejuje ir palikusi neišdildomą įspūdį. Tačiau, nuvilnijus pirmajai euforijos bangai dėl atgautos Nepriklausomybės, teko karčiai nusivilti, nes sovietinė tvarka liko stipriai išsąknyjusi: „...Kiek teko pačiam susidurti, administravimo ir valdiškų kontorų darbo principai tebėra savaime perimti iš buvusios sistemos ir daug kur, kaip anksčiau, tebežemina žmogų.“ Ma-



Vladislavas ŽILIUS. *My beautiful one*. 1999.

Medis, sintetinis stiklas ir inkluzai, mišri technika; 65x65

tyt, todėl daugiau individualių parodų į Lietuvą Žilius nebeatvežė. Kūrė ir rengė parodas Niujorke.

Labai stipriai menininką paveikė antrosios žmonos Idos netektis. Savo ilgesį ir sielvartą dailininkas įamžino jos atminimui skirtame medžio cikle. Lentų paviršių puošia tapyba, auksavimas, įgilintos inkrustacijos. Šiame cikle, pasak Korsakaitės, dažnas aštriai duriančių smaigalių motyvas – vos ne fiziškai juntama sunkios ligos ir kančios metafora.²

„Mano paveikslai yra tiesioginė improvizacija, tiesioginis minties perkėlimas ant popieriaus, lentos arba drobės. Ir tas darbas teikia ištisinį džiaugsmą“, – yra sakęs Vladislavas Žilius. O jo kūriniai teikia džiausmą dailininko kūrybos gerbėjams. ■

¹ Beatričė Aronienė, „Dailininkas V. Žilius ketina įamžinti draugų ir svetimųjų atvaizdus“, *Mūsų malūnas/Lietuvos rytas*, 1998, nr. 191.

² Ingrida Korsakaitė, Vladislavas Žilius. Savitos kūrybos atodangos, In: *Vladislavas Žilius. Atodangos ir švytėjimai*, Meno rinkos agentūra, 2013.



ŽVALGYTIS PO NEŽINOMAS TERITORIJAS

Su britų muzikos kritiku Martinu ANDERSONU kalbasi Zita ČEPAITĖ

Martinas Andersonas laikomas vienu iš keleto žymiausių angliškai rašančių klasikinės muzikos kritikų. Jis yra nacionalinio dienraščio *The Independent* bendradarbis, rengia CD apžvalgas leidiniui *International Record Review*, jo straipsnius spausdina Amerikoje leidžiamas klasikinei muzikai skirtas žurnalas *Tempo*. Gimęs ir augęs nedideliame Škotijos miestelyje, Andersonas neturėjo galimybės įgyti formalaus muzikinio išsilavinimo ir vadina save savamokslu (*self-made*) muzikos kritiku. Ši kitiems, atrodytų, didžiulį trūkumą, užkertantį kelią imtis muzikos kritikos, Andersonas pavertė privalumu – jis nelaiko savęs asmeniu, nustatančiu muzikos kūrinio vertę, greičiau yra tyrinėtojas ir atradėjas, keliaujantis per šiuolaikinės klasikinės muzikos vandenyną ir ieškantis to, kas nauja, netikėta, įdomu. Kad tuo, ką atrado, galėtų dalytis su kitais, beveik prieš 10 metų, metęs prestižinį darbą ekonomikos sektoriuje, įkūrė leidybos kompaniją *Toccata Classics*, populiariančią pasaulyje mažai žinomų ar išvis negirdėtų kompozitorių kūrybą. Taip jo akiratyje atsirado ir lietuvių muzika, kurią jis laiko savita, įdomia, kol kas nepakankamai įvertinta, bet kada nors sulauksiančia savo valandos.

Su Martinu Andersonu kalbėjauisi apie šiuolaikinės muzikos tendencijas, apie tai, kodėl lietuvių rimtoji muzika vis dar neskamba pasaulio koncertų salėse ir kodėl Europos Sąjunga, pasak jo, yra „siaubinga nelaimė“.

Jau daugiau kaip 30 metų esate daugybės apie muziką rašančių leidinių bendradarbis, knygų apie muziką redaktorius ir nenuilstantis neįvertintų talentų ieškotojas, puikiai susipažinęs su pasaulio klasikinės muzikos scena. Kokios tendencijos ryškėja šiuo metu? Ar šiuolaikinei rimtajai muzikai negresia salių tuštėjimo metas?

Jeigu palygintume, kokia ji buvo tada, kai pradėjau ja domėtis, t. y. maždaug 7-ojo dešimtmečio pradžioje, ir kokia yra dabar, įsitikintume, kad daug kas kardinaliai pasikeitė, – šiuolaikinė rimtoji muzika tapo daug įvairesnė. Du tris dešimtmečius po Antrojo pasaulinio karo egzistavo griežtas skirstymas į Arnoldo Schönbergo dodekafoninės ir neoklasikų, pavyzdžiui, Igorio Stravinskio, muzikos stilius. Kai Stravinskis adaptavo

Schönbergo muzikinę kalbą, visi buvo priblokšti, nes tai dalykai, kurie iki tol laikyti vienas su kitu nesuderinamais. Iki Stravinskio jų dermė atrodė tiesiog neįsivaizduojama, o dabar neįsivaizduojamas toks griežtas toninės ir atonalios muzikos atirbojimas, koks buvo pokario metais. Tačiau tuo laikotarpiu griežta toninės ir atonalios muzikos priešprieša darė didžiulę įtaką ir, pavyzdžiui, puikus britų simfonistas Robertas Simpsonas, kūręs 1950–1980 m., nesulaukė deramo įvertinimo. 7-ajame dešimtmetyje ribos pradėjo nykti visų pirma todėl, kad dodekafoninis stilius klausytojams buvo nesuprantamas, jie jo nepriėmė. Be to, ir patys kompozitoriai ėmė maištauti. Pavyzdžiui, žymus amerikiečių kompozitorius George'as Rochbergas, ilgą laiką kūręs

eksperimentinę muziką, nusivylė ją, nes pamatė, kokia ji ribota, – kai mirė sūnus, negalėjo, pasitelkdamas ją, perteikti jausmų ir išgyvenimų, apėmusių po netekties. Jis ėmė kurti ekspresyvius styginių kvartetų, pasitelkdamas vadinamąjį „neomalerišką“ išraiškos būdą, – taip atsirado toninis ir drauge modernus muzikos stilius. Nors tuo metu jį siaubingai užsipuolė kolegos ir muzikos vertintojai, tačiau ledas palaipsniui ėmė eizėti. 1989 m. *Proms* programoje atliktas vieno žymiausių šiuolaikinių britų kompozitorių Johno Tavenerio kūrinys violončelei su orkestru buvo neįtikėtinai lyriškas. Muzikos kritikai vertino jį prieštaringai, bet publika žavėjosi. Taip susiklostė, kad kompozitoriai vienas po kito atstoko nugarą atoninei muzikai. Pavyzdžiui, žymusis Arvo Pärtas 7-ajame dešimtmetyje išsižadėjo dodekafoninio stiliaus, keletą metų tylėjo ir po kiek laiko vėl išėjo į muzikos sceną su savo paties išrasta kompozicine technika *tintinnabuli* (lot. varpeliai). Šiuo metu egzistuoja didelė stilių įvairovė ir kompozitoriai jaučiasi laisvi rašyti tokią muziką, kokią nori, o ne kokios reikėtų pagal muzikos biurokratų supratimą. Dabar, kai atsikratyta doktrinieriško požiūrio į klasikinę muziką, ji tapo daug patrauklesnė ir gyvesnė.

Kokie Jūsų mėgstamiausi šiuolaikiniai kompozitoriai?

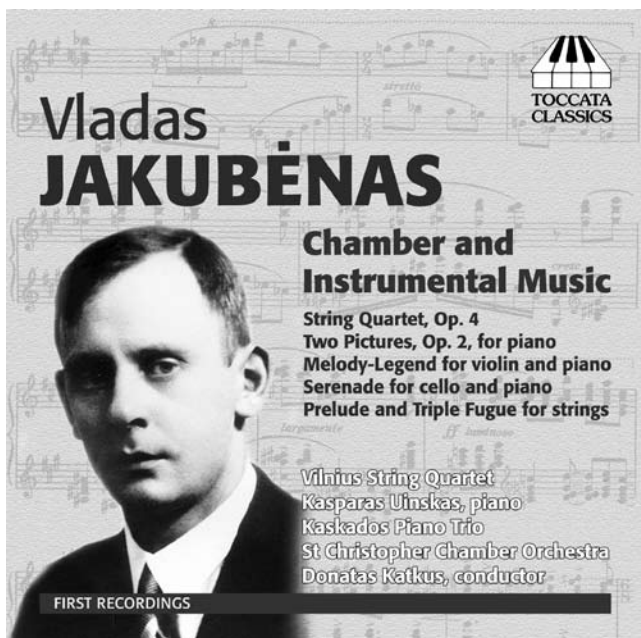
Tokių yra bent keletas. Tarp jų – Magnusas Lindbergas, pastaruoju metu išpopuliarėjęs suomių kompozitorius, estas Errki-Svenas Tuuras. Jie abu turėjo modernistinės muzikos kūrimo patirtį, vėliau ją praturtino harmoninę savo muziką. Patinka ir latvis Peteris Vaskas, pamėgęs minimalistinį stilių. Kaip, beje, ir daugelis lietuvių kompozitorių, pavyzdžiui, Bronius Kutavičius. Jo muzika galbūt primityvistinė, bet kupina veržlios energijos, labai gyvybinga. Amerikietis Christopheris Rouse'as irgi tarp mano favoritų.

Šiuolaikinė klasikinė muzika kai kada pateikia pribloškiančių staigmenų. Maždaug prieš metus gavau laišką iš Steve'o Elcocko, apie kurį niekada nebuvau girdėjęs. Jis britas, bet gyvena Prancūzijoje. Rašė, kad yra sukūręs 4 simfonijas ir klausė, ar man būtų įdomu jas išgirsti. Gerai, – atsakiau, – atsiųskite, paklausysiu. Bet nieko ypatinga nesitikėjau. Niekas nekuria simfonijų,

neturėdamas normalaus muzikinio išsilavinimo, o jis baigęs tik vidurinę mokyklą, pats išmokęs groti smuiku. Kartais diriguodavo vietiniam mėgėjų orkestrui, bet duonos iš muziko profesijos nevalgė. Koks beprotis, turėdamas tik tokius muzikinius pagrindus, galėtų ryžtis rašyti simfonijas? Kai atsiuntė savo įrašus, jie keletą savaitių gulėjo ant mano rašomojo stalo. Vieną vakarą pamanęs, kad būtų laikas ką nors atsakyti autoriui, nusprendžiau pasiklausti tų simfonijų ir nuo pat pirmo akordo užkibau – kūrinys buvo tvirtai sukaltas, muzikinė kalba labai savita su aitrios ironijos atspalviu, nors pati kompozicija šiek tiek priminė atvirai erdvei skirtus, galingai skambančius Simpsono kūrinius. Daviau pasiklausti savo kolegoms, jiems irgi atkaro žandikaulis. Supratau: reikia išleisti Elcocko CD plokštelę, kad ir kiti išgirstų jo simfonijas. Aptikti niekam nežinomą įdomų kompozitorių yra nepaprasta patirtis, jautiesi lyg atradęs nežinomą žemę. Tokie atradimai verčia nenuleisti rankų ir žvalgytis po nepažįstamas teritorijas.

Ar klasikinės muzikos ateitį sietumėte su grįžimu prie toninės muzikos?

Manau, tai neišvengiama. Dodekafoninė muzika irgi nestovi vietoje, sukuriama įdomių to stiliaus kūrinių, tačiau jos auditorija gerokai siauresnė, daugiausia muzikos specialistai. Aš klausausi ir vienokios, ir kitokios muzikos. Kaip muzikos apžvalgininkas turiu tai daryti, nes tenka rašyti apie įvairaus stiliaus kūrinių premjeras. Kita vertus, su amžiumi liaujiesi kreipęs ypatingą dėmesį į stilių, klausaisi muzikos ir ji tau patinka arba ne. Daugybė šiuo metu kuriamos muzikos yra niekam tikusi, tačiau visais laikais prastų kūrinių sukurama daugiau negu gerų. Nesakyčiau, esą dabar klasikinės muzikos būklė yra krizinė tuo atžvilgiu, kad ji neatsiperka, nes neturi pakankamai klausytojų. Visada taip buvo. Klasikinės muzikos likimas visais laikais priklausė nuo turtuolių įnorių, ar tai būtų turtinga valstybė, žarstanti mokesčių mokėtojų pinigus, ar princas Lichnovskis, rėmęs Beethoveną. Aš esu prieš, kad valstybė leistų pinigų išlaikyti klasiškai muzikai, žmonės neturėtų būti apmokestinami už tai, ko nemėgsta, jie turi teisę leisti savo pinigus tam, kas jiems patinka. Pačiai muzikai tai



išeitų į gera. Dabar visokiausiais būdais siekiama gauti valstybės paramą, bet, mano nuomone, būtų daug teisingiau ieškoti turtingų žmonių ar privačių fondų paramos. Klasikinė muzika komerciniu atžvilgiu niekada neatsipirko ir neatsipirks. Imkime, kad ir mano įsteigtą kompaniją *Toccata Classics*, kuri užsiima užmiršto repertuaro ar negirdėtų kompozitorių kūrinių leidyba. Komerciniu požiūriu tai yra tikras š... , kaip sako vienas iš mano produkcijos platintojų. Iš tikrųjų, kiek žmonių domisi, sakykim, Vytautu Bacevičiumi? Nebent muzikos specialistai. Bet jeigu man ta muzika patinka, aš stengiuosi išbandyti įvairius būdus, kaip pateikti tuos kūrinius, kad ir kiti juos išgirstų. Jei žmogus domisi klasikine muzika, kompozitoriaus pavardė iš principo neturi reikšmės, juk svarbu kūrinys ir jo atlikimo kokybė. Tad į vieną plokštelę sudedu, pavyzdžiui, įvairių šalių kompozitorių kūrinius, kad klausytojai galėtų susipažinti su dabartinės rimtosios muzikos įvairove ir atsirinktų, kas jiems patinka. Nežinau, ar tai atsipirks, bet čia vienas iš būdų nežinomais kūriniais sudominti platesnį klausytojų sluoksnį.

Kodėl nusprendėte, kad neužtenka vien rašyti apie muziką, ir ėmėtės įrašų leidybos?

Jei kalbėsime apie mano kaip muzikos žinovo karjerą, turėsiu prisipažinti, kad klasikinės muzikos koncertų ir plokštelių apžvalgos nebuvo pagrindinis mano užsiėmimas. Jaunystėje studijavau senąsias prancūzų ir germanų kalbas, dešimt metų dirbau Vestminsterio Ekonomikos institute, kitus dešimt – Paryžiuje, tarptautinėje ekonominės kooperacijos ir plėtros organizacijoje (*International Organization for Economic Cooperation and Development*), o 1997 m. grįžęs į Londoną susimąsčiau – kas toliau?

Visą nuo darbo likusį laiką skyriau muzikai. Pirmoji pažintis įvyko, tėvams įsigijus gramofoną. Vėliau senelis padovanojo man tranzistorių ir naktimis po antklode klausydavausi, kas transliuojama per klasikinės muzikos programą. Atokiame Škotijos mieste lyje, kur gimiau ir augau, muzikinis gyvenimas buvo skurdus, galimybės menkos. Paauglystėje norėjau mokytis groti pianinu, bet mokytojas gyveno toli, nuvažiuoti nebuvo kaip, teko viską mesti. Tad mano muzikos mokytoju tapo senelio dovanotas tranzistorius, kurio klausydamasis užsirašinėdavau patikusių kūrinių pavadinimus, kompozitorių pavardes. Ir, žinoma, knygos – skaičiau viską, ką rasdavau apie kompozitorius ir muziką. Muzikinio išsilavinimo požiūriu esu savamokslis ir tuo džiaugiuosi, nes niekas man neįdiegė savo įsitikinimų ir vertinimų, kokia muzika gera, o kokia bloga. Kaip paauglystėje klausydamasis tranzistoriaus, taip ir dabar muziką vertinu pagal tai, ar kūrinys man patinka, ar užkabina, ar įtraukia, tik po to imu domėtis, kas jo autorius, ką kiti yra apie jį parašę ar pasakę. Taigi, mano pasaulėžiūros neslegia hierarchinis požiūris, kas muzikoje yra didu ir puiku, o kas niekinga ir menka.

Baigęs studijas, atvykau į Londoną ir susipažinau su garsiu škotų kilmės muzikos kritiku, daugybės knygų apie muziką autoriumi ir redaktoriumi Malcolm MacDonaldu, o jis pakvietė rašyti apžvalgas Britų muzikos draugijos leidiniui, vėliau – mokamas CD plokštelių apžvalgas, paskui užsimezgė kontaktai su Amerikoje leidžiamu žurnalu *Tempo*. Aš paprastai rašau ne apie Brahmsą ar Beethoveną, bet apie tuos kompozitorius, kurie mažiau žinomi, kuriais kiti ne-

sidomėdavo. Plokštelių apžvalgas rengiu jau daugiau kaip 20 metų, per tą laiką susipažinau su garsių muzikos leidybos firmų vadovais, o iš jų daug sužinojau apie muzikos leidybos verslą ir jo tendencijas. Kadaise vienam leidėjui pasakiau, kad vertėtų išleisti kompozitoriaus Robino Milfordo kūrinius, o jis atsakė – mielai tą padaryčiau, bet žinau, kad neparduosiu daugiau kaip 15 kopijų (kad tai tiesa, vėliau įsitikinau savo kailiu – pats išleidęs Milfordo plokštelę, būtent tiek kopijų ir pardaviau). Bet tuo metu mane erzino, kad leidėjai apsiriboja „nugrotais“ kūrinių ir nerizikuoja išleisti ką nors nauja.

Kartą dienraštis *The Independent* nusiuntė mane, kad aprašyčiau vieną iš kamerinės muzikos festivalių. Į tokius renginius atvyksta daug muzikos žinovų, verda įvairios diskusijos. Neprisimenu priežasties, bet per vieną pokalbį man dingtelėjo mintis – po galais, aš pats tai padarysiu! Manau, pasąmoningai jau ruošiausi imtis muzikos leidybos ir leisti tuos kūrinius, kurie man patinka, bet nesulaukia didžiųjų firmų dėmesio. Pasiengimas truko 3 metus ir 2005 m., penkiasdešimtojo savo gimtadienio išvakarėse, pristaciau pirmąją *Toccata Classics* išleistą plokštelę. Penkiasdešimtasis gimtadienis yra tam, kad galėtum kuo nors nustebinti – vieni ta proga įsigyja sportinę mašiną, kiti jachtą ar lėktuvą, o aš įkūriau plokštelių leidybos kompaniją.

Rengdamasi interviu, peržiūrėjau internetinį Toccata Classics puslapį ir radau ten daugybę platesnei auditorijai nežinomų kompozitorių, tarp jų ir lietuvių, pavardžių. Kaip jums pavyksta išsiversti, leidžiant ne labai girdėtų autorių kūrybą? Juk tai gana rizikingas užsiėmimas...

Tiesą sakant, džiaugiuosi, kad iki šiol pavyksta išlaikyti nosį virš vandens. Praeitą savaitę Amerikoje gyvenantis *Toccata Classics* produkcijos platintojas atsiuntė man pardavimų sąrašą, iš kurio aiškiai matyt, kad pusę jų tenka išplatinti kaip labdarą. Tačiau kai kuriuos kūrinius perka gerai ir tai mane gelbsti nuo bankroto. Be to, pats nedarau įrašų, gaunu juos iš muzikos atlikėjų, iš autorių. Jei įrašinėčiau, pajamos niekada nepadengtų išlaidų. Daugumai atlikėjų plokš-

telė yra tarsi vizitinė kortelė, jie yra suinteresuoti, kad jų atliekamus kūrinius įrašytų ir išleistų, dažnai patys susiranda rėmėjus.

Kartą į mane kreipėsi viena pianistė – sakė, kad norėtų įgroti ir išleisti Debussy kūrinius fortepijonui. Tačiau tie kūriniai jau tiek kartų įrašyti, kad niekam nebeįdomu, galima juos išleisti kad ir skalbimo lenta atliktus, niekas nė nepastebės. Aš pasiūliau jai kitą prancūzų kompozitorių, kurio kūryba nebuvo niekada leista, jai patiko ir ji apsiėmė padaryti įrašus. Žurnalo *International Record Review* redaktorius kažkada man sakė, kad kiekvieną dieną juos pasiekia dešimtys plokštelių su prašymais pristatyti žurnale ir kiekvieną mėnesį net neperklausę jie išmeta į šiukšlių dėžę per 500 plokštelių, nes į leidinį telpa ne daugiau kaip 40–50 apžvalgų. Vadinasi, jei nori, kad tave pastebėtų, reikia padaryti kažką nepaprasta. Jei esi žinomas atlikėjas, jokių problemų, bet jei dažnai atliekamą kūrinių įgros pradedantis muzikantas, įrašas tiesiog paskęs. Pradedančiajam reikia ieškoti įdomaus repertuaro, kažko, kas sudomintų ir nustebintų – aha, o kas čia? Jauniems atlikėjams nereikėtų baimintis atlikti kūrinių, kurių autoriai nežinomi, nes labai dažnai laimi abu. Ir dar vienas dalykas –





prieš 25 metus į muzikos plokštelių leidybą atlikėjai žiūrėjo kaip į galimybę neblogai uždirbti, bet dabar situacija pasikeitė – pragyvenimui jie užsidirba grodami koncertuose, o plokštelė, kaip jau sakiau, yra vizitinė kortelė, kad būtų ką nusiųsti muzikos agentams, festivalių organizatoriams.

Kada ir kaip pirmą kartą susidūrėte su lietuvių kompozitorių muzika?

Žurnalas *Gramophone* 1996 m. pradėjo publikacijų seriją, pavadintą „Ieškojimai“. Vieną pirmųjų ciklų buvo numatyta skirti skandinavų muzikai, o aš buvau pakviestas redaktoriumi. Sutikau, bet su sąlyga, jeigu tas ciklas bus pavadintas Šiaurės ir Baltijos kraštų muzika, įtraukiant Estiją, Latviją ir Lietuvą. Sulaukiau pritarimo, ir tai buvo pirmas kartas, kai Skandinavijos ir Baltijos šalys pristatytos kaip vientisas regionas. Tuo metu gyvenau Paryžiuje, mano kaimynė buvo Mūza Rubackytė, būtent ji padėjo man rasti specialistų, kurie galėtų pristatyti lietuvių muziką. Man tai buvo pirmoji pažintis su istorine lietuvių muzikos retrospektyva, nes nieko nebuvau girdėjęs nei apie Juozą Gruodį, nei apie Eduardą Balsį, nei apie kitus. Po to ne kartą lankiausi Lietuvoje, daug laiko praleisdavau

Muzikos informacijos centre, klausydamasis įrašų. Jis kaupia ir pats leidžia plokšteles. Kai kurių kompozitorių, pavyzdžiui, Jeronimo Kačinsko, muziką perleidau kaip *Toccata Classics* produkciją, nes kūriniai, išleisti su mano prekės ženklu, pasiekia tarptautinę auditoriją ir sulaukia muzikos specialistų dėmesio ne tik Britanijoje, bet ir Vokietijoje, Prancūzijoje, Amerikoje ir kitur.

Pastaruoju metu atsiranda vis daugiau muzikai skirtų internetinių puslapių ir įdomu tai, kad, pavyzdžiui, spaudoje apie muziką paprastai rašo specialistai, o interneto erdvėje reiškiasi neprofesionalai, kurie labai dažnai apie muziką kalba daug aistringiau, pateikia daug įdomesnių įžvalgų negu tie, kurie iš to duoną valgo. Gal todėl, kad į muziką jie žiūri be prietarų ir išankstinių nuomonių, nuoširdžiai dėsto tai, kas juos jaudina. Muzikos kritikai neretai jaučiasi už visus pranašesni tarsi kokie teisėjai, nustatantys, kas teisinga, o kas ne. Tikiuosi, aš taip nesielgiu.

Ar jūsų išleista lietuvių kompozitorių kūryba sulaukė susidomėjimo?

Sulaukė neblogų atsiliepimų, nemažai apie juos rašyta, bet pardavimai menki. Jei būčiau galvojęs tik apie pinigus, tikrai nebūčiau to daręs. Atrasti naujus vardus, prikelti pamirštus žinomų kompozitorių kūrinius, nušviesti, kas iki tol nepastebėta, – tokia ir yra *Toccata Classics* užduotis. Man pačiam kelia nuostabą, kad Baltijos šalių muzikinė kultūra yra tokia stipri. Imkim, pavyzdžiui, Estiją. Kiek ten gyventojų? Šiek tiek daugiau negu milijonas? O šiuolaikinė estų muzika žinoma pasaulyje, Arvo Pärtas yra bene dažniausiai atliekamas šiuolaikinis kompozitorius. Neįtikėtina! Ypač turint omenyje, kad Baltijos šalys kaip valstybės susikūrė visai neseniai, šimtmečius kentėjo po Rusijos, Lenkijos ar Vokietijos padu, bet vis tiek neprarado savitumo. Kultūrinės tapatybės pojūtis šių šalių muzikoje labai stiprus, klausydamasis nesunkiai atpažinti lokalius elementus. Pavyzdžiui, Broniaus Kutavičiaus muzika sklidina nuorodų į senovinę labai turtingą, labai stiprią ir gyvybingą sutartinių tradiciją.

Ar esate ką nors iš lietuvių kompozitorių nusižiūrėjęs ateičiai?

Kol kas nieko konkrečiau, bet mano akys visada plačiai atmerktos, stengiuosi nepraleisti nieko, kas įdomaus vyks-ta muzikos pasaulyje. Yra nemažai kompozitorių, kurių, pavyzdžiui, Ramintos Šerkšnytės, kūrinius anksčiau ar vėliau mielai išleisčiau. Beje, sykį kalbėdamas su muzi-kologe Daiva Parulskiene, kai ji dirbo Londone kultūros atašė, pajuokavau – nors laikau tai gan rimta problema, – kai pasakai Vaskas arba Pärtas, žmonės tuos vardus greitai įsimena, bet, pavyzdžiui, Šerkšnytė, Bacevičius arba Kuta-vičius nelimpa prie liežuvio nors tu ką, vien vardą išgirdę daugelis numoja ranka – ai, vis tiek neprisiminsiu. Ir nie-ko čia nepadarysi.

O gal dėl lietuvių muzikos populiarinimo galėtų la-biau pasistengti garsūs Lietuvos muzikantai, kurie groja prestižinėse salėse, bet į savo repertuarą geriausiu atveju įtraukia vieną ar du lietuvių kompozitorių kūrinius?

Atlikėjų repertuaras labai dažnai priklauso nuo kon-certo organizatorių. Kartą vienas iš jų man skundėsi sulaukęs publikos priekaištų, kam į programą įtraukė Bartoko kūrinių, esą šis pernelyg modernus. Bartokas per daug modernus?! Juk jis mirė 1945 metais! Kai ima viršų toks stiprus konservatyvizmas, kas belieka daryti kon-certų organizatoriams, kuriems rūpi turėti pilnas sales? Reikia didelių pastangų ir apskrumo, kad įtikintum juos priimti kokį nors naują kūrinių, kuris tikrai įdomus ir publikai patiks. Kalbant apie lietuvių kompozitorių kūrybą – tie kūriniai turi būti trumpi ir paprasti.

Turite įspūdingą rėmėjų sąrašą – Vladimiras Ashkenazy's, Maximas Vengerovas ir kiti. Kaip pavyko juos pritraukti?

Man sekasi. Pernai tarp rėmėjų buvo ir Londono meras. Dauguma jų tiesiog mano draugai arba geri pažįstami, jie sutinka įgroti vieną ar kitą man įdomų kūrinių, kad išleis-čiau su *Toccata Classics* ženkle. Tai didžiulė parama, nes garsaus atlikėjo vardas traukia klausytojus, tokios plokš-telės labiau perkamos. Jie mane remia ne tik iš draugiš-kumo, jiems patinka, kad leidžiu naujus kūrinius, ieškau naujų vardų – darau tai, kuo nelabai kas užsiima. Muzikos

leidimoje laikausi principo: pasaulyje tiek daug geros, dar negirdėtos muzikos, tad kam kartoti tą patį repertuarą?

Ar iki šiol domitės ekonominiais procesais?

O taip! Man patinka rašyti apie ekonomiką, atidžiai seku, kas dedasi, ir turiu savo nuomonę. Esu įsitikinęs, kad Europos Sąjunga yra nesąmonė. Aš pripažįstu sąvo-ką europietis, mano manymu, – tai asmuo, kuris moka keletą kalbų, yra gyvenęs užsienyje, domisi kitų šalių kultūra. Savo ryšį su Europa kuriu, bendraudamas su žmonėmis, kuriuos sutinku ir kurie man įdomūs, o ne todėl, kad privalau su jais bendrauti, nes jie priklauso ES valstybių klubui. Europos Sąjunga yra siaubinga nelaimė. Neturiu nieko prieš bendrą valiutą, bet pasisakau prieš vieningą valiutą. Nes esant bendrai valiutai nacionalinės valstybės išlaiko galimybę finansiniais svertais kontro-liuoti valdžios politiką – jeigu ji neefektyvi ar vyriausybė pernelyg išlaidauja, šalies valiutos vertė smunka. Eurus suteikia valdžiai teisę daryti viską, ką ši sugalvoja, ir nėra būdų, kaip ją prigriebti. O svarbiausia – euras suteikia galimybę subsidijuoti vokiečių produkcijos eksportą vi-sai Europai. Ispanai, graikai, italai ėmė pirkti vokiečių gaminamą produkciją, nes ji atrodo palyginti pigi, bet dabar, ištikus krizei, įpirkti jos nebepajėgia. Anksčiau Graikijos ar Ispanijos ekonomika galėjo funkcionuoti, nes jų prekės ir paslaugos buvo pigesnės, įvedus eurą, jie neteko galimybės subalansuoti kainų ir nebėra būdų, kaip išjudinti įstrigusią ekonomiką. Šios šalys nebankru-tuoja vien todėl, kad į jų biudžetą nuolat metami kitų valstybių pinigai, tačiau tai niekur nenuves.

Užsiminėte, kad europietis turi mokėti keletą kalbų? Kokiomis kalbomis kalbate?

Studijavau prancūzų ir vokiečių, mokykloje mokiau-si italų, turiu lotynų ir graikų kalbų pagrindus, palyginti neblogai kalbu norvegiškai, galiu susikalbėti daniškai, šiek tiek ispaniškai ir portugališkai, skaitau rumuniš-kai, bet tik su žodynu, lietuviškai irgi išmokau keletą frazių. Pirmoji, kurią ištariau lietuviškai, buvo tokia: *aš esu čia dirbti*.

Dėkoju už pokalbį.

AR VERTA STEIGTI DAILĖS GALERIJAS PREKYBOS CENTRUOSE?

Su grupės YPA atstovais kalbasi Kęstutis ŠAPOKA

Visą gegužę Vilniuje, prekybos centre G 09, Gedimino pr. 9, veikė eksperimentinė POP UP galerija. Tai keturių jaunų menininkų (Greta Vileikytė, Gedvilė Tamošiūnaitė, Vladislav Novicki ir Stanislovas Marmokas) įkurtos grupės YPA projektas. Keturias savaites jie buvo galerijos vadovai, vadybininkai, kuratoriai ir stengėsi kuo plačiau pristatyti jaunų įdomių autorių kūrybą, pradedant tapyba, baigiant performansais, poezijos skaitymais ir koncertais. Pasak projekto iniciatorių, POP UP galerijos tikslas – naikinti ribas tarp meno ir buities, „aukštosios“ ir „žemosios“ kultūros, tarp praeivių ir žiūrovų, meninę praktiką perkeliančią į kasdienybės teritoriją, todėl laikiną meno galeriją jie įkūrė prekybos centre. Trumpam atsirado savotiška minialternatyva šiuolaikinio meno konjunktūrai, tiek oficiozinei, tiek „pogrindinei“.

Kęstutis Šapoka: *Papasakokite plačiau apie savąją Young Poor Artists grupę.*

YPA: Susibūrėme ideologiniu pagrindu. Kitaip sakant, ne tam, kad kartu rodytume savo kūrinius, rengtume bendras parodas. Norėjome, kad grupė taptų vienetu be „asmenybių“. Tiesiog diskutuojant ir ieškant kompromisų, kyla bendros idėjos. Kitais atvejais kiekvienas kuriame individualiai.

Mūsų grupė yra tarsi „gamybinė kompanija“, kurios „produkcija“ neturi vieno konkretaus autoriaus.

Pavadinimą reikėtų versti „Jauni vargšai menininkai“?

Taip pasivadino juokaudami, nereikėtų supras-
ti pažodžiui. Iš dalies tai ironiška aluzija į garsųjį
Young British Artists (YBA) – taip apibūdinama Da-
mieno Hirsto karta.

*Turint omenyje, koks dabar yra turtingas Hirstas ir
kai kurie YBA atstovai, jūsų grupės pavadinimas gana
šmaikštus...*

Ironiškas savęs apibūdinimas *poor*, arba „vargšai“,
kaip vėliau paaiškėjo, yra labai paveikus. Jis akimirks-
niu sudomina. Iš tikrųjų „vargšų“ sąvoka mūsų gru-
pės atveju nėra labai tiksli, labiau tam tikras įvaizdis.
Young poor artists, arba YPA, greičiau jau reiškia tai,
kad neturime aiškiai apibrėžtų kūrybos ribų. Ne-
norime iš anksto atsakyti į klausimą, kokia kryptimi
judėsime toliau. Jei būtume apibrėžę ribas, tai net
nepradėtume veikti. Neturime aiškos krypties, ir tai
leidžia mums vieną dieną tapti galerininkais, kitą –
menininkais, trečią – „agentūros“ atstovais, ketvir-
tą – valytojais ar lakūnais... Mus domina kūrybinio
mobilumo idėja.

Kaip kilo mintis įkurti POP UP galeriją?

Grupė *Young poor artist* pernai dalyvavo Lenkijoje, 15-ojoje medijų meno bienalėje *WRO Pioneering values* Vroclave, ir pamatėme, kad viena bienalės dalis įsikūrė prekybos centre. Tarp visokių buities, bendro vartojimo prekių buvo įsteigtos „virtinos“ arba minigalerijos, kuriose buvo visko – nuo videomeno iki šviesos skulptūrų, garso instaliacijų. Tai atrodė įdomi, intriguojanti idėja. Įsteigti tokią galeriją Vilniuje sumanėme maždaug prieš pusę metų. Norėjome susikurti specifinę erdvę ir patys diktuoti taisykles. Kad nereikėtų belstis į kitų institucijų duris.

Iš pradžių svarstėme, gal tikrą atviros patalpos senamiestyje su didelėmis vitrinomis į gatvę, galėtume jose dirbti, o vitrinose darytume performansus – praieiviai juos matytų net neužeidami į vidų. Grynindami idėją, susimąstėme, ką mes kuriame ir kodėl. Pamanėme, kad įsteigti sąlygiškai tradicinę galeriją prekybos centre būtų įdomi ir kiek paradoksali mintis. Viena vertus, atsiranda tarsi priešprieša komercinei aplinkai, antra vertus, teigiame, kad menas yra tokia pat produkcija, kaip ir visos kitos prekybos centre siūlomos prekės.

Bene pirmasis *YPA* kūrinys buvo ironiška dviejų minučių akcija: vaidinome agentūrą, kuri atsitiktine tvarka skambina atsitiktiniams žmonėms ir siūlo įsigyti vieno autoriaus šiuolaikinio meno kūrinį. Sugalvojome tam tikrą istoriją, nustatėme tam tikrus „taškus“, kuriais privalu remtis, bandant telefonu įsiūlyti tą kūrinį, įtikinėjant potencialų pirkėją, esą tai puiki investicija, kuri ateityje atsipirks su kaupu.

Tai buvo ir šiuolaikinio meno sistemos kritika, ir nuoširdus noras apie šiuolaikinį meną pasikalbėti su žmonėmis, kurie jam visiškai abejingi. O kartu pasakata veikti socialinėje plotmėje, t. y. ne „elitinėje“ galerijoje, bendraujant su siaura tikslinė auditorija, bet užmezgant ryšius su atsitiktiniais žmonėmis iš „plačiųjų sluoksnių“.

Pamanėme, kad socialiai angažuotai veiklai gerai tikrą komercinė aplinka. Juk prekybos centras – ypač socializuota erdvė, kur susiburia išsilavinę ir neišsilavinę žmonės, priklausantys skirtingoms kartoms, socialinėms klasėms, įvairioms etninėms grupėms... Kur, jei

ne prekybos centre, galėtų būti geresnė vieta socialiai angažuotai, bet nekomercinei galerijai?

Gedimino pr. 9 buvo vienas iš pirmųjų mūsų „taikinių“. Dar turėjome atsarginį variantą netoliese, tačiau pavyko įsikurti būtent šiame prekybos centre.

Šiuolaikinio meno ir dar nekomercinę galeriją įsiūlyti prekybos centro savininkams turbūt nėra tas pats, kaip „prastumti“ kokį nors projektą kokiame nors stambiame šiuolaikinio meno centre ar muziejuje? Ko gero, reikėjo griebtis kitokių argumentų?

Pristatydami savo idėją, labiausiai akcentavome socialinį aspektą: prekybos centras, kuris mus priima, prideda prie tam tikros socialinės komunikacinės erdvės kūrimo, sakykime, padeda supažindinti su šiuolaikiniu menu netikslinę žmonių grupę.

Prekybos centro savininkai, matyt, susidomėjo tokia iniciatyva, antraip nebūtume ten atsidūrę. Tiesą sakant, nuo mūsų mažai kas priklausė. Mes pasiūlėme, jiems (pa)tiko ir jie tą galeriją išleido. Pasitikėjo mumis, mūsų veiklos neribojo. Savo ruožtu turėjome tam tikrą kokybės standartą, kurį norėjome išlaikyti.

Mėnesio programa buvo labai intensyvi. Sudarėte ją iš anksto?

Sugaišome tam pasirengimui beveik keturis mėnesius. O galerijos erdvei įrengti turėjome savaitę. Nuo tada prasidėjo juodas darbas, kuris tęsėsi iki paskutinės projekto dienos.

Stengėmės išvengti griežto kuravimo. Tiesiog buvome numatę tam tikrus menininkus, norėjome aprėpti kuo platesnį raiškos spektrą – nuo tapybos iki performansų, garso meno ir t. t., o kartu siekėme kuo didesnio intensyvumo. Kitaip sakant, norėjome pristatyti tai, ko pasigendame šiuolaikinio meno galerijose.

Projektą atranką lėmė ir kritiškas mūsų požiūris į „konceptualaus“ meno tendencijas. Pavyzdžiui, nueini į šiuolaikinio meno galeriją, randi oranžinį tašką baltoje sienoje, o šalia padėta dešimt knygų, kuriose aprašyta, kaip tą tašką suprasti. Nenorime šios krypties nei peikti, nei girti, tačiau ji yra pernelyg dominuojanti. Ateini į galeriją ir negauni jokios satisfakcijos, nors galėtum ir norėtum ją gauti.



POP UP galerija. Ekspozicijos fragmentas

Iš principo atsisakėme kurti „mįsles dėl mįslių“, tame, ką darome ir ką rodome, privalo būti racionalus grūdas. Kartu tą racionalumą suvokiame ir kaip emocinį krūvį. Kurdami galeriją tokioje erdvėje, privalome galvoti, kaip sudominti žmones, kodėl ji yra čia. Jei tai, ką rodome, nedarys emocinio poveikio, jų patraukti nepavyks.

Reikėjo ir įsijausti, apie ką mąsto žmogus „už vitrinos“. Žinoma, tai nereiškia, kad norėjome duoti jam būtent tai, ko jis norėtų. Nepataikavome publikai, tačiau tiesmukai ir nepiršome to, kas patinka mums. Svarbu užmegzti ryšį, suintriguoti atsitiktinius praeivius. Džiugu buvo mūsų renginiuose matyti vadinamąją „netikslinę“ publiką. Kai kurie žmonės pradėjo lankytis nuolat. Buvo ir tokių, kurie užklysta ir piktinasi: „kas čia“, „kodėl čia“? Bandėme su jais šnekėtis, pasakojome, kokia šio „įžūlaus“ sumanymo esmė, ir dauguma išeidavo iš galerijos, nusiteikę jau ne taip skeptiškai. Šiuolaikinio

meno galerijose ypač trūksta kontakto su žmonėmis, jaučiamas „šaltukas“ jų atžvilgiu. Kai nueini į kokį nors ŠMC vykstantį atidarymą, jautiesi nejaukiai, nes gali būti palaikytas „kvailiu“, jei ką nors „ne taip“ suprasi.

Ten ir kitose panašaus profilio institucijose tvyro tokia atšiauri atmosfera, kad jautiesi kaltas, pats nesuprasdamas kodėl. ŠMC skelbiasi esąs atvira bendravimo erdvė, tačiau tas bendravimas kažkodėl nesimezga. Apskritai kiek lankomės galerijose, matome vis tuos pačius žmones. Galerija turėtų būti vieta, primenanti nevirtualų socialinių ryšių tinklą. Mūsų galerijos vienas iš tikslų – socializacija. Iš pozityvių meno savybių ypač svarbia laikome socialinio dialogo skatinimą. Šiuo atžvilgiu mums rūpi ir laisvalaikio kultūra. Dabar, kai projektas baigtas, galime pasidžiaugti, kad mums, viena vertus, pavyko prisivilioti nemažai „netikslinės“ publikos, antra vertus, nepraradome ir menininkų profesio-

nalų, kuratorių dėmesio. Taigi tikslus, kuriuos kėlėme sau prieš pusmetį, įgyvendiname.

Šis projektas yra įdomus tuo, kad „iškrinta“ iš sunkiasvorės oficialiosios šiuolaikinio meno sistemos, tačiau nesutampa ir su „pogrindinės“ skurdo estetikos ideologija.

Mes ir siekėme „tarpinio“ statuso, kad išvengtume bet kokių klišių.

O kaip reagavo – jei reagavo – „oficiali“ ir/ar „neoficiali“ šiuolaikinio meno terpė?

Apsilankė nemažai žinomų Lietuvos menininkų ir teoretikų, Dailės akademijos dėstytojų, apskritai menu besidominčių žmonių. Vis dėlto ypač malonu, kad pavyko sudominti tuos, kuriems menas nėra svarbi reikmė.

Beje, viena moteris mums priekaištavo, esą prekybos centras – netinkama vieta menui. Vis dėlto apsilankiusi galerijoje savo nusistatymą pakeitė. Daugiau jokios konkretesnės kritikos neišgirdome. Gal ne visi drįsta kritikuoti į akis... Kita vertus, sklido šioks toks šaltukas iš kitų šiuo metu aktyviai veikiančių meno grupių... Gal tą lėmė kokie nors asmeniškumai, o gal tiesiog trūksta lankstumo, kausto stereotipai. Nors meno žmonės lyg ir turėtų būti jiems atsparesni.

Realizuoti tokią iniciatyvą turbūt prireikė nemažo biudžeto? Iš kur gavote paramą?

Išorinės paramos neturėjome. Panaudojome asmenines santaupas. Taigi „biudžetas“ tikrai nebuvo didelis. Dabar galėtume parašyti knygelę „Pataupyk porą mėnesių ir įsteik savo galeriją“.

Kartais svarbesnis ne biudžetas, bet geras, apgalvotas ir motyvuotas organizavimas – protinga vadyba. Aišku, rėmėjų turėjome tarp tų, kurie teikia ryšių ir kitokias paslaugas. Ypač esame dėkingi menininkams, supratusiems ir palaikiusiems mūsų idealizmą – parodas, projektus jie rengė be honorarų.

Pagal savanorystės principą galima veikti mėnesį. O jei reikėtų išsilaikyti metus?

Tiesą pasakius, svarstėme, gal reikėtų veikti ilgiau. Tačiau nusprendėme apsiriboti mėnesiu. Iš dalies todėl,

kad šis projektas yra autentiškas, vienetinis mūsų kaip grupės kūrinys. Be to, nenorėjome ir nenorėtume tapti dar viena institucija. Juk ir galerijos pavadinimą *POP UP* pasiskolinome iš dizaino sferos – greitai atsidarai, imiesi šiokios tokios komercinės veiklos ir vėl išnyksti. Kėlėme sau tikslą sukurti laikiną mobilią socialinę nišą. Aišku, kai skiri tam mėnesį, savotiška nuolatinio streso būseną yra pakeliama, smagu jausti adrenalino antplūdį. Jei tą darytume ištisus metus, reikėtų iš esmės permąstyti strategiją, programą ir t. t.

Prie pokalbio prisijungė vienas iš projekte dalyvavusių menininkų, Vokietijoje gyvenantis **Darius Šidlauskas**:

– *POP UP* rodžiau atidarymo performansą kiaušinių tematika. Kiekvieną dieną visi kovoja dėl kiaušinių. Performanso pabaigoje kiaušinių nebeliko ir kovoti nebebuvo dėl ko... Parodoje eksponavau šiukšlių dėžes, iš kurių sklido įvairių valstybių himnai.

Norėčiau tarti keletą žodžių apie šią galeriją. Man atrodo, taip, kaip dirbo ji, turėtų dirbti visos šiuolaikinio meno galerijos. Deja, Lietuvoje šios institucijos užmigusios ant biudžeto pinigų, joms rūpi tik „surinkti“ ir „parodyti“ tam tikrą menininkų skaičių.

Vokietijoje jaunos gabius menininkus kviečiasi ir bando „išviešinti“ daugybė galerijų. Aš penkerius metus dirbau futbolo sferoje ir galiu pasakyti, kad į meno parodos atidarymą Vokietijoje ateina maždaug tiek pat žiūrovų, kiek Lietuvoje į „Žalgirio“ ir „Ekranų“ rungtynes. Nes ten rūpinamasi informacijos sklaida.

Turiu svajonę – panaikinti visas biudžetines Lietuvos galerijas, o pinigus atiduoti „projektininkams“, kurie turi idėjų. Reikia rotuoti meno institucijų vadovus, kad nesėdėtų postuose dešimtmečius ar visą gyvenimą. Vokietijoje net dėstytojai dirba tik po penkerius metus, o tada ateina dėstyti kiti...

Dariaus Šidlausko draugas pridūrė:

– Esu statybininkas. Man patiko, kad galerija įsteigta prekybos centre. Į ją užklysta patys įvairiausi žmonės – statybininkai, *marozai*, *fifos*... Kada aš nueisiu pasižiūrėti meno į ŠMC? Niekada. O čia lankausi dažnai. Reikia šiuolaikinio meno galerijas steigti prekybos centruose! ■

BERLYNAS. PASKUTINIEJI

Mano drama atšaukta.

Heiner Müller

Berlyno *Dorotheenstädtischer* kapinėse netoli Bertolto Brechto ir Heinerio Müllerio amžino poilsio atgulė Dimiteris Gotscheffas – charizmatiškiausia šiuolaikinio vokiečių teatro asmenybė. Bulgarijos kilmės



Aktorius ir režisierius Dimiteris Gotscheffas

Arno Declairo nuotr.

aktorius ir režisierius 9-ajame dešimtmetyje emigravo į Vakarų Vokietiją po to, kai Mülleris 1983 m. Sofijoje pamatė Gotscheffo interpretuotą savo pjesę „Filoktetas“. Nuo tada jiedu tapo kūrybiniais partneriais. Po Heinerio mirties Dimiteris ištikimai tęsė jo idėjas. Dabar, jam pačiam iškeliavus į amžinybę, galima sakyti, baigiasi ištisa Vokietijos teatro epocha, susijusi su asmenine istorinės atminties refleksija. Ją tęsia tik vienas iš šiuolaikinio vokiečių teatro mohikanų – Frankas Castorfas.

Gotscheffas, kaip ir Mülleris, pasitelkė kūrybą, kad apmąstytų istorijos lūžius. Sekdamas savo mokytojo pėdomis, žvelgė į istoriją analitiškai kritiškai, atmesdamas bet kokią dramatišką patetiką ar sentimentus. „Mano drama atšaukta“ – ši kertinė Müllerio pjesės „Hamletmaschine“ frazė tapo ir Gotscheffo kūrybos paradigma.

Skirtingai nuo scholasto Heinerio, Dimiteris buvo Artistas, sugebėjęs mąstymą paversti gyvu teatro kūnu. „Aš buvau Hamletas. Stovėjau ant kranto ir kalbėjau su bangomis BLABLA, atsukęs nugarą Europos griuvėsiams“, – taip jis pradėdavo seno Hamleto monologą savo režisuotame spektaklyje „Hamletmaschine“. Tada iš lėto eidavo per tuščią sceną pro atviras kapų duobes ir kiekvienai kuždėdavo – BLABLABLA... Atsirasdavo socialistinės epochos, jau mirusios, bet dar nepalaidotos, metafora, paremta asmenine Artisto patirtimi, tokia pat ironiška ir mąsli, kaip jos kūrėjo žvilgsnis. Gotscheffo kūryba – tai hamletiška akistata su pasauliu, nuskaidrinta išmintingos juokdario šypsenos.

Šio režisieriaus reikšmę vokiečių teatrui patvirtina ir faktas, kad jo vardu šiemet paženklintas visas Berlyno festivalis *Theatertreffen*. Per atidarymą parodytas paskutinis režisieriaus spektaklis, Miuncheno *Residenzt-*

heater sukurtas pagal retai statomą Müllerio pjesę „Cementas“, – simboliška duoklė kūrybiniam krikštatėviui. Pasakojimas apie tai, kaip revoliucijos idealai išlaisvina viską griaušančius tamsiuosius žmogaus prigimties demonus, tapo savotišku režisieriaus testamentu ir perspėjimu šiuolaikiniam pasauliui, draskomam revoliucijų ir karų. Per festivalį šalia pagrindinės scenos veikė paroda, skirta Gotscheffo kūrybai, buvo demonstruojami jo spektaklių vaizdo įrašai. Didieji Berlyno teatrai parodė režisierių išgarsinusius spektaklius – Čechovo „Ivanovą“ ir Aischilo „Persus“. Pagrindinis vokiečių teatro leidinys *Theater der Zeit* išleido ispūdingą Mitko (taip Gotscheffą vadino visa didelė kūrybinių jo bendraminčių šeima) atminimui skirtą numerį su garsių Vokietijos teatralų tekstais ir režisieriaus tėvynainio Ivano Panteleevo dokumentiniu filmu.

„Ivanovas“, pastatytas *Volksbühne* 2005-aisiais, pelnė pagrindinius Vokietijos teatro apdovanojimus ir tapo vizitine šio režisieriaus kortele. Jame vaidina aktoriai, vadinami „Mitko šeima“. Ivanovas – jo tėvynainis penkiasdešimtmetis Samuelis Finzi'š. Ankstyvoji Čechovo pjesė interpretuojama kaip savižudžio pasakojimas, prieš pasitraukiant iš gyvenimo. Finzi'o Ivanovas – simpatiščiausias spektaklio personažas. Tai ramus, lėtas praėjusios epochos inteligentas, neturintis nieko bendra su isterišku dabarties pasauliu. Ivanovas pasitraukia iš gyvenimo ne dėl asmeninių priežasčių, jis tiesiog negali gyventi dabartyje. Apie tai vis bando pranešti nuo avanscenos, tačiau niekas nesiklauso, spontaniški jo įniršio proveržiai aplinkiniams kelia vien šypseną. Visi jie – nuožmūs Ivanovo kreditoriai. Miesčioniškai elegantiškas jų baletas, skambant stilizuotam Andrea Bocelli'o šlageriui „Time to say goodbye“, atrodo kaip makabriškas atsisveikinimo su pasmerktuoju šokis. Ivanovas negali tikėtis atleidimo, nes yra kitoks, nesuprantamas, svetimas.

Didelę tuščią sceną gaubia vis tirštėjanti dūmų uždanga. Iš jos išnyrantys ir vėl joje išnykstantys personažai atrodo tarsi Ivanovo sąmonės fantomai. Pagrindinį herojų režisierius pabrėžtinai prikausto prie avanscenos krašto. Spektakliui artėjant finalo link, paaiškėja tokio sprendimo reikšmė. Ivanovas gūžiasi, gavęs naują lankytojų „smūgį“, bet niekur negali dingti. Nebent ištirpti tvyrančioje migloje. Taip jis ir padaro. Mostelėjęs ranka, tipena į scenos gilumą, nupiešia vaikišką autoportretą su revolveriu rankoje ir išnyksta.

Gotscheffas interpretavo „Ivanovą“ ne kaip šeimos dramą. Jį, Müllerio pasekėją, domino konfliktas tarp asmenybės ir laikmečio. Šią koliziją režisierius išplėtojo vėliau, kai Berlyno *Deutsches Theater* pastatė Aischilo „Persus“ (2006) ir Müllerio „Hamletmachine“ (2007). „Persuose“ du vienos šalies skirtingų kartų valdovai – tėvas ir sūnus – atstovauja skirtingiems etiniams principams ir požiūriams į valstybę. O „Hamletmachine“ protagonistas – žlugusios epochos intelektualas, prisiimantis Hamleto vaidmenį, kad apmąstytų, kodėl pralaimėjo ne tik tamsiais totalitariniais, bet ir viltingais naujaisiais laikais.

Vienas ankstyviausių (apie 575 m. pr. Kr.) dramų kūrinių „Persai“ atrodo taip, tarsi būtų parašytas šiandien. Pjesė prasideda nuo choro raudos, kad didelė ir turtin-



Anton Čechov, „Ivanovas“. Režisierius Dimiteris GOTSCHIEFFAS. Spektaklio scena. Thomaso Aurino nuotr.

ga persų valstybė triuškinamai pralaimėjo mažai graikų tautai. Galingą persų kariuomenę, vedamą valstybės vadovo – jauno garbėtroškos Kserkso, įveikė prastai ginkluoti graikai. Laukdamas Kserkso sugrįžimo, persams atstovaujantis choras iškviečia jo mirusio tėvo Darijaus, kuris buvo tautos gerbiamas valdovas, vėlę ir klausia, kas lėmė tokį katastrofišką pralaimėjimą. Išsiaiškinęs aplinkybes, Darijus atsako, kad persai buvo nubausti už savo „aroganciją ir siaubingą nepagarbą dievams“, nes „pasididžiavimo sėkla pagimdo nelaimės vaisių“. Ir liepia tautiečiams pasimokyti iš jiems tekusios pelnytų bausmės: „Niekada nepamirškite Atėnų! Nepamirškite Graikijos!“

Gotscheffas pakoregavo Aischilo pjesės žanrą – pastatė ne tragediją, bet tragišką satyrą. Tokią interpretaciją pasufleravo tai, kad „Persus“ į vokiečių kalbą išvertė Mülleris, sukūręs ne vieną dramatinį tekstą pagal antikinį siužetą. Tragedijas transformuodamas į farsą ar tragišką satyrą, antikinių herojų poelgiams suteikdamas šiuolaikinę motyvaciją, Mülleris kalbėjo apie naują žmonių rūšį – „politinį gyvulį“. Šiuolaikinio „politinio gyvulio“ likimą, anot jo, lemia ne dievai, bet liaudis, kurią reikia užkariauti, pavergti. Sekdamas mokytojo pėdomis, Gotscheffas „Persuose“ vaizduoja tokio „politinio gyvulio“ gimimą: finale Kserksas kreipiasi į liaudį, visą kaltę už tai, kad gėdingai pralaimėjo karą, demagogiškai suversdamas piktiesiems demonams. Samuelis Finzi's, jautriai suvaidinęs Ivanovą, šįkart su gera sarkazmo doze vaizduoja politiką demagogą.

Kaip ir dauguma Gotscheffo spektaklių, „Persai“ vaidinami beveik tuščioje scenoje, be jokios butaforijos. Yra tik vienas dekoracijos elementas. Tačiau koks! Tai didelė geltona siena, besisukanti aplink savo ašį scenos centre. Jos reikšmę atskleidžia įžanginė bežodė intermedija. Du vienodais kostiumais vilkintys tipai, panašūs į politikus, iš skirtingų pusių stumdo tą sieną, šitaip tarsi pagrobdami vienas iš kito dalį teritorijos. Ilgainiui dalybų žaidimas perauga į nuožmią kovą dėl žemių, kol galiausiai įsukta siena tarsi molochas nubloškia abu žaidėjus į skirtingas puses. Spektaklyje vaidina tik keturi aktoriai. Kai kurie turi po kelis vaidmenis. Choras – viso labo viena garbaus amžiaus moterėlė, mokanti visiems įtikti. Štai toks lako-niškai iškalingas liaudies konformizmo įvaizdis.

Siena čia ir metafora, ir vaidybos įrankis. Personazai išnyra iš už besisukančios sienos ir pradingsta už jos lyg fokusininko rankovėje. Šitaip šmėsteli mirusio karaliaus Darijaus šmėkla, kurią į „užsienį“ išstumia namo sugrįžęs Kserksas, nenorintis girdėti kaltinimų. Tėvą ir sūnų vaidinantys aktoriai iš pradžių pasirodo intermedijoje kaip besipešantys politikai, o vėliau dar ir kaip pasiuntiniai, sutartinai pranešantys pralaimėto karo detales. Ironiškai žaisminga spektaklio intonacija iš pažiūros nedvelkia tragedija. Tačiau rutuliojantis veiksmui apėmęs atpažįstamumo jausmas šnabžda, kad čia vaizduojama tragedija vyksta už scenos ribų.

Deutsches Theater parodė „Persus“ gegužės 9-ąją, Vokietijai simbolišką didžiausio pralaimėjimo dieną. Matyt, tai ne šiaip sutapimas. Gyvenimas suteikė spektakliui kitus akcentus. Kai pergale švenčianti valstybė, kuri buvo užpulta, pati tampa agresore, persų karaliaus Darijaus žodžiai, kad „pasididžiavimo sėkla pagimdo nelaimės vaisių“, įgyja naują adresatą. Šalia *Deutsches Theater* – Ukrainos ambasada. Prie pastato sienos išrikiuoti stendai su Maidane ir Rytų Ukrainoje žuvusiųjų nuotraukomis. Jauni veidai žvelgia į praeivius. „Niekada nepamirškite Atėnų! Nepamirškite Graikijos!“

Franko Castorfo vardas ne vien Vokietijoje kelia arba susižavėjimą, arba neapykantą. Anarchistiški šio režisieriaus spektakliai kaitina aistras jau keletą dešimtmečių. Vienas iš postdraminio teatro krikštėvių savo anarchizmą išreiškia laužydamas bet kokias normas, barbariškai dekonstruodamas klasikos kūrinius. Castorfą galima vadinti kairiųjų pažiūrų intelektualu, nuosekliai kovojančiu su naująja vartotojų visuomene. Tačiau šis menininkas kratosi bet kokių etikečių, nesivaiko nei politikos, nei meno aktualijų. Priešingai – jis gręžiasi atgal, tyrinėja istoriją ir iš jos perspektyvos žvelgia į dabartį. Castorfo teatras – tai didelis nuolat verdantis katilas, kuriame istoriniai faktai maišomi su dabarties realijomis, kultūrinės klišės – su autentiška asmenine patirtimi. Režisierius maniakiškai domisi įvairiais žmogų apsėdusiais demonais ir išlaisvina juos, pasitelkdamas tiek šiuolaikinius tekstus, tiek „aukštąją“ klasiką. Castorfas ypač

garsėja kaip rusų klasikinės literatūros interpretatorius, bet jo Dostojevskis, Bulgakovas, Čechovas pranoksta net drąsiausias šių autorių inscenizavimo vizijas. Nors yra vadinamas vienu didžiausių mūsų laikų avangardistų, Castorfas anaipol neeksperimentuoja. Teatras jį domina kaip galimybė apmąstyti laikmetį, žvelgiant per asmeninės patirties prizmę, ir išreikšti savo poziciją.

Pernai rudenį Miuncheno *Residenztheater* pastatytas Castorfo spektaklis pagal Louis-Ferdinando Céline'o romaną „Kelionė į nakties pakraštį“ buvo išrinktas į šių metų *Theatertreffen* „auksinį dešimtuką“. Šis beveik penkių valandų trukmės opusas irgi buvo sutiktas prieštaringai: dalis žiūrovų spruko per pirmą pertrauką, o likusieji sukėlė audringas ovacijas.

Vienas kontroversiškiausių XX a. pradžios prancūzų autorių Céline'as inscenizuojamas retai. Jo kūryba įkvepia ne šiaip interpretatorius, bet teatro mąstytojus, kokių šiais laikais nėra daug. Pagal „Kelionę į nakties pakraštį“ 1999 m. Romeo Castellucci's sukūrė projektą „Akimirsnio simfonija“, skirtą garsų pasaulio tyrinėjimams, o rašytojo romaną „Šiaurė“ 2007 m. inscenizavo Castorfas.

„Kelionė į nakties pakraštį“ – autobiografinis romanas. Pagrindinis veikėjas Ferdinanas Bardamiu Pirmojo pasaulinio karo fronte yra eilinis kareivis kaip ir Céline'as. Vėliau Afrikoje, vienoje iš Prancūzijos kolonijų, dirba gydytoju, po to išvyksta į Ameriką, įsidarbina Fordo fabrike, galiausiai grįžta į Paryžių ir tarnauja apleistoje priemiesčio ligoninėje, kur dienas baigia didžiausi skurdžiai.

Céline'as vaizduoja karą kaip šlykščiausią aferą, kai išlaisvinami žmogaus prigimties demonai, o likimas paverčiamas lošimu su kraujo prieskoniu. Istorinių kataklizmų epicentre atsidūrusio žmogaus gyvenimas, Céline'o akimis, yra absurdiškas nuotykis. Taikliais amerikiečių rašytojo Willio Selfo žodžiais tariant, Céline'o romanas – „tai Goyos graviūra, sukurta animacijos apie Tomą ir Džerį stiliumi“.



Aischilas. „Persai“. Režisierius Dimiteris GOTSCHKEFFAS. Spektaklio scena Iko Freese'o nuotr.

Dar anksčiau, statydamas „Šiaurę“, Castorfas teigė, kad šio rašytojo kūryboje jį domina intymus požiūris žmogaus, išgyvenusio Europos apokalipsę. Kalbėdamas apie rašytoją, iš esmės išdėstė savo paties kūrybos *credo*: „Céline'as buvo literatūra vemiantis monstras, ekstremalioje situacijoje leidžiantis sau gyventi taip, kaip nori, visiems į akis sakyti viską, į aplinką žvelgti psichopatiškai ir skelbti tai, ką jaučia, kalbėti net apie tokius dalykus, kurių negalėtume išmatuoti nei etinėmis, nei moralinėmis šiandienos kategorijomis, nei juolab politiškai korektiškai, kaip mums siūlo Amerika. Jis perkelia reiškinius į provokacijos lauką, o tai labai svarbu mūsų dienomis, kai kūrėjai vis dažniau tampa politikais, strategais, bet ne menininkais, suvokiančiais įvykius psichologiškai. Tačiau Céline'as buvo dar ir gydytojas, savo kūriniuose besiremiantis psichologija, jis diagnozuodavo to lauko negalias, tuoj pat apspjauydamas pasakojimą.“

„Kelionėje į nakties pakraštį“ Castorfas lieka sau ištikimas „teatru vemiantis monstras, kuris skelbia viską, ką jaučia“, o kartu siekia būti gydytojas, pateikiantis laiko diagnozę. Kokia yra suvienytos Europos sąmonė, kuria stengiamės tikėti? Tai esminis spektaklio klausimas, XX a. pradžios karo nualintą Europą susiejantis su šiandieniniu jos paveikslu. Castorfas demaskuoja neparadinę to pa-



Louis-Ferdinand Céline. „Kelonė į nakties pakraštį“. Režisierius Frankas Castorfas. Spektaklio scena
Matthiaso Horno nuotr.

veikslo pusę, sarkastiškai vaizduodamas, kaip žlunga pilietinių revoliucijų idealai, pamatinius moralės principus ardo neapykanta kitataučiams, militarizmo hegemonija ir vartojimo manija. Spektaklyje panaudotas vienas iš Heinerio Müllerio draminių tekstų „Misija“. Jame pasakojama apie fiasko patyrusį prancūzų revoliucionierių, kuris rengė vergų maištą Jamaikoje. „Revoliucija yra mirties kaukė. Mirtis yra revoliucijos kaukė“ – ši Müllerio dramos sentencija tampa Castorfo spektaklio leitmotyvu.

Režisierius pirmiausia užsipuola vieningos Europos apologetus. Niūri spektaklio metafora – koncentracijos stovyklą primenanti lūšnynų konstrukcija su Aušvico vartais, virš kurių iškaltas užrašas „Laisvė. Lygybė. Brolybė“. Nesigaili ir publikos, daugiau kaip keturias valandas vaišindamas ją tirštu savo teatro „kokteiliu“: įvairiose scenos vietose tuo pat metu pasirodę aktoriai, tarsi panirę į tronso būseną, greitakalbe „išvemia“ tekstus, dėdami lygybės ženklą tarp banalybės ir filosofinės išvalgos, o virš scenos kabantis ekranas dubliuoja iškreiptus jų veidus. Trinamos ribos tarp skirtingų geografinių veiksmo vietų, tarp praeities ir dabarties, tarp racionalumo ir sąmonės srauto. Maža to, pagrindinis spektaklio herojus dvejinasi: Bardamiu vaidmenį pakaitomis

atlieka skirtingų lyčių aktoriai, bet moteriai suteikiama vyriškų bruožų o vyrui – moteriškų. Tokia manipuliacija būdinga visam Castorfo teatrui. Bet tuo pat metu jis aiškiai atskiria, kas vyriška, o kas moteriška. Vyrų yra lošėjai, kareiviai, avantiūristai, o moterys – tarp skirtingų tapatybių pasiklydusios amžinos aktorės ir paleistuvės. Išdraskyti, koliažiniai Castorfo personažai žmonėmis tampa tada, kai įgyja savo likimus. „Aš esu keleivis ir važiuoju, važiuoju, važiuoju...“ – skambant nuotaikingam roko „gabalui“ sukasi scenos ratas su lūšnynais ir jų gyventojais. Darosi aišku, kad tai paties režisieriaus kelionė į savo „nakties pakraštį“. Castorfas pasakoja apie savo sutiktus žmones – ciniškus generolus

ir politikus, iš karo negalinčius sugrįžti kareivius, meilės ir vaidmenų ištroškusias moteris, atsiskyrėlius gyvenimo filosofus... Kelionė formuoja individualias pažiūras ir likimą. Tokia yra jos prasmė.

„Mano drama atšaukta“, – teigia Castorfas paskui Müllerį. Atšaukti savo dramą reiškia pralaimėti prieš pasaulį. Kadaise Hamleto lūpomis tai pareiškęs Mülleris iš esmės apibūdino naujųjų laikų intelektualaus žmogaus situaciją. Ant naujo karo slenksčio atsidūrusiame mūsų dienų pasaulyje, kai mąstančio žmogaus balsas nebeteri jokios reikšmės, pralaimėjimas įgauna kraštutinai absurdiškus pavidalus. Tačiau pralaimėjimas gali sustiprinti. Blaivus, kritiškas požiūris į save ir pasaulį padeda suvokti, kad kiekvienas esame tik keleivis su savo atminties bagažu. Tai padeda išgyventi.

„Todėl pasiutusiai gaila, kad Heinerio Müllerio nebėra tarp gyvųjų. [...] Ir dabar, deja, visada taip bus: kai tik kas nors svarbaus nutiks pasaulyje, instinktyviai pagalvosime, kaip pasiutusiai apmaudu, kad Mülleris negali to matyti. Ir tai taip liūdna, taip neteisinga“ (Rainald Goetz, „Kur jis, kur jis?“ 1996). ■



Silvana Caetano MATULIS. Savirefleksijos. Koliažai



Claudio TAMOSIUNAS. Abstrakcija. Drobė, akrilas; 140 x 80



José GURVICH
Chanuka. 1966
Medis, aliejus; 120 x 160



Beatriz Carballo
SKRIPKIUNAS
Erotinė svaja. 2013

LIETUVIŠKI INTAKAI Į URUGVAJAUS MENĄ

Urugvajaus menas už Pietų Amerikos ribų mažai kam žinomas. Ši šalis ir į naujienų skiltis retai kada patenka. Galbūt dėl blankokų demografinių ir finansinių rodiklių: šalies gyventojų skaičius (3,52 mln.) prilygsta kaimyninių valstybių didmiesčiams, o laikus, kai ji buvo vadinama Pietų Amerikos Šveicarija, šiandien primena tik gausybė puošnių *art deco* stiliaus pastatų. Be to, tai viena saugiausių ir stabiliausių regiono valstybių, todėl ir vietinei žiniasklaidai tenka nemenkai paplušėti, kad iššniukštintų kokią sensaciją. Vis dėlto žinia apie Urugvajaus sprendimą legalizuoti marihuanos pardavimą ir vartojimą akimirksniu nuvilnijo per viso pasaulio žiniasklaidą.

Daug ką nustebino *The Economist* sprendimas šiai kukliai, pro akis lengvai praspūstančiai valstybei suteikti 2013 metų šalies titulą. Neįtikėtina, kad neoliberalizmo šauklis taip palankiai atsilieptų apie šalį, valdomą „vargingiausio pasaulyje prezidento“ José Mujicos, kurio manymu, „vargšas yra ne tas, kuris mažai turi, o tas, kuriam reikia vis daugiau ir daugiau“. Tačiau įtakingasis leidinys pripažįsta: toliaregiškos, drąsios socialinės ir ekonominės Urugvajaus reformos – įkvepiantis pavyzdys visam pasauliui. Ši šalis ir anksčiau gebėdavo sužavėti elegantiškomis improvizacijomis meno, žmogaus teisių ar sporto tema. Kaip žinome, 1930 m. Urugvajus surengė ir laimėjo pirmąjį pasaulio futbolo čempionatą. Šalyje instituciškai pripažįstama trečioji lytis ir santuoka tarp tos pačios lyties asmenų. Tradicinis karnavalas, trunkantis beveik 40 dienų, yra ilgiausias pasaulyje. Per jį parodoma socialinių normų ir hierarchijų išvirkščioji pusė: gatvės teatrai išjuokia žmogiškąsias ydas ir patį elitą, o elitas mielai įsitraukia į triukšmingas (ir nelabai drovias) eitynes.

Spontaniška kūrybinė energija, savitas braižas, drąsa aukštyn kojomis apversti įprastas sampratas – dažni urugvajietiško meno bruožai, kuriuos bene ryškiausiai įkūnijo Joaquínas Torresas García paveiksle „Apversta Amerika“ (*América invertida*, 1943). Lakoniški apverstos Pietų Amerikos kontūrai su ašigaliu viršuje ragino atmesti išsivysčiusių šalių diktatą, o kryželiu pažymėtas Urugvajus simbolizavo meninio atsinaujinimo šaltinį. Konstruktyviojo universalizmo manifeste (*Universalismo constructivo*, Buenos Airės, 1944) Torresas García kvietė atsikratyti Senojo pasaulio įtakų, atsinaujinti, atarsti save, visas jėgas ir viltis dedant į naujos kultūros kūrimą. Nors XIX a. dauguma Urugvajaus indėnų buvo išžudyti, dailininkas įkvėpimo sėmėsi būtent iš vietinių tradicijų, egzistavusių Pietų Amerikoje iki kolonizacijos laikų. Tad naujosios toresiškos-garsijietiškos meno srovės braižas atpažįstamas iš metafizinio turinio, universalijų simbolių ir griežtų geometrinių formų.

Tarp jaunųjų dailininkų, kurie dirbo *Taller Torres García* (TTG) studijoje, buvo Zoma Baitleris (1908–1994) iš Šančių ir Zusmanas Gurvičius (vėliau – José Gurvich, 1927–1974) iš Jiezno.* Nors juos vienijo ilgametė prakti-

* Pirmieji lietuviai Urugvajuje įsikūrė po Pirmojo pasaulinio karo. Oficialiais duomenimis, 1923–1934 m. iš Lietuvos į Urugvajų atvyko 4299 žmonės. Nemažai lietuvių į Urugvajų atsikėlė iš Argentinos ir Brazilijos. Imigrantai dirbo fabrikuose, skerdyklose, vertėsi amatais, smulkia prekyba. Beveik visi įsikūrė Montevidejo Villa del Cerro priemiestyje, čia plėtojo lietuvišką veiklą. Po Antrojo pasaulinio karo į Urugvajų iš Europos karo pabėgėlių stovyklų atvyko dar kelios dešimtys lietuvių. 1950 m. įkurta Urugvajaus LB (1973 m. jos funkcijas perėmė Urugvajaus lietuvių kultūros draugija, ULKD). XX a. 6-ajame dešimtmetyje Urugvajus buvo tapęs sovietinės propagandos Pietų Amerikoje centru. Jos paveikti ir dėl sunkių gyvenimo sąlygų 1959 m. iš

ka *maestro* studijoje, litvakiška kilmė ir migracinės patirtys, vis dėlto jų kūrybinės trajektorijos buvo gana skirtingos. Baitleris į Montevidėją atvyko 1927 m. po dailės studijų Kaune pas Povilą Kaufmaną (Kaupą). Peizažus ir miesto gyvenimą tapė impresionistiniu, pereinančiu į ekspresionizmą, stiliumi. Tuo jo darbai artimesni Kaino nei TTG mokyklos braižui. Šis „urugvajietis, gimęs Europoje“ (anot Baitlerio biografijos pavadinimo), kurį laiką gyveno Pietų Afrikoje, dirbo diplomatinėje tarnyboje Izraelyje.

O José Gurruchius, būdamas jaunas, imlus TTG mokinių, meninei saviraiškai pasirinko kruopščiai sukonstruotą struktūrą, grynas spalvas, taupius simbolius. Reikšmingų kūrybinių permainų įnešė gyvenimas Ramot Menašo kibuce ir kelionės po Europą. Atsirado folklorinių ir fantastinių elementų. Dailininkas ėmė laužyti kietą geometrinį karkasą, kompozicijos tapo dinamiškesnės, ekspresyvesnės. Jis vis dažniau duodavo valią vaizduotei per spontanišką simbolių, figūrų ir formų samplaiką. Nutoles nuo garsijietiško racionalumo, labiau pasikloviė intuityvia pajauta, leidžiančia priartėti prie begalybės.

Claudio Tamosiuno (1961) kūrybos ir apmąstymų pagrindinis tikslas irgi yra aprėpti begalybę. Jo nevaržo nei išraiškos priemonės (yra įsitikinęs, kad piešti galima vandeninyje, laike, galvoje), nei kūrinio forma: „Argi kūdikis nėra meno kūrinys? O kitos gyvenimo apraiškos? Kodėl gi ne?“ Kūryba Tamosiunui – tai „sapnavimas atsibudus“. Jis stengiasi nekurti to, ką akys galėtų atpažinti, nors „siekis išlaisvinti žmonių mąstymą nuo bandymų įžvelgti konkretumą, figūratyvumą, užbaigtumą yra varginantis mūšis“. Jo darbai įvairialypiai: spalvomis ir emocijomis paplūdusios drobės tarsi besvorės tvyro ore, o koliažai, tušu ar pastelėmis atlikti darbai stropiai pripildyti detalių.

Urugvajaus repatrijavo apie 100 lietuvių (kelios dešimtys šeimų). 1979 m. Montevidėjo uoste lietuviai paminėjo atvykimo į Urugvajų 50 metų sukaktį. 1983 m. surengta Urugvajaus lietuvių tapybos paroda, 1987 m. paminėta Lietuvos krikšto 600 metų sukaktis. XXI a. pradžioje Urugvajuje gyveno apie 10 000 lietuvių ir lietuvių kilmės žmonių, lietuviškoje veikloje aktyviai dalyvauja apie 200, veikia ULKD, Urugvajaus lietuvių jaunimo sąjunga, lituanistinė mokykla *Gabija* (nuo 2001; 2007 m. buvo 26 mokiniai), merginų tautinių šokių grupė *Giedra* (įkurta 1994), vaikų – *Rintukai*, jaunimo – *Ažuolynas* (nuo 1968 m., su pertraukomis). Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. XXIV, p. 425.

„Aš tapau savo ir kitų sielas“, – sako dailininkas. Galimybė dalytis jausmais ir paliesti vidines stebėtojo stygas Tamosiunui yra didžiausias kūrybos akstinas.

Abstrakciją ir figūratyvumą savitai derina prof. Eduardas Lapaitis (1931). Nuo vienuolikos metų jis padėjo tėvui dirbti kalvėje, vėliau dirbo seifų gamykloje. Kartą visai atsitiktinai jį užkalbino vyrukas „su knygomis“, naujasis pažįstamas netrukus pakvietė į savo dėdės namus apžiūrėti skulptūrų. Jomis susižavėjęs, Eduardas suvokė, kad ir pats norėtų kurti. Kompozicijas konstravo iš gelžgalių, atlikusių gamykloje. Savamokslis be meninio išsilavinimo 1972 m. gavo Urugvajaus nacionalinę meno premiją, pelnė daugybę kitų svarių apdovanojimų. Ilgus metus dėstė studentams, buvo ir yra kviečiamas į vertinimo komisijas. 2010 m. šiam nacionalinės reikšmės skulptoriui buvo surengtas specialus pagerbimo vakaras. Sakydamas sveikinimo kalbą, Montevidėjo meras priminė, kad šis „intensyvios socialinės trajektorijos“ žmogus yra nenuilstantis lietuvių bendruomenės aktyvistas. Tautinį jo prierašumą liudija ir išpūdingo aukščio skulptūra Lietuvos aikštėje prie Parlamento rūmų. Jis sukūrė gausybę darbų, įamžinusių Urugvajaus kultūrinius simbolius ir asmenybes, atiduodamas duoklę šaliai, kurioje susiformavo kaip kūrėjas ir kaip visuomenės narys. Lapaičio manymu, vien palankių sąlygų nepakanka, „reikia didžiulių pastangų ir pasiaukojimo, kad ko nors pasiektum“. Negailėti pastangų, siekiant santarvės, ragina žymusis Taikos kryžius, kurį Lapaitis sulėdė iš daugiau kaip 2000 metalo gabalėlių. Popiežiaus Jono Pauliaus II palaimintas kryžius stovi priešais Susitaikymo koplyčią, įkurtą kaip atleidimo ir susitaikymo vieta nukentėjusiems nuo diktatūrinio valdymo 1973–1985 m.

Beatriz Carballo Skripiunas (1955) – neišsenkamos energijos ir kūrybingumo tekstilininkė, dalyvaujanti parodose nuo Meksikos iki Lenkijos. 2013 m. spalį parodoje *Miniarttextil* (Italija), kur pristatyta 430 kūrinių iš viso pasaulio, jos „Erotinė svaja“ (*Ensueño erotico*) apdovanota *Il Premio Ratti* prizų. Montevidėjuje Skripiunas įkūrė senųjų gobelenų ir tekstilės kolekcionavimo ir restauravimo studiją (TRAMA), tekstilės meno draugiją (*ArteU*), veda kūrybingumo ir meno

terapijos užsiėmimus moksleiviams. 2013 m. lietuvių išeivių laikraščio *Draugas* kultūrinis priedas rašė: „Nedaug žinome apie ją – tiek, kad ji yra labai aktyvi parodų ir Montevideo aukštuomenės pasirodymų organizatorė.“ 2009 ir 2012 m. Beatriz inicijavo ir kuravo parodų ciklą „Tarp uostų“, kuriame buvo eksponuojami vienuolikos lietuvių kilmės menininkų darbai. Pirmoji paroda, surengta Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio proga, keliavo po įvairius ša-

lies miestus, antroji veikė Urugvajaus užsienio reikalų ministerijoje. Per jų atidarymus Montevideo jaunimo šokių ansambliai pristatė lietuvių tautinius šokius. Šis kaskart vis augantis ciklas yra svarbus ne tik tuo, kad sėkmingai garsina Lietuvos vardą nuo San Javiero (rusų imigrantų kolonijos prie Argentinos sienos) iki aukščiausių diplomatinų šalies institucijų. Anot Beatriz, tokie susitikimai suteikia galimybę bendrauti ir reikštis tiems menininkams, kurie savo kūrinuose derina „nuo Baltijos krantų atsineštą dvasingumą ir jautrumą su pasaulėžiūra ir technika, įgytomis ant Río de la Plata pakrančių“.

Parodų ciklo pavadinimas taikliai atspindi jauseną, gerai pažįstamą ne tik lietuvių kilmės menininkams, bet ir apskritai daugumai išeivių. Jis apibūdina amžiną įstrigimą nežinomuose vandenyse, plūduriavimą tarp dviejų uostų, kai gimtasis jau likęs užnugary, o prie naujojo niekaip nepriartėjama. Tokiems lietuvių kilmės urugvajiečiams kaip Silvana Caetano Matulis kūryba tampa savirefleksijos ir sąlyčio su praeitimi priemone.



Eduardas LAPAITIS. Žvaigždžių simfonija.



Saulėgrąžos liudijimas. Geležis, plienas

Kurdama koliažus iš nuotraukų ir laiškų, gautų iš Lietuvos, atsitiktines praeities nuotrupas ji paverčia intriguojančiu pasakojimu. Šeimos istorija, aprėpianti kartų kartas ir keletą žemynų, ne tik užpildo atminties spragas, bet ir skatina apmąstyti savo tapatybę, žvelgiant iš tolimesnės laiko ir geografinės perspektyvos.

Vakarų šalių arogancija ir išankstinis neigiamas nusiteikimas Lotynų Amerikos meno atžvilgiu tebejaudina ir šiandien, nes galerijose ir muziejuose jis pristatomas gana retai. Tačiau internetas ir kitos masinės komunikacijos priemonės, apsieinančios be šališkų tarpininkų, tokių kaip meno žinovai ir mecenatai, vis dažniau tampa arena, kurioje meno kūriniai pristatomi plačiausiai auditorijai. Žinoma, suskaitmeninta estetinė patirtis yra apgailėtina sterilizuota, tačiau vis tiek užsimezga kokybiškai naujas dialogas. Ši naujovė teikia vilties, kad ilgainiui ir Urugvajaus vardas bus siejamas ne su miglotais marihuanos plantacijų įvaizdžiais, bet su kūrybinės energijos proveržiais, o išeivių iš Lietuvos įnašas čia yra ištis svarus. ■

KAI URUGVAJUJE PAMATAI SAVE: KRITINĖS PASTABOS APIE KLASINES MENO ŠAKNIS

Lietuvoje ir vėl išplieskus diskusijai apie postmodernistinę agresiją mene, desperacijos apimtų vyresniosios kartos lietuvių modernistų retorikoje pasitaiko net nacių kultūrinės propagandos citatų, o abiem stovykloms priklausančių dailininkų ir jų aplinkos egocentrizmas neblėsta. Todėl noriu pasiūlyti keletą pamintijimų, kilusių kito pusrutulio šalyje – Urugvajuje. Kiek atitrauktas kontekstas galbūt leis pažvelgti į šią problemą be asmeniškumų, nes nebūtina tapatintis su kuria nors viena iš kariaujančių pusių. Paaanalizuosiu iš pažiūros tipinį tarptautinį buržuazinio meno renginį, įvykusį šalyje, kuri dar tik bando priartėti prie europinių meno ritualizacijos tradicijų. Į tai pažvelgsiu iš psichodarbininko* pozicijos, nes noriu atskleisti, kas jau yra miręs, o kas vis dar gyva. Tai ypač gerai matyti, kai pradeda bendradarbiauti kraštutinai individualizuoti asmenys. Mirusius (švelniau tariant, reakcingus ir kontrproduktyvius) elementus

įvardysiu kaip Buržuazinės plėtos zoną (BPZ), o gyvybingus (arba gimstančius) priskirsiu Proletarinės plėtos zonai (PPZ).¹

Dar prieš vykdamas į Urugvajų, pajutau, kad iš tos man nežinomos šalies dvelkia gerai pažįstamos, bet išskirtinai fanatizuotos europocentrinės nuotaikos, todėl pasiryžau imtis būtent šių tendencijų analizės. Kai atsidūriau Urugvajuje, tiesiog pribloškė Europos įtaka šiai palyginti mažai šaliai ir jos žmonių mąstymui – vos ne kiekviename žingsnyje susidurdavau su man gerai pažįstamos kultūros pėdsakais, nukrypimais, išsigimimais, užuominomis, pastišais ir fetišais. Šios studijos tikslas nėra kritikuoti labai šiltai mane priėmusius vietos menininkus, greičiau jau tam tikras globalias tendencijas, kurias plačiu mastu plėtoja pats *Hotel De Immigrantes* projektas, beje, šiuolaikinio neoliberalaus kapitalizmo sąlygomis jos atpažįstamos bet kuriame kultūros renginyje. Projektą *Hotel De Immigrantes* (HDI) 2011 m. inicijavo Tomaszas Wendlandas, iš Lenkijos kilęs menininkas ir kuratorius, kartu su belgų conceptualistu Koenu Vanmechelenu. Pavadinimą jie pasiskolino iš XX a. pradžioje Buenos Airėse įsisteigusio imigrantų centro ir pritaikė meno projektui, keliančiam „socialines“ problemas. Pagrindinė tema – „migracijos ir globalizacijos procesų pasekmės individų tapatybėms“. Wendlandas apie HDI projektą 2012 m. rašė: „Mes surengsime seriją projek-

* Psichodarbininkas – tai sielos (gr. *psychē*) darbininkas, arba žmogus, gaminantis prasmę. Skirtingai nuo menininko, jis laikosi proletarinės pozicijos neleidžiant, kad (meno) sistema pasisavintų sukurtą prasmę, ja manipuliuotų, suteikdama arba atimdama reikšmę. Reikia pabrėžti ir esminį skirtumą tarp psichodarbininko ir psichopato, kuris yra tipiškas kapitalistinės sistemos produktas. Tai praradęs sąžinę žmogus, specializuotas, susvetimėjęs su aplinka, su kitais žmonėmis ir pačiu savimi, nes aplinkinius laiko daiktais, atliekančiais tam tikrą funkciją. Kapitalizmo sąlygomis psichopatinės savybės dažnai laikomos privalumu, nes padeda lengviau padaryti karjerą.

ty, padėsiančių individams iš skirtingų vietų susieiti į pačius skirtingiausius vietinius kontekstus. Kiekvienas susibūrimas prasidės visuotiniu menininkų, atvykusių iš pačių skirtingiausių pasaulio kraštų, tarsi ir jie būtų imigrantai, susirinkimu, o baigsis tarptautine paroda. Menininkai kartu gyvens, dalysis erdve, maistu, priemonėmis, stengsis prisitaikyti prie vietos sąlygų, bandys komunikuoti ir privalės rasti galimybę organizuoti savo gyvenimą, kurdami meną.“

Labai dažnai mane kritikuoja, kad vartoju socialines klases apibūdinančius terminus „buržuazinis“ ir „proletarinis“. „Kur tu matai buržuaziją aplink save? Europa seniai gyvena be klasių, o už Europos jų apskritai niekada nebuvo... Koks tu proletaras?“ – remia prie sienos oponentai. Viena vertus, kaip teigia nenorintis būti įvardytas prancūzų komunizacijos teoretikas, buržuazija šiandien yra tokia stipri, kad išvengia grėsmės būti demaskuota. Antra vertus, identifikacijos procesas yra labai svarbi buržuazinės sąmonės ugdymo priemonė, kurią pagal kilmę galima laikyti ir europocentrizmo šerdimi. Todėl, vengdamas priskirti individus vienai ar kitai socialinei klasei, pabandysiu apibrėžti tam tikrus klasinius visuomenės sąrangos bruožus ir sąlygas, kokiomis šiandien kristalizuojasi tam tikros klasinės pozicijos.

Buržuazinės plėtos zona (BPZ)

Viena iš didžiausių buržuazinės visuomenės problemų – visuotinis jos **dualizmas**. HDI projekto koncepcija labai natūraliai atspindi meno pasauliui itin būdingą situaciją – iškeliamą „aukštoji idėja“ ir surengiama nieko bendra su ta idėja neturinti šiuolaikinio meno paroda. Viena HDI projekto dalis, realizuota Belgijoje, Haselte, buvo itin drastiška, nes pagal koncepciją menininkai tarsi tapatinosi su imigrantais, tačiau į tą reiginį užklydę tikrieji imigrantai matė ne likimo draugus, bet greičiau privilegijuotus apsimetėlius – dalyvauti parodoje buvo galima tik pagal vardinius kvietimus... Teorinė Urugvajaus renginio dalis buvo panašiomis dviprasmiškomis priešybėmis pagrįstas sofistikos kratynys, o praktinis tikslas – sukurti

„aukštojo“ stiliaus parodą muziejuje. Menininkai atvyko, jau turėdami idėjas, tinkamas parodai, ir įkūnijo jas, griežtai prižiūrimi vieno iš kuratorių. „Perkaitusio tarptautinio geopolitinio scenarijaus, kuriame konfliktuojantys skirtingumai lemia vis didesnę žmonių tarpusavio susvetimėjimą, kontekste individus vis labiau bombarduoja informacija ir patirtys. Dėl šios priežasties jie turi išsiugdyti supratimą, kaip elgtis situacijose, kuriose tampama tuo pat metu ir auka, ir agresoriumi. [...] Remdamiesi šia teorine struktūra nustatome, kad renginio HDI 04 | INSIGHT dėmesio centre bus individuo jausmingumas, supratingumas ir atsakomybė, tiek būnant auka, tiek agresoriumi, kaip ir įvairūs būdai, schemos, sprendimai, kokius tik įmanoma surasti šiame globalizuotame amžiuje.“ (HDI projekto „Insight“ kuratorių teorinė koncepcija, 2013-12-01).

Paroda buvo skirta išimtinai viduriniajai (buržuazinei) klasei – būtent tokia publika ir susirinko į atidarymą. Atsirado dar viena dualistinė poliarizacija – spektaklis ir jo vartotojai. Menininkai, gyvendami „skurdžiomis tarsi imigrantų“ sąlygomis, virto pigia darbo jėga, vis dėlto pajėgiančia surengti profesionalią parodą. Be to, meno kūrinys iš prigimties yra dualistinis, nes įtvirtina simbolinį ir reprezentacinį suvokimo modelį, nuo senų laikų vadinamą metafiziniu. Galiausiai ir pats projektas Montevidėjo *Blanes* muziejuje labai sėkmingai suskilo į dvi dalis – „rimtą“ muziejinę („buržuazinę“) ir žaislingą, žaidybinę, chaotišką („proletarinę“) ekspoziciją apšniaukštame kiemelyje.

Kitas buržuazinei visuomenei itin būdingas elementas, iškreipiantis tarpusavio santykius, – tai **fetišizmas**. Mene pasireiškia abu jo aspektai – tiek marksistinis (suprekinimas), tiek froidistinis (pasitenkinimas). Be fiksuoto fetišizmo, kuris yra neatšiejamas tiek nuo meno objekto, tiek nuo meno kaip institucijos, norėčiau atskleisti fetišizmo *kaip proceso* funkciją, pasireiškiančią ne tiek kūrinių gaminant, kiek menininkui atliekant išskirtinį savo vaidmenį visuomenėje. Gal dėl šios priežasties paveikiausias būdas aprašyti meno pasaulį iš vidaus yra pornografinis formatas, kurį sėkmingai taiko britų rašytojas ir kritikas Stewartas Home'as, tiek atspindėdamas „postmoder-



Blanes muziejus po psichodarbininkų ir čarua genties dvasių dematerializavimo veiksmo

nistinės“ britų meno aukštuomenės gyvenimą,² tiek klasikinių „modernistų“ kasdienybę.³ Prisiminus lietuviškąjį kontekstą, „modernistai“ nuo „postmodernistų“ iš esmės niekuo nesiskiria ir negali skirtis, nebent desperacijos laipsniu.

2012 m. HDI renginyje Haselte (Belgija) man teko polemizuoti su iniciatyvos autoriumi Tomaszu Wendlandu. Bandydamas argumentuoti meno reikalingumą ir atremti kritiką, kad „socialiai angažuoto meno“ strategijos visiškai neveiksmingos, jis rėmėsi kiek nuvalkiota metafora, esą menas – tai meilės forma. Mano pastaba, kad jo propaguojamas menas ir priklausomybė nuo institucijų yra artimesni pornografijos industrijai, kuratorių papiktino, bet argumentų atsikirsti jis nerado. Skirtingai nei Europoje, kur fetišizacijos aspektus vis dėlto bandoma pridengti „demokratinėmis procedūromis“ ar bent jau stengiamasi išvengti tiesmukų įvardijimų, Urugvajuje parodų organizatoriai neturėjo tokio pobūdžio sentimentų. HDI paroda Rocha miestelyje buvo surengta itin tiesmuka forma – iškabintos dalyvaujančių menininkų didelio formato geros kokybės nuotraukos, po jomis užrašytos egzotiškos pavardės ir pavadinimai šalių, iš kurių šie atvyko; bet kokie daiktai, kuriuos menininkai sutiko padėti kaip savo kūrinius,

ir patys menininkai buvo apžiūrinėjami taip pat įdėmiai kaip ir išvardyti objektai. Parodoje dalyvavusiems psichodarbininkams vis dėlto pavyko įnešti šiek tiek sumaišties, kai pradėjome gatvėje rastomis betoninėmis trinkelėmis trinti ir/ar šiaip braižyti gliancinius nuotraukų paviršius. Smagu, kad kai kurie menininkai irgi prisijungė prie šios iniciatyvos – argentinietis Alberto Lastretto sutiko, kad ir jo veidas būtų „suproletarintas“, o korėjietis Jae Woo Lee, gyvenantis JAV, iš jo veido padarė Eins-teiną... Simptomiška, kaip lengvai vakarietiško sukirpimo menininkai vienus fetišus tiesiog akimirksniu paverčia kitais fetišais.

Vos tik susiduriama su fetišizavimu, paroda pradeda materializuotis, žmonių santykius persmelkia misticismas ir sentimentalumas – imama kalbėti apie „aukštąjį meną“, „amžinąsias vertybes“, „dvasingumą“, „antgamtinės jėgas“ ir pan. Menininkai dažniausiai pamiršta, kad už darbą niekas jiems nesumokėjo, kad jų darbai ir mintys iš esmės niekam nerūpi, kad organizatoriai savo leidiniuose reikšminius akcentus sudėlios visai kitose vietose, negu autoriams norėtųsi... Iš esmės jie buvo apiplėšti, bet dar ilgai galės prisiminti ekstatinį parodos atidarymo momentą, kai buvo pristatomi kaip tarpininkai tarp „Dievo“ ir „žmonių“.

Proletarinės plėtros zona (PPZ)

Aprašydamas pagrindinius buržuazinės zonos aspektus, norėjau atskleisti mechanizmą, kuris atomizuoja kūrybiškumą, kol šis virsta individualizmo reprezentacija. Pabandysiu apibrėžti ir alternatyvias organizacines priemones, kurios vienija žmones ne pagal gamybos produkto turinį, bet pagal santykį su gamybos priemonėmis.

Bendra dialektinė veikla yra vienas iš esminių klasikinės proletarinės (savi)organizacijos elementų. Būtent dialektika vis dar padeda peržengti BPZ proteguojamą dualizmą. Buržuazinės plėtros zonoje santykis tarp subjekto, objekto ir darbo priemonių būna

dvejopas: arba idealistinis (subjektas idealizuojamas kaip autonomiškas, darbo priemonė yra neutrali, o tikslas (objektas) lengvai pasiekiamas, pasak Marsha-lo McLuhano), arba ciniškasis (darbo priemonė yra demonizuojama, ji užvaldo pasyvų ir bejėgį subjek-tą, o tikslas (objektas) tampa nebepasiekiamas, pa-sak Herberto Marcuse's). Abiem atvejais stiprinama dualistinė objekto-subjekto priklausomybė. Dialekti-nis veiksmas padeda įveikti ir idealistinę, ir ciniškąją paradigmas – atsiranda subjekto, darbo priemonės ir objekto tarpusavio sąveika (Karlus Marxas). Reikia pabrėžti, kad darbo priemonės turi savo istoriją – t. y. tuo pat metu jos yra ir instrumentas, ir veiklos rezul-tatas. Taigi proletariatas (įskaitant ir meno pasaulio proletariatą – psichodarbininkus) tuo pat metu yra ir šio pasaulio gamintojas, ir tos gamybos produktas. Svarbu įsisąmoninti, kad keisti pasaulį ir keistis pa-čiam iš esmės yra tas pats veiksmas. BPZ sistemingai skaido, specializuoja ir neutralizuoja žmogaus vei-klos sferas: politiką, kultūrą, seksualumą, psicholo-giją, ekonomiką. Privalome mąstyti lygiagrečiai savo atliekamiems veiksmams – tokiu būdu mąstome ir patys sau prieštaraudami, ir keliomis visiškai savaran-kiškomis minčių linijomis. Gali susidaryti klaidinga prielaida, esą postmodernistai būtent tai ir daro, nes deklaruoja tarpdiscipliniškumą ir/ar daugiadiscipli-niškumą. Tačiau ši sritis yra ne mažiau specializuota negu kitos – postmodernistus galima apibūdinti kaip „specializuotus nespecialistus“. Tai įrodo ir faktas, kad jie yra lygiai taip pat susvetimėję kaip ir visi kiti. Jeigu lietuvių „modernistus“ palygintume su „postmoder-nistais“, taptų akivaizdu, kad pirmieji įkūnija idealisti-nę buržuazijos paradigmą, o antrieji – ciniškąją.

Kolektyvinė veikla nebuvo svarbiausias dalykas per HDI renginį Montevidėje, bet nedrąsių bandymų pasitaikė. Čekas Martinas Zetas sakė atvykęs į Uru-gvajų pamatyti Pietų Kryžiaus, todėl pasiūlė bendrą kelionę po naktinę sostinę visiems HDI dalyviams. Sugulę sunkvežimio kėbule, džiaugėmės kolektyviniu diskomfortu, žvaigždžių pamatyti nepavyko, nes į akis plieskė gatvių apšvietimo lempos. O didelio formato fotografija iš tos „kelionės“, užėmusi garbingą vietą

parodoje, galutinai fetišizavusi sumanymą, kolektyvi-nių veiksmų užuomazgas sugrąžino į individualizmo zoną (BPZ). Dar blogiau, kad parodos medžiagoje ir paties menininko memuaruose apgaulingai teigia-ma, esą visi kolektyviai stebėjome žvaigždes... Kri-tinis psichodarbininkų balsas šiuo klausimu buvo cenzūruotas.

Kolektyvinės pastangos dažniausiai atsiskleidė situ-acijose, nesusijusiose su menu ir paroda. Nakvodami senjoros Anos namuose Rochoje, neturėjome kamš-čiatraukio vyno buteliams atidaryti, o Pietų ameri-kiečiams nepriimtina Rytų europiečių proletarinė tradicija įgrūsti kamštį vidun. Todėl man ir čiliečiui Christianui Núñezui (vėliau prisijungė kiti meninin-kai) teko bendradarbiauti, ieškant tinkamo įrankio name, kur jau keletą dešimtmečių gyvena vien mo-terys. Visus įrankius, šiaip gelžgalius ir mechanizmų detales jos kaupė vienoje spintelėje. Mes azartiškai bandėme pritaikyti pačius keisčiausius daiktukus tikslui pasiekti, o kai pagaliau ištraukėme kamštį, tai buvo daugiau nusivylimas negu vilčių išsipildymo džiaugsmas. Net neprisimenu to vyno skonio, bet at-mintyje laikau visą geležiukų arsenalą, kurį sukaupė mažo Rochos miestelio moterys...

Psichodarbininkai nuo pat pirmųjų projekto Mon-tevidėje organizavimo akimirkų buvo apkaltinti sa-botažu, nepagarba tiek teorinei platformai, tiek visai Pietų Amerikai ir jos kultūrai, su kuria, matyt, nejučia kuratorius sutapatino ir asmenines savo ambicijas. Pirmas konfliktas įsižiebė, vienam iš kuratorių parei-kalavus, kad visi dalyviai, labai atsakingai suformu-lavę savo mintis, atsiųstų jas patvirtinti. Psichodar-bininkams toks reikalavimas atrodė nepriimtinas, jie iškėlė sąlygą, kad būtų bendraujama kolektyviai. Didžioji dauguma menininkų vis dėlto pakluso spau-dimui. Antra nepasitenkinimo banga atsirito, psicho-darbininkams pareiškus, kad jų indėlis į parodą bus nematerialus – streikuosią prieš „rimtąją buržuazinę kultūrą“ ir europocentrines jos šaknis. Organizato-riai turėjo pasirinkti vieną iš dviejų: arba principingą kuratorių, reikalaujantį išmesti iš parodos jam nepa-tinkančias pažiūras demonstruojantį dalyvį, arba psi-

chodarbininką, kuris „repzentuoja“ tolimą Senojo žemyno šalį. Demokratiškai apsisprendus nieko neišmesti, vienas kuratorius pats pasitraukė iš komandos, o „maištininkų“ paprašyta materializuoti (bent minimaliai) savo dalyvavimą parodoje. Psichodarbininkai sušvelnino poziciją, išreikšdami solidarumą su muziejaus valytojais – valymo priemonėmis ant muziejaus sienų ir grindų išpurškė šūkius, palaikančius aptarnaujantį personalą ir galimą jų streiką, ragindami atkreipti dėmesį į „nematomus“ darbuotojus. Būtent šie nematomieji vėliau turės fiziškai išvalyti visas eksponuojamas „prasmes“. Solidarumas su žemiausio rango darbininkais – tai pozicija, kad jų darbas yra svarbesnis ir prasmingesnis negu meninės simuliacijos, užtvindžiusios muziejų. Kapitalas (įskaitant kultūrinį) – tai tik abstrakcija, o darbas yra konkretus.

Proletarinės zonos gyvybingumas priklauso nuo jos dalyvių **daugialypiškumo**, pripažįstant skirtumus, prieštaravimus, abejones, kritines anticentristines, antikorporacines, antirasistines, antiseksistines nuostatas. Būtent šito labiausiai ir trūko bene visuose HDI renginiuose. Haselte projekto dalyvių daugialypiškumas buvo formalus, paremtas vien jų kilmės geografine įvairove. Absoliuti dauguma priklausė šiuolaikiniam menui kaip specializacijai, pakludami vidinei meno sistemos hierarchijai, valdomi vakariečių meno centrų ir institucijų. Montevidėjo garbei reikia pasakyti, kad čia vis dėlto įvyko lūžis daugialypiškumo kryptimi – psichodarbininkai buvo palikti parodoje netgi po to, kai atvirai pareiškė ketinantys sabotuoti „rimtąją kultūrą“, t. y. negamins jokio produkto, trumpiau tariant, – streikuos. Haselte niekas net nepasidomėjo dalyvių ketinimais – organizatoriai vakariečiai net prielaidą, kad menininkai galėtų negaminti meno kūrinio, laiko neįmanoma.

Montevidėje psichodarbininkai bandė dar labiau išplėsti daugialypiškumo sferą – į parodos atidarymą nemokamai pasivašinti gėrimais pakvietę gretimo rajono benamius (daugiausia juodaodžius nelegalus). Žmonės buvo laimingi, kad kažkas juos kažkur kviečia, rodo jiems dėmesį, su jais šnekasi. Visi buvo labai draugiški, o mano bičiulis urugva-

jietis Federico Romano – neprilygstamas vertėjas ir agitatorius. Sužinojęs apie mano ketinimus išplėsti socialinį parodos lankytojų diapazoną, parodos kuratorius reagavo kiek impulsyviai: „Jie gali apvogti parodos svečius... Vis dėlto kviečiame žmones iš ambasadų, iš savivaldybės...“ Labai gaila, bet nė vienas benamis į parodą taip ir neatėjo. Pasirodo, organizatoriai ir muziejaus vadovybė nusprendė imtis priemonių ir pastatė ginkluotus sargybinius tiek prie pagrindinių vartų, tiek prie įėjimo į muziejų. O gal būta ir kitų priežasčių – galiu tik spėlioti. Taigi buržuazinis parodos atidarymas vyko be improvizacijų...

Nusivylę bendradarbiavimu su menininkais (sąjungininkais pagal santykį su gaminamu produktu), psichodarbininkai Montevidėje bandė ieškoti sąlyčio taškų su darbininkais (sąjungininkais pagal santykį su gamybos priemonėmis). Pavyko užmegzti kontaktą su Branko – vienu iš 70 serbų darbininkų, kurie nuo 2013 m. gegužės įstrigo Urugvajuje beveik metams, nes kompanija *Montes del Plata* neatsiskaitė su darbininkais taip, kaip sulygta pagal kontraktą. Darbininkai, išbandę visus metodus: reikalavimus, streiką, bado streiką, iki šiol laukia, kol teismas pradės nagrinėti jų bylą, o korporacija savo ruožtu apskundė juos teismui už šmeižtą. Profsąjungos, spauda ir teisėsauga šioje šalyje, atrodo, puoselėja dvejopus standartus imigrantų atžvilgiu. Atvykėliai darbininkai tradiciškai vis dar laikomi vergais. (Paskutiniai 5 darbininkai, supratę, kad jų byla paversta politine, o jie patys nelabai kam rūpi, grįžo namo 2014 m. balandžio pabaigoje.)

Pietų Amerikoje tiek proletarinio meno pavyzdžių, tiek faktų apie menininkų perėjimą proletariato pusėn yra gana daug. Urugvajuje to aptikti nepavyko, nes vienintelė radikalių kovos veiksmų ėmusis miesto partizanų grupuotė *Tupamaros*, veikusi 1969–1972 m., kilo daugiau iš vidurinėsios klasės inteligentijos desperacijos. Ryšių su darbininkų klase, su žemesniaisiais socialiniais sluoksniais ji iš esmės neturėjo. Plačiosios masės ėmė palaikyti partizanus tik tada, kai prasidėjo masiniai susidorojimai, *Tupamaros* dalyvių, jų šeimų narių grobimai, kankinimai. Pats sąjūdis šiandien

kiek mitologizuotas, o išgyvenę jo dalyviai šiuo metu valdo šalį – karinės chuntos 14 metų kalintas José Mujica dabar prezidentas, šalies kultūrą reprezentuoja jo bendražygis rašytojas Mauricio Rosencoffas... Tai šiek tiek primena inteligentijos vaidmenį Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio politinėje veikloje 9-ojo dešimtmečio pabaigoje, nors *Tupamaros* taikė kur kas griežtesnes priemones.

Kaimyninėje Argentinoje menininkų revoliucinė kova buvo kiek nuoseklesnė, atsiriboję nuo meninės-kultūrinės veiklos jie prisijungė prie sindikalistinių darbininkų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo. 1960 m. taip pasielgė grupės *Espartaco* nariai Ricardo Carpani's, Pascuale di Bianco ir Franco Venturi's. Nuo 1966 m. – ypač ryškus 1968-ųjų įvykis, kai buvo uždaryta 10 cukraus fabrikų, ir dailininkai, solidarizuodamiesi su protestuojančiais bedarbiais, surengė parodą *Tucuman Arde*, – menininkai ėmė priešintis institucijoms, naikinti savo kūrinius (Rubenas Santantoninas), nustojo kurti (Luisas Felipe Noé, Leonas Ferrari's), netgi viešai nusižudė (Alberto Greco). Pastarieji autoriai (arba jų darbai) po keleto dešimtmečių, beje, sėkmingai grįžo į meno „apyvartą“, padarė tarptautinę karjerą.⁴ Tai rodo, kad simbolinės menininkų akcijos, jų karingumas, nukreiptas į abstrakčias „žmogaus teises“, iš esmės yra oportunistiniai veiksmai, o demonstratyvi nevilts ilgainiui tampa dar vienu BPZ dekoracijų atributu.

Montevidejo HDI projekte į visa tai, žinoma, nebuvo nė menkiausių užuominų. Neužmegztas ryšys ir su realiais imigrantais (Haselte tą realizuoti pavyko bent jau iš dalies). Praplėsti uždarą meno iliuzijų pasaulį bandė argentinietė Diana Aisenberg, palaikydama (o gal tik demonstruodama, kad palaiko) nuolatinę ryšį su maža mergaite Clarita, besivaidenančia *Blanes* muziejuje. Diana tarsi norėjo atsikviesti mažąją Claritą ir sutaisyti ją su buržuazine realybe, dėl kurios ši kaip tik ir tapo vaiduokliu. Tikrasis kontaktas, atrodo, neįvyko, nes kiekviena iš jų liko prisiriusi prie savo įpročių sau įprastoje aplinkoje: Diana toliau kurs meno kūrinius, o Clarita – vaidensis. Pagal šį santykį galima apibrėžti principinę nuostatą,

kad to, kas regima, devizualizacija yra iš esmės būdinga proletarinei zonai, o neregimybės vizualizavimas – buržuazinei zonai. Kaip kontrastą paminėsiu dar vieną nutikimą HDI parodoje *Blanes* muziejuje: Mirusių darbininkų sąjungos nariai, padedami psichodarbininkų, susisiekė su čarua genties dvasiomis. 1831 m. Urugvajaus valdžia, daugiausia ispanų ir italų kilmės baltaodžiai, griebėsi genocido prieš čiabuvius – visi čarua genties vyrai buvo išžudyti, o moterys ir vaikai atiduoti ispanų ir kreolų šeimoms. Keturi likusius gyvus čiabuvius išgabeno į Paryžių kaip tyrimų objektą, vėliau uždarė į narvą zoologijos sode. Urugvajaus valstybė buvo įkurta 1830 m. Dvasinio kontakto, užmegzto *Blanes* muziejuje, rezultatas: nacionalinė vėliava, lig tol iškilmingai plevėsavusi virš kolonialistinės architektūros pastato, išnyko... fiziškai. Psichodarbininkai patikino, kad tai nėra nei simbolinis veiksmas, nei kerštas – tiesiog čarua dvasios nemėgsta vėliavų, nes šios ir taip pernelyg ilgai užsibuvo jų krašte. Tai išnykimo, entropijos, dematerializacijos, nematomybės, tylos veiksmas.

Psichodarbininkai viešai pareiškė, kad ir toliau panašiais veiksmais vykdys **animistinę*** revoliuciją visame pasaulyje. Jie sukritikavo HDI dalyvės Dagmaros Wyskiel kūrinį, kurio pagrindinė mintis: „Mes visi esame indėnai.“ Anaipol. Mes nesame, niekada nebuvo ir niekada nebūsime indėnai. Jais nėra, nebuvo ir niekada nebus net ir tie, kuriuos esame įpratę taip vadinti. Atėjo laikas kritiškai įvertinti tuščiavidurę tapatybės sampratą, paverstą europocentrinį išskirtinumo ambicijų priedangą. Mes, baltaodžiai, nesame lygūs tiems, kuriuos paniekinome ir pavergėme, – mums reikės dar daug nuveikti, kad išvalytume pasaulio sąmonę, ir daryti tai teks tikrai ne tokiais simbolinėmis, nuo fizinės ir dvasinės realybės atitrūkusiomis formomis kaip menas.

* Animizmu (lot. *anima* – siela) vadinamos rašto neturinčių kultūrų religinės sistemos, pagal kurias materialūs kūnai, augalai, gyvūnai, daiktai, gamtos reiškiniai turi sielą. Animizmas dažnai gretinamas su šamanizmu, nors jo bruožų galima rasti beveik visose pasaulio religijose. Manoma, kad kolonialistinės Europos modernistinė kultūra ir menas yra šios tendencijos fetišizavimo pasekmė.



Candombe Montevidėjo gatvėse. Nuotr. Redo Diržio

Dar vienas svarbus PPZ elementas – jo gaivališkumas ir **karnavališkumas**. Meno renginiuose labai lengva nubrėžti liniją tarp buržuazinės ir proletarinės zonos – ji atskiria spektaklį (represiją) nuo karnavalo (pasipriešinimas). Dar 2012 m. Haselte psichodarbininkai išbandė, kaip veikia industriniai humoro kiekiai „rimtųjų“ kultūrinių renginių kontekste. Juokas ir pokštai Belgijoje visiškai paralyžia-vo organizacinę renginio kontrolę, atverdami duris improvizacijai ir vaizduotei, o kartu – organizatorių pykčio protrūkiams. Nepaisant to, HDI Montevidėjuje organizatoriai pakvietė net tris pagrindinius Haselto pokštininkus, kurie ardomąją savo veiklą pratęsė ir kitame žemyne. Atsiskleidė trys personažai: Charlis Citronas – menininko karikatūra,⁵ šių eilučių autorius – revoliucionieriaus karikatūra, Martinas Zetas – kankinio karikatūra.⁶ Vieno iš HDI idėjos

autorių Koeną Vanmecheleną asistentė atsiuntė net užklausimą į Montevidėją, kad išsiaiškintų, kuris kuratorius atsirinko šiam projektui tokius tipus...

Būtina paminėti tikrąsias, vis dar gyvas Pietų Amerikos karnavalinės kultūros apraiškas – Montevidėjuje tai *candombe*. Per kelis amžius šis reiškiny išliko kaip galinga iš Afrikos kilusių gyventojų (savi)organizacijos priemonė. *Candombe* daug metų buvo draudžiama, vėliau bandyta padaryti ją spektaklio – institucionalizuoto karnavalo dalimi, paversti menu, neutralizuoti, į jos atlikimą įtraukiant baltaodžius... Bet nieko neišėjo. *Candombe* ir toliau egzistuoja kaip kasdieninė iš miesto išguitų ir beveik niekur viešumoje nematomų juodaodžių praktika. Kiekvieną ketvirtadienį, penktadienį, šeštadienį ir sekmadienį nuo 18.00 val. jie renkasi į tradicinius savo rajonus, iš kurių buvo iškeldinti diktatūrų laikais, muša būgnus, sukeldami sunkiai ap-

sakomą ritmizuotą triukšmo bangą, ir lėtai juda pirmyn, tarsi plaukia gatve, lydimi klubus kraipančių šokėjų minios. Tik įsiliejęs į tą minią ir šokdamas kartu pagaliau supranti (be jokių argumentų) pagrindinius skirtumus tarp gaivališkos PPZ ir amorfiškos BPZ.

Kur slypi socialinės (savi)organizacijos galia? Kaip ji atsiranda? Akivaizdu, kad BPZ (meno institucijos yra labai tinkamas to pavyzdys) galia įstrigusi individualizmo propagandos tinkluose. Individualizmas – tai meistriškumas, profesionalumas ir nuolatinė kontrolė, užuot skatinus bendradarbiavimą ir bendrumą. Būtent šių struktūrų plėtrą laikau svarbiausiu HDI kaip renginio pasiekimu. Laviruodamas tarp rėmėjų ir meno institucijų, kuratorius Kike Badaro vis dėlto kvietė dalyvius pagal žmogiškąsias jų savybes, o ne pagal meno hierarchijos reitingus. Net bandė užgniaužti norą juos kontroliuoti ir atomizuoti, nors jam – tai sunku paslėpti – buvo iš tikrųjų nelengva. Montevidėjo HDI projektas negalėtų pretenduoti į proletarinį statusą, nes orientavosi į grynai buržuazinę bendruomenę – atvirai deklaravo individualistinį išsilaisvinimą bet kokia kaina, nors kur kas svarbiau yra kurti tokią visuomenę, kurios visi dirbantys nariai – apmokami ir neapmokami, matomi ir nematomi, gyvi ir mirę – būtų laisvi. HDI formatas galėtų būti plėtojamas ta kryptimi, kurioje galia *prieš ką* būtų transformuota į galią *kam*. Tada sugebėtume darymą atskirti nuo jau padaryto, gamintojus nuo gamybos priemonių, reikšmingumą nuo prasmės. Tikiu, kad vieną dieną bus atsiribota nuo spektaklio prievartos ir pasinersime į pasipriešinimo karnavalą, kad įveiktume savo pačių ribotumą.

Pabaigoje norėčiau grįžti prie lietuviškųjų aktualijų – turiu omenyje postmodernistų ir modernistų ginčą dėl savo pačių reikšmingumo. Modernistai kaltina postmodernistus destrukcija, nors jų propaguojama „meilė, tiesa ir šviesa“ yra ne mažiau destruktyvi, iš esmės tokia pat simbolinė. Savo ruožtu postmodernistai kaltina modernistus nacistine retorika ir baksnoja pirštu į 1937 m. nacistinio Trečiojo reicho precedentą – Goebbelso įsakymu Miunchene surengtą parodą „Išsigimęs menas“. Norėčiau patikslinti, kad iš klasinės pozicijos, kurią bandau propaguoti šiuo tekstu, minėtas istorinis epizodas interpretuojamas skirtingai. Pasak Corneliuso

Cardew,⁷ buržuazija pagrindinėmis šios istorijos aukomis laiko būtent avangardistus, kurių darbuose iš tikrųjų atsispindi tuometinės buržuazijos ideologinis nuokrypis metafizikos link. Žvelgiant iš proletarinio žiūros taško, pagrindinės aukos – menininkai komunistai iš Veimaro Respublikos. Liberalusis kapitalizmas atidavė valdžią fašistams, kad išvengtų visiško žlugimo. Kultūros srityje vienu šūviu nušovė du zuikius: užgniaužė avangardą, demonstravusį klasės silpnumą, ir sustabdė proletarinės kultūros augimą.

Šiandieninius Lietuvos postmodernistus ginančios Sandra Skurvidaitė⁸ ir Agnė Narušytė⁹ laikosi buržuazinės pozicijos, o ji prasideda ir baigiasi moraliniais paverkšlenimais prie (simbolinio) prekybos centro lentynų, kurios lūžta nuo niekam nereikalingų meno fetišų gausos...

¹ Šį metodą pasiskolinau iš Mastaneh Shah-Shuja studijos „Zones of Proletarian Development“, *Open Mute*, London, 2008, p. 281–309.

² Stewart Home, *Blood Rites of Bourgeoisie*, *Semina*, No. 7, *Book Works*, London, 2010.

³ Čia reikėtų paminėti Stewarto Home'o nuo 2012 m. rašomą pamfletų seriją, pavadintą „David Hockney's Art School Daze“. Be Hockney'o čia dažnai minimas Ronaldas Brooksas Kitajus su kitomis britų modernizmo ikonomis (<http://stewart-home.blogspot.com/>).

⁴ Veronika Miralles, *Argentina Arde: Art as a Tool for Social Struggle*, 2005, *Simon Fraser university*, p. 41–52.

⁵ Charlis Citronas – niujorkietis menininkas, gyvenantis Amsterdame. Jis desperatiškai gamina meno kūrinius ir fetišizuoja kiekvieną savo gyvenimo akimirką, tikėdamasis, kad kuris nors iš daugybės jo kūrinių pagaliau paklius į rinką ir bus pelningai parduotas. Naudingiausių karjerai asmenų dėmesį bando patraukti savireklama, tuo tikslu pasitelkdamas ir draugus. Kritiką savo atžvilgiu priima kaip humorą.

⁶ Čekų menininkas Martinas Zetas nuolat kankinasi, ypač rašydamas tekstus apie savo meninę patirtį, nes realybė niekada neatitinka meninių jo lūkesčių.

⁷ Cornelius Cardew. *A Reader: a collection of Cornelius Cardew's published writings*, edited by Edwin Prévoist, *Copula*, Essex, 2006, p. 215.

⁸ Sandra Skurvida, Lietuvos meno politikos šešėliai, 2014-05-09, www.7md.lt.

⁹ Agnė Narušytė, Cenzūros ilgesys, 2014-05-06, www.bernardinai.lt.

BALTI GARSAI, JUODI ŽODŽIAI



Felix STURM. Pjedestalas

Liepos 4 d. Vilniaus rotušėje bus atidaryta tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo projekto CreArt, kuris Europos Komisijos iniciatyva įgyvendinamas jau trečius metus iš eilės, paroda „White noise, black word“. Joje dalyvauja 20 menininkų iš dvylikos šalių. Tarp jų šiemet pateko ir trys lietuviai – tapytojas Saulius Dastikas, medijų menininkas ir kritikas Remigijus Venckus ir dailininkė Patricija Gilytė. Šiemet paroda bus rengiama ne tik Lietuvoje, bet ir Kroatijoje bei Rumunijoje.

Vilniaus rotušėje bus pristatyta dvylika menininkų. Parodos kuratorius iš Ispanijos Miguelis Amado sako, kad paroda eklektiška, nes skirtinga tiek kūrinių tematika, tiek stilistika. Čia susipins realistinis ir pasakiškas vaizdavimas, racionalios nuomonės ir nesąmoningi potraukiai, apčiuopiami objektai ir šmėkliški subjektai, primityvūs ritualai ir kasdieniniai veiksmai, pokalbių dinamika ir intymūs gestai. Pats parodos pavadinimas suponuoja pagrindinę tarptautinės iniciatyvos mintį ir pabrėžia eklektikos svarbą: „balti garsai“ – tai tarsi garsų visuma žmogaus suvokimo ribose, o „juodi žodžiai“ atspindi mažiau matomus socialinio gyvenimo aspektus.

Lietuvių menininkai aktyviai prisideda prie projekto tikslų – didinti menininkų ir meno kūrinių mobilumą, keistis gerąja vaizduojamojo meno praktika, kurti meno atstovų tinklą visoje Europoje.

Vilnietis tapytojas, CreArt dalyvis Saulius Dastikas, šiuo metu eksponuojantis darbus parodoje „Civilizacija vs kultūra“, pabrėžia, kad Vilniuje rengiama ekspozicija „Balti garsai, juodi žodžiai“ labai svarbi jam kaip menininkui ir apskritai visos šalies kultūriniam gyvenimui.

„Man priimtinas ganėtinai abstraktus parodos konceptas. Paroda Vilniaus širdyje neįpareigoja, o dar svarbiau, kad jai atrinktas mano darbas „Figūros prie Gango“, pernai nutapytas Indijos tematika. Jame atsispindi bandymai ieškoti naujos ženklų kalbos, kuria būtų galima išreikšti dar mažai pažintus ar intuityviai jaučiamus dalykus, – tai savaip atliepia parodos abstraktumą“, – sako Dastikas.

Apie CreArt: 2012 m. Europos Komisija paskelbė, kad startuoja naujas tarptautinis kultūrinis projektas, kuris trylikoje Europos miestų ir institucijų bus įgyvendinamas penkerius metus. 2014 m. liepos 4 d. Vilniaus rotušėje atidaromoje ir iki rugpjūčio pabaigos veiksiančioje parodoje bus pristatyta dvylika darbų, kurių autoriai iš Rumunijos, Portugalijos, Italijos, Norvegijos, Austrijos, Čekijos, Ispanijos, Kroatijos ir Lietuvos. ■

Daugiau apie projektą: VšĮ „Vilniaus rotušė“ valdytojo pavaduotoja
Laima Nerkevičienė, tel. 8 686 71959, el. paštas vrotuse@centras.lt,
<http://www.creart-eu.org/presentation>

PROLETARINIS POVILO ABEČIŪNO POSTMODERNIZMAS

Povilas Abečiūnas gyvena Kumečių kaime, Alytaus rajone. Nuo pat mažumės pasmerkęs save radikaliam undergroundui, jis labai nuosekliai tai įgyvendina, būdamas opozicijoje bet kokiam žanrui, koks tik pakliūna į rankas. Pastaraisiais metais jis atsidėjo tapybai. Tapė ant savo tėvų tvarto sienų alkidiniu emaliu. Kadangi yra krintęs mokslus Vilniaus dailės akademijoje, jautė, kad vizualinės meno istorijos šiukšlės tarsi chimeros jį persekioja iki šiol, todėl nusprendęs kartą ir visiems laikams jų atsikratyti. Panašiai kaip valstietis, visą dieną mėžęs tvartą, galop nusivalo rankas į sieną, Povilas nutapė visas vizualines nuosėdas, iškuoptas iš savo (pa)sąmonės.

Vakarų Europos, JAV meno klasikos ir lietuviškosios politikos klišės, libido, Edipo, otkutiūro, celiulito, apatinių ir šiaip kaimo kasdienybės kompleksai sugulė į monumentalų pano kukliu pavadinimu „Tvartas“. Galima sakyti, visą civilizacijos tuštybę Povilas ne tik nutapė, bet ir pateikė kaimo žmonėms kaip viešą deklaraciją apie socialinę jų atskirtį. Bet kaimynai daugiau pretenzijų turėjo dėl atvirai rodomų amūriukų genitalijų, kurias paprašė pridengti. Autorius kaip tikras tvėrėjas, t. y. Miche-

langelas ir Braghetonė viename asmenyje, be jokių kaprizų čia pat viską sutvarkė. Iš tėvo išgirdo tik priekaištą, kad nutapęs jį nesiskutęs.

Taigi Povilas, tęsdamas geriausias Meksikos muralistų revoliucinio meno tradicijas, ir toliau radikalčiai atsisako kurti buržuazijai būdingose, menininko narciziškumui saugiose vietose – didelių ir dar didesnių miestų galerijose, muziejuose, meno centruose. To jis niekada ir nedarė. Netgi žengia žingsnį toliau negu meksikiečiai – pasitraukia iš miesto ir dirba kaime. Vienas. Ištikimas savo aplinkos žmonėms, gyvuliams, paukščiams, vabzdžiams ir daržovėms, nors šie jo irgi savu nelaiko, bet myli tokį, koks yra. Jis irgi myli visus. ■



Povilas ABEČIŪNAS. Tvartas. Fragmentas

MŪSŲ MIESTŲ MEDŽIAI

Lietuvos miestai žali, atrodo, medžių netrūksta, bet ši tema vis tiek aktuali. Per pastarąją pusę amžiaus mokslininkai parengė apie 10 įvairių asortimentų, sąrašų, rekomendacijų, ką sodinti, tačiau ar jie yra taikomi? Pereito amžiaus pabaigoje Vilniaus apželdinimo tresto medelynas augino beveik 100 pavadinimų medžius, krūmus, vijoklius. Šiandien elitiniams projektams stambūs medžiai perkami iš kitų šalių medelynų, nes jiems išauginti reikia specialios technikos, technologijų ir keletu metų kryptingo darbo.

Vidurio Europos šalių sostinėse, pavyzdžiui, Prahoje, Vienoje, Budapešte, ir daugelio kitų miestų gatvėse apie 8-ąjį dešimtmetį buvo masiškai sodinami klevalapiai platanai (*Platanus x hispanica*), pasitaikydavo ir „moterišku“ egzempliorių, auginančių gausius stambius vaisius. Ši „platanizacija“ lėmė miestų aplinkos supanašėjimą ir buvo pripažinta, kad tai klaidingas sprendimas.

Lietuvos miestai medžių asortimento atžvilgiu yra „liepizuojami“ ir ši tradicija tęsiama. Mažalapė liepa prie kaimo sodybų, paežerėse ar laukuose yra stambus, puošnus medis, pilnas bičių, tačiau miesto gatvėse tokio galiūno neišvysime. Kai kurių dendrologų teigimu, medžiai mieste gyvena trumpiau, tik apie 70 metų, nepaisant to, jų parinkimas ir sodinimas turėtų būti visapusiškai apgalvotas.

Kasmet vis daugiau Vilniaus Gedimino prospekto liepų pažeidžia amarai. Pėstieji, dviratininkai, lauko kavinių savininkai, ko gero, ims reikšti pretenzijas dėl

neišvaizdžių medžių, slidžių šaligatvio plotų. Kaip su tuo kovojama ir kiek ta „kova“ kainuoja? Amarai labai kenkia medžiams. Parazitų išskiriamas lipnus skystis padengia lapų paviršių, todėl šie blogai kvėpuoja, ant jų kaupiasi nešvarumai, išsivysto suodligė. Klaipėdos universiteto Botanikos sodo mokslininkės Ritos Nekrošienės teigimu, amarai puola liepas labiau negu kitus medžius, nes jų lapai sultingesni.

„Želdinių ligų nustatymo ir apsaugos nuo ligų ir kenkėjų metodiniuose nurodymuose“ rašoma: „Nuo grybinių ligų sukėlėjų ir kenkėjų pirmiausia nukenčia augalų lapai, o po to ir visas augalas. Labiausiai pažeidžiami: liepa (*Tilia*), ąžuolas (*Quercus*), kaštonas (*Aesculus*), klevas (*Acer*), šermukšnis (*Sorbus*). Liepų lapus puola voratinklinės erkės, amarai. Amarų veikloje iš lapų išsiskiria gausus lipčius, kuris miestuose padengia šaligatvius, suolus, automobilius ir kt.“

Gatvės želdinamos daugiausia liepų (*Tilia L.*) genties medžiais. Labiausiai paplitusios: vietinė mažalapė liepa (*Tilia cordata Mill.*) ir introdukuota, prie aplinkos sąlygų puikiai prisitaikiusi didžialapė liepa (*T. platyphyllos Scop.*). Jos sudaro didžiausią gatvių dendrofloros dalį (60–80 proc.). Paprastoji liepa (*T. europaea L.*) miestų želdynuose irgi dažnai pasitaiko (B. Grigaliūnaitė ir kt. „Želdinių apsauga ir tvarkymas urbanizuotose teritorijose“, 2009 m.).

Kas turėtų būti svarbiausia, želdinant miestus, rengiant naujus šią sritį reglamentuojančius įstatymus?

Pirmiausia – pasigilinti į specialistų rekomendacijas. Atkreipčiau dėmesį į Cornellio universiteto (Niujorko valstija) prof. Ninos Bassuk veikalus (*Recommended Urban Trees: Site Assessment and Tree selection for Stress Tolerance*, 2003, *Deciduous Woody Ground covers*, 2005 ir kt.). Mokslininkės teigimu, visiškai pasiteisino daugelyje miestų taikoma strategija – kiekvienos medžių rūšies kiekį apriboti iki 10 proc. bendro jų skaičiaus. Tai padeda išvengti ligų, trukdo daugintis parazitams, mažesnę žalą daro audros, geriau tenkinami estetiški ir emociniai gyventojų poreikiai ir t. t. Įvairovė – raktas į medžių, krūmų, vijoklių, gėlių sodinimo programos sėkmę, be to, leidžia sutaupyti daug lėšų.

Daugiausia stambių dekoratyvinių medžių Lietuvos miestams apželdinti perkama Vokietijoje, tad reikėtų nuolatos sekti šios šalies normatyvinius aktus ir semtis patirties. Vienas iš tokių dokumentų – „Gatvėms rekomenduojamų medžių sąrašas“ (*GALK Straßenbaumliste*) nuo 1978 m. pildomas ir koreguojamas jau dešimtą kartą, atsižvelgiant į dendrologų ir urbanistų vertinimus. Naujausias 2014 m. sąrašas apima 171 medžių pavadinimą, atsižvelgta į senamiesčių gatvių, aikščių ir kiemų poreikius. Rekomenduojamos gudobelės, uosiai, dervamedžiai. Dauguma iš jų puikiai auga ir pas mus.

Vakarų Europos miestuose nežymiai dominuoja bazinės medžių rūšys ar jų veislės, pavyzdžiui, Airijos sostinėje Dubline – paprastasis skroblas (*Carpinus betulus*) ir turkiškasis lazdynas (*Corylus colurna*). Toks medis auga ir už skulptūros Julijai Žemaitėi, Gedimino pr. skvere, Vilniuje, ir buvusiam medelyne prie Eišiškių plento. Skroblai su puošniais lapais ir vaisiais, „muskulingu“ kamieniu Lietuvoje yra natūraliai paplitę medis. Išvesta keletas populiarių veislių, tarp jų – *Frans Fontaine*, specialiai skirta gatvėms, net vyresniame amžiuje išlaikanti siaurą

lają. Populiarios ir kitos veislės, pavyzdžiui *Fastigiata*, *Pendula*, *Purpurea*, *Variegata*, *Columnaris* ir kt. Puikiai nuaugusių paprastųjų skroblų Vilniuje esama Savanorių pr. prie devynaukščių gyvenamųjų namų, Vingio parko pakraščiuose.



Paprastasis skroblas Frans Fontaine



Paprastasis skroblas

Vilniečiai audringai piktinasi, kad buvo iškirstos tuopos Žvejų g. Ši gatvė ir jos medžiai neabejotinai atlieka išskirtinį vaidmenį mieste. Tačiau ten augusių tuopų būklė buvo pati prasčiausia iš esančių miesto centre, jas šalinti planuota jau prieš dešimtmetį. Jų bendraamžės Sporto, S. Konarskio gatvėse nupjautos gerokai anksčiau. Tai trumpaamžiai, greit augantys, stambių gabaritų medžiai, šaknimis ardantys šaligatvius, dažnai puola ligų. Kitas etapas galėtų būti panoraminis medžių sodinimas Neries betoninės krantinės viršuje.

2007 m. buvo išleista populiaraus britų rašytojo ir žurnalisto Charleso Quest-Ritsono knyga „Europos parkai. Keliautojo vadovas“ (*Gardens of Europe. A Traveller's Guide*). Joje pristatytas ir Botanikos sodas Kairėnuose, ir Palangos parkas. Manau, atėjo laikas ir mums parengti vadovą po Vilniaus senuosius parkus, panoraminių vaizdų vietas, aprašyti ir parodyti išpuidingus augalus, medžius, krūmus, gėles...

AIŠKIAREGIAI AR LUNATIKAI?

Algirdo Juliaus Greimo politinės minties skrydis

Būkite mėšlu būsimosioms kartoms, – pataria Marksas proletarams. Ir jo tiesa. Mano ir Jūsų, gerbiami skaitytojai, gal dar ir mūsų vaikų garbinga pareiga: būti tuo mėšlu, kuriuo tręšiamam Lietuvos daržely pradės pamažu augti ir savitos kultūros gėlytės.¹

Algirdas Julius Greimas

Tam tikros politinės teorijos iškilimą lemia ne tik jos kokybė, bet ir istorinės aplinkybės ar net mada. Pasitaiko, kad kai kurie produktyvūs ir originalūs politiniai mąstytojai, nepaisant jų raštų gausos ir įdomių idėjų, nepadaro jokios įtakos visuomenei. Šie neįvertintieji savo „renesansą“ patiria vėliau, vėjui pasisukus. Būna ir atvirkščiai – vienas, net atsitiktinis, tekstas sukelia realias politines pasekmes, o jo autorius tampa kultinis. Taip atsitinka, jeigu pavyksta taikliai užčiuopti laikmečio pulsą, jo poreikius. Iš lietuvių humanitarų antrajai grupei priskirčiau žymų lietuvių išeivijos atstovą, semiotiką Algirdą Julijų Greimą. Nors politinių jo tekstų nėra labai daug, tačiau tam tikras mūsų inteligentijos sluoksnius šią asmenybę laiko tokia politiškai reikšminga, kad suteikia jai net savotišką neliečiamybę, kai bet kokia abejonė, kaip man pačiai teko patirti savo kailiu, laikoma šventvagiška, o pats bandymas abejoti apšaukiamas „verbaliniu kanibalizmu“. Panašiu „neliečiamųjų“ statusu šiandien negalėtų pasigirti nei Jonas Basanavičius, nei Antanas Smetona, nei Vincas Kudirka, nei Adolfas Šapoka, nei

LDK valdovai, nei kiti reikšmingiausi istoriniai-simboliniai asmenys, kovoję už Lietuvos valstybingumą, tad natūraliai kyla įdomus klausimas: kokios priežastys lėmė, kad Paryžiaus semiotikui teko tokia svarbi vieta? Šiame tekste bandysiu tai pasiaiškinti.

Pradėti norėčiau nuo to, kad, skaitydama kai kuriuos komentarus, vis suabejoju, ar tikrai moku lietuvių kalbą. Kęstutis Skrupskelis, pavyzdžiui, rašo: „Esu kelis kartus skaitęs jo [Greimo, E. W.-M.] rašinį apie Smetoną – stilius nuostabus, bet turinys menkas. Turėjo talentą žmogų išgirti [čia ir toliau visi paryškinimai mano – E. W.-M.], tačiau taip, kad niekas negalėtų prisikabinti ir būtų galima su visais Smetonos kritikais sutikti.“² Tekstą „Antanas Smetona ir kas toliau“ kelis kartus perskaičiau ir aš, bet jokių pagyrimų ten neaptikau. Pacituosiu porą teiginių: „...žmogus jis buvo, jei ir ne iškilus, tai bent padorus. Ir tai daug. Tokiu būdu iš neigiamų bruožų nebuvimo galima atstatyti teigiamo personažo portretą. [...] Gimnazijos mokytojas, klasikinių kalbų žinovas, humanistas be ypatingų kūrybinių polėkių, jis – tipingas „vidutinis inteligentas“, kurio at-

vaizde save atpažins naujai bręstanti pasimokiusių lietuvių karta.“ Tautininkų perversmas 1926 m. ir pastangos kontroliuoti sunkią politinę padėtį, susiklosčiusią šalyje, pavadintos „operetinė diktatūra“, o Smetonos vaidmuo nusakomas taip: „...užkulisyje išryškėja šio marionečių teatro virvučių tapytojas – didelių strateginių sugebėjimų, gudrus, makiavelinės politikos vyras, vertas Mindaugo dramos autoriaus plunksnos. Politika niekada nesidaro švariomis rankomis, ir Smetonos talentas šioje srityje neabejotinas.“³ Taigi Lietuvos prezidentas čia aprašomas kaip „padori“ vidutinybė, nešvarių rankų politikas ir manipulatorius. Mano galva, tai ne „išgyrimas“, o pažeminimas.

Atsainiai aprašyta ne tik Smetonos asmenybė, bet ir jo veiklos reikšmė valstybei. Nors Greimas negali nuveikti ūkio pažangos, kuri buvo pasiekta tautininkų valdymo laikotarpiu, tačiau tuos nuopelnus priskiria ne prezidento politikai, bet pačiai tautai, „agronomui Juozui Tūbeliui“ ir kažkokiems „socialistinės kilmės kooperatininkams“⁴ (šie, kiek man teko domėtis, egzistavo tik autoriaus vaizduotėje). Pripažįsta Lietuvos „suvakarėjimą“, pavyzdžiui, rašo apie tūkstančius studentų, kurie buvo išsiųsti studijuoti į Vakarų metropolius, ir „sulietuvinimą“, bet susidaro įspūdis, kad ir už tai tauta turi dėkoti tik pačiai sau. Kalbant tiek apie Lietuvos „sulietuvinimą“, tiek apie „suvakarėjimą“, derėtų pridurti, kad 1919–1940 m. studijuoti svetur daugiau kaip 1,5 tūkst. jaunuolių sudarė sąlygas vyriausybė ir kad „nuo 1932 m. kasmet buvo pastatoma po 80 naujų mokyklų, aprūpintų nauju inventoriu ir mokymo priemonėmis“.⁵ Tokių darbų turbūt negalėjo nuveikti jokie „socialistinės kilmės kooperatininkai“, net jei tokie būtų tikrai egzistavę. Paminėtina, kad tas „Smetonos režimo“ vykdytas „lietuvinimas“, priešingai negu įvairiais laikotarpiais Lietuvoje vykdyti „rusinimai“, „vokietinimai“ ir „lenkinimai“, rėmėsi ne kokia nors „etninio valymo“ idėja, bet geriausiomis europietiškos tolerancijos tradicijomis: „Tautinės pradžios mokyklas turėjo ne tik lietuviai, bet ir žydai, lenkai, vokiečiai, rusai, latviai. Visų tautinių mažumų vaikai jose buvo mokomi savo gimtąja kalba. Daugelių šių mokyklų išlaikė valstybė. [...] 1939 m. rudenį vei-

kė 24 valstybės remiamos žydų, lenkų, vokiečių ir rusų gimnazijos ir progimnazijos.“⁶

Keistai skamba ir toks Smetonos užsienio politikos įvertinimas: „...toli gražu nesišliedamas prie diktatūrinių režimų, šis 1918–1920 m. „vokiečių agentas“, kaip jį dažnai vadina sovietiniai istorikai, pastoviai ir beviltiškai liko ištikimas didžiosioms Vakarų demokratijoms, tuo išgelbėdamas, žinoma, ne Lietuvos nepriklausomybę, bet jos „honorą“.“⁷ Žinant tuometinę situaciją, visiškai aišku, kad Lietuvos nepriklausomybės niekas nebūtų išgelbėjęs, o vienintelė alternatyva „šliejimuisi prie didžiųjų Vakarų demokratijų“ buvo šliejimasis prie Sovietų Sąjungos. Gal pastarasis sprendimas autoriui atrodė viltingesnis, jeigu Smetonos variantą jis pavadino „beviltišku“? Dar mažiau aišku, kas turima omenyje, kalbant apie „honorą“ išgelbėjimą. Jei „honorą“ suprasime kaip pasipūtėlišką garbės troškimą ir tuščias ambicijas, sunku bus rasti nors vieną Smetonos užsienio politikos sprendimą, kuris atitiktų šį aprašymą.

Kad Greimas šiame straipsnyje kryptingai siekia pažeminti Lietuvos prezidentą, nė kiek nekeista, prisimintus, ką autorius yra pasakojęs apie savo jaunystę: „Atgal žvilgterėjus atrodo, kad buvau normalus savo kartos, jau tik lietuviškai bemokančios, jaunuolis – gimnazistas: kaip ir visi, norėjau nuversti Smetoną ir išvaduoti Vilnių ... [...] ... per ilgus, nusitęsiančius išsipagiriojimo rytmečius mano lektūros pasipildė tokių rimtų autorių kaip Trockis, Spengler, Malaparte, Huizinga ir kt. sąrašu.“⁸ Žinoma, teiginys, esą „visi jaunuoliai“ tuo metu svajoję nuversti Smetoną, labiau atitinka autoriaus norus negu tikrovę. Persekiotos lietuvių šviesuomenės, t. y. tų, kurie atsidūrė lageriuose, tremtyje, ryžosi antisovietinei rezistencijai, atsiminimai aiškiai rodo, kad sąmokslas prieš Smetoną mintis jiems buvo visiškai svetima. Šiai šviesuomenės daliai daugiausia priklausė žmonės, kurie suprato, kokia būtų alternatyva Smetonos valdžiai. Plačiai politiškai mąstydami, jie suvokė, kad Lietuvos valstybingumas yra būtinoji visų individualių laisvių ir teisių sąlyga. Kita vertus, Greimas, aišku, teisus, teigdamas, kad nuversti Smetoną svajotojo ne vien „Stalino saulės“ vežikai, bet kur kas platesnis inteligentijos sluoksnis. Semiotikas, nors ir pripažindamas, kad tautininkų per-

versmas buvo nukreiptas prieš „internacionalinio pobūdžio manifestacijas“;⁹ nerado reikalo aptarti, kiek dėl to perversmo kalti Trockiui susižavėję lietuvių inteligentai. Gaila, kad ši tema nutylėta – šiandien mūsų inteligentams būtų naudinga turėti bent kokį nors kritiškos savianalizės pavyzdį, į kurį jie galėtų orientuotis...

Tekste „Antanas Smetona ir kas toliau“ atsiskleidžia kai kurie stiliaus ir turinio aspektai, padarę didelę įtaką vėlesniems naratyvams tiek apie Smetoną, tiek apskritai apie asmenybes, reikšmingas lietuvybei ir Lietuvos valstybingumui. Išskirčiau bent tris bruožus: (a) pamėgtas anekdotinis „pletkavojimas“, „pikantiškų“, nesvarbu, kad prasilenkiančių su tiesa, istorijų rankiojimas („norėdamas vesti bajoraitę, jai visų pirma „vaiką įtaisė“ ir pan.), kandžios, pašaipios pastabos apie asmenines savybes, ypač silpnybes, negalias ar šiaip kuriozus; (b) indėlio į valstybingumo stiprinimą menkinimas, bandant surasti kiek įmanoma daugiau kitų faktorių ar asmenų, kuriems tie nuopelnai galėtų būti perskirstomi; (c) jeigu įnašo į valstybės kūrimą niekaip nepavyksta nuneigti, tas faktas dažniausiai pateikiamas sausai ir trafaretiškai, jo nedetalizuojant ir neilustruojant. Šis aspektas itin svarbus, nes pro sukąstus dantis pristatant kieno nors nuopelnus, su ta istorine asmenybe neužmezgamas emocinis ryšys, ji neigauja gyvybės, taip ir lieka blyški knyginė abstrakcija.

Tačiau grįžkime prie teksto. Apie Vilniaus grąžinimą ten rašoma taip: „1939 m. „Rusijai grąžinus iš Lenkijos atimtą Vilnių“, prasidėjo visai nauja mūsų tautos gyvenimo epocha, tautos sąmonėje įvyko istorinis lūžis, kurio reikšmės mes iki šiol dar pilnai nesuvokiame. Vilnius ir jo sritis – tai jau nebe neteisėtai atplėšta lietuvių tautos dalis, o Lietuvos valstybės sostinė. Paradoksalu: sostinė valstybės, kurios kaip tik beveik tuo pat metu tauta neteko. Tačiau prarasdama valstybinę nepriklausomybę, ji atgavo naują, netikėtą palikimą – valstybingumo idėją.“¹⁰ Čia iškeliamą valstybingumo idėjos reikšmę, prilygstanti pačiam valstybingumui. Tiesa, šioje pasitraipoje autorius dar nesako, kad tai du vienodi dydžiai, turintys tokią pačią vertę, tačiau entuziazmas, su koku Greimas kalba apie pirmąjį (pvz., susižavėjęs aprašo Vilniaus restoranus), ir panieka „laikinajai sos-

tinei“ (esą ši turi tik „nusususį Konradą“) leidžia tokią prielaidą daryti. Išvada: nėra jokio skirtumo, ar turėti nepriklausomą valstybę, ar egzistuoti kaip Sovietų Sąjungos kolonija, užtat su *valstybingumo idėja* – Vilniumi ir kultūriniu jo paveldu. Tokia galvosena atrodo absurdiška, tačiau būtent tai Greimas šiame tekste toliau ir įrodinėja, šįkart jau tiesiogiai: „Šitaip suvokiant *naują lietuvių tautos vystymosi fazę* [sovietinė okupacija, pasak jo, – tai tolesnis lietuvių tautos vystymasis, o ne jos nykimas – E. W.-M.], galima suprasti, kad tauta ir jos išėivija kalba dviem skirtingomis kalbomis, bet *apie tą patį dalyką*: kai Amerikoje nostalgikškai *šūkaujama apie Nepriklausomybę*, iš Vilniaus atliepia aidas: išvien veikdami, atstatykime senąsias Vilniaus pilis. Reikia įsisąmoninti, kad reikalas eina ne apie Gedimino bokštą ir jame plevėsuojančią trispalvę, o apie XV–XVI a. pilis-rūmus [galima įsivaizduoti, kaip šis sakinytis turėjo patikti Algirdui Brazauskui, kuris, užuot siekęs energetinės Lietuvos nepriklausomybės nuo Rusijos, pasirinko verčiau remti Valdovų rūmų atstatymą. Jeigu prioritetai ir toliau nepasikeis, Vladimiras Putinas netrukus galės mėgautis nauja rezidencija. – E. W.-M.], iš kurių per du amžius buvo valdoma Lietuvos valstybė, kurios sienos nusidriekė toli į rytus nuo Smolensko ir Kijevo. [...] Užtai ir Vilniaus pilių atstatymas, tai jau nebe romantizmas, o valstybinio tęstinumo akmenyse įrašymas. *Šitokia Lietuva ir dabartinėje padėtyje, Sovietų Sąjungos sąstate, jau gali ir turi užimti garbingą vietą...*“¹¹

Be abejo, architektūrinio paveldo saugojimas, etnografinių relikto fiksavimas, lietuvių literatūros klasikų raštų leidyba ir pan. – iš tikrųjų buvo vienintelė forma, leidžianti valstybingumo idėją puoselėti sovietmečiu, bent jau tiems piliečiams, kurie apsisprendė neiti ginkluotos rezistencijos ir pagrindinio pasipriešinimo keliu. Tačiau mes čia svarstome tekstą, parašytą 1988 m., t. y. tada, kai lietuviams, dešimtmečius mitusiems vien prarasto valstybingumo prisiminimais, vėl atsivėrė istorinis šansas dar kartą realizuoti savo valstybingumo idėją! Būtent apie tą naują šansą Greimas atkakliai nenorėjo nieko girdėti. Kalbas apie nepriklausomybės atkūrimą jis atsainiai vadina „šūkavimais“, o 1989 m. sausio 7 d. po šiuo tekstu brūkštelėjo dar ir tokią pas-

tabą: „Rašyta pavasarį, taigi prieš Persitvarkymo Sąjūdžius, bet nemanau, kad reikėtų kitaip galvoti.“¹² Aki-vaizdu: jis visai **nemanė**, kad toji nepriklausomybė, apie kurią tiek „šūkaujama“, suteiks kažką, ko lietuviai neturėjo ar negalėtų turėti, pasilikdami Sovietų Sąjungoje. Atkreiptinas dėmesys, kad semiotikas kalba apie „Persitvarkymo Sąjūdžius“, t. y. menkinamąją daugiskaitos formą, tarsi Sąjūdis būtų buvęs ne unikalus, nors kompleksiškas, darinys, per kurį lietuviai gavo istorinį šansą dar kartą išsilaisvinti, o kažkas nereikšmingo, įprasto, ko sovietmečiu ir taip būta per akis...

Kad nematytum galimybių, kurias tauta įgis, atkūrusi nepriklausomybę, reikėjo į „tautų kalėjimą“ žvelgti per rožinius akinus, ir ne bet kokius, o tikrai stiprius. „Rožinio žvilgsnio“ simptomų semiotiko tekstuose apstu. Antai 1966 m., vaikštinėdamas laisvojo Paryžiaus gatvėmis, jis taip samprotavo: „Dabartinis socialistinis režimas Lietuvoje yra realybė ir nebėra toks didelis baubas lietuviams, kadangi daug kas jame priimtina.“¹³ Tačiau panašiai jis galvojo jau daug anksčiau, dar prieš chruščiovinį atšilimą, kai Lietuvos žemė net nebuvo spėjusi sugerti nekaltų žmonių kraujo. Štai 1953–1955 m. rašytame tekste „Tautinis komunizmas“ išdėstė požiūrį, esą komunizmas turėtų būti realizuojamas, atsižvelgiant į socialines ir kultūrinės kiekvienos šalies ypatybes. Todėl stalinizmas Rusijoje, anot Greimo, – grynai rusiška komunizmo atmaina: „...tautinis komunizmas yra galimas, nes jis jau vieną kartą buvo realizuotas konkrečiame istoriniame kontekste – Rusijoje.“¹⁴ Tačiau rusiškasis komunizmo variantas, teigia autorius, negali būti tiesiog kopijuojamas Lietuvoje, jį reikėtų geriau jai pritaikyti: „Stalinizmas yra rusiškas tik tol, kol jis netarnauja modeliui kitoms tautoms jų tautiniam socializmui realizuoti. Tačiau jis virsta socializmo karikatūra, kai tik jisai bandomas eksportuoti ar kitoms tautoms pristoti. [...] Jeigu socializmas gali būti rusiškas, jisai gali būti ir lietuviškas. Tačiau lietuviškas jisai bus tik tada, kai Lietuvoje įvestam socialistiniam ekonominiam režimui bus leista vystytis laisvame dialektiniame ryšyje su lietuviškomis socialinėmis, politinėmis, kultūrinėmis su-
perstruktūromis.“¹⁵

Svarbu atkreipti dėmesį, kad stalinizmo, t. y. Rusijoje istoriškai „realizuotos“ tautinio komunizmo formos, Greimas nelaikė besąlygišku blogiu ar „socializmo karikatūra“. Jis rašė: „Iš čia ir pirmutinė „tautinio komunizmo“ formulė – rusiškasis stalinizmas. Jisai atitiko ir ekonominius Rusijos reikalavimus – pagreitintu tempu perversi Rusijos ekonomiką per visus, 150 metų trukusius, kapitalizmo evoliucijos etapus; atitinka jis ir įprastinę socialinę Rusijos santvarką – baudžiavą, kaip priemonę šiems ekonominiams tikslams realizuoti. Kad šis rusiškas socializmo variantas nepilnai atitinka mūsų šią socializmo supratimą, irgi suprantama: jis mums greičiau atrodo kaip orientališko tipo valstybinis kapitalizmas, kuris gal tik netolimoje ateityje pradės vystytis socializmo keliu. Tačiau jo, kaip modelio ekonomiškai atsilikusiems kraštams, vertės nereikia pamesti iš akių; jei **Rusijos išvirtimas į ekonomiškai modernišką kraštą kainavo, sakysim, 20 milijonų žmonių gyvybių**, nereikia užmiršti, kad Indijos žemės ūkio ministras, jei jis, kaip žmogus, brangina savo tautiečių gyvybes, kaip ministras jis, atvirkščiai, trina rankas kiekvieną kartą, kai potvynis, maras ar badas nu-trina nuo žemės rutulio paviršiaus vieną kitą milijoną indų. Azijos tautoms **Rusijos sumokėta žmonių aukų kaina gali neatrodyti per brangi**.“¹⁶

Gal neatrodė per brangi ir Greimui? Masinės Stalino represijas, terorą, smurtą jis **teisina** kažkokia neaiškia ir abstrakčia „modernizacijos“ sąvoka. Reikėtų pabrėžti, kad nemažai Azijos tautų per XX amžių modernizavosi be jokio smurto. Tiesa, chruščiovmečio pradžioje toji Azijos šalių raida gal dar ir nebuvo matoma, bet faktą, kad Stalinas žudymo mašiną užsuko visai ne „modernizacijos“ tikslais, net jeigu tą žodį suprastume plačiausia, kokia tik įmanoma, prasme, 1953–1955 m. jau tikrai buvo galima suvokti. Priminsiu, kad nei teisė, nei moralės filosofija nepateisina žmogaus nužudymo modernizacijos tikslais. Žiaurių eksperimentų, kuriuos nacių medikai atliko koncentracijos lageriuose ir su kuriais šiandien, beje, siejama nemaža medicininės vokiečių pažangos dalis, nebandė ir nebando teisinti nė vienas Vakarų intelektualas, jeigu humanizmo sąvoka jam nėra visiškai tuš-

čias žodis. Būtų šurpu išgirsti, kad „modernizacijos“ būtinybe kas nors teisina bent *vieno žmogaus* nužudymą. O čia susiduriame su atveju, kai *bene žymiausias praeito šimtmečio lietuvių humanitaras* teisina ne *vieno žmogaus*, o *20 milijonų*, tarp jų ir savo tautiečių, nužudymą!

Apie Staliną samprotaujama kaip apie gelbėtoją: „*Stalinas laimėjo savo kovą prieš Trockį iš dalies, žinoma, dėl savo asmeninių privalumų: patvarumo, darbštumo, fantazijos stokos, cinizmo. Bet laimėjo jis, svarbiausia, dėl to, kad ano meto Rusijai reikėjo kaip vadovo ne tarptautinio revoliucionieriaus á la Trockis, Bucharinas, Kamenevas ar Radekas, o užsienio nemačiusio, „tautinio“ komunisto kaip Stalinas, kuris gospadoriškai galvodamas surastų išeitį iš socialiai neįmanomos padėties.*“¹⁷ Taigi, autoriaus akimis, „*tautiniam komunistui*“ Stalinui įveikti konkurentus, kitus revoliucionierius bendražygius pavyko visai ne todėl, kad klastingai ir šaltakraujiškai su jais susidorojo, o todėl, kad buvo tiesiog apsigimęs Rusijos „*gaspadorius*“. Neregėti smurto mastai, pasak Greimo, reiškė tiesiog „*išeitį iš socialiai neįmanomos padėties*“... Tikėtina, kad būtent naratyvas apie „*gaspadoriškai galvojusį tautinį komunistą*“ Staliną tapo posovietinių inteligentų tokio mėgstamo mito apie *gaspadoriškai galvojusį tautinį komunistą* Sniečkų prototipu.

Tokie šilti asmenų, vykdžiusių masinius nusikaltimus žmoniškumui, apibūdinimai, regis, turėtų būti labiau prie širdies autoritarizmo garbintojams, o ne „*Vakarų liberalams*“, koku mėgdavo prisistatyti Greimas. Tačiau iš tikrųjų ši sena marksistinio sukirpimo liberalių intelektualų aistra autoritarizmui dar ir šiandien nėra visiškai užgesusi. Nenuostabu, kad chruščiovmečiu lietuvių semiotikas ja irgi degė. Tekste „*Apie karvių melžėjas*“ (1963) jis taip išvedžioja: „*Tai, ką oficialūs organai anapus vadina asmenybės kultu, mes Prancūzijoje vadiname mitais. Ir Stalino mitas mums niekuo iš esmės nesiskiria nuo karvių melžėjos mito.*“ Ironiškai manipuluojant žodžiais, lotyniškasis *cultus* (garbinimas) paverčiamas graikišku *mythos* (pasakojimas, padavimas), išeitų, Stalino kultas buvo tiesiog mitas? Teiginiui susti-

rinti Greimas cituoja Roland'ą Barthes'ą, esą sakiusį: „*Stalino mitas labai ilgą laiką buvo geras, o dabar pasidarė blogas...*“ Dar priduria: „*Mitai, jeigu jie sąžiningai kuriami, turi atitikti visuomenės tikslus.*“ Ar juos atitiko Stalino „*mitas*“, tekste neaptariama, bet, ko gero, taip, nes konstatuojama: „*Vakarų pasaulyje labai madinga atsiklausti viešosios opinijos, ką jinai vienu ar kitu klausimu mano, ir visokie Gallup'ai savo metodus jau labai išsitobulino. – Sovietų Sąjungoje to nėra – tai pagrįsta stalinišku principu, kad komunistų partija geriau žino, ko žmonėms reikia, negu patys žmonės. Tai nėra visai juokinga, ir aš net linkęs sutikti su tokiu tvirtinimu.*“¹⁸ Žodžiu, „*visokie Gallup'ai*“ tik mulkina žmones, atsi klausdami net „*karvių melžėjų*“ nuomonės, kur kas paprasčiau būtų vadovautis „*stalinišku principu*“...

Kaip konkrečiai reikėtų modifikuoti komunistinės doktrinas, kad lietuviškoji tikrovė skirtųsi nuo rusiškosios, Greimas nesivargina atsakyti. Be plaktinių frazių, komjaunuoliško azarto ir šokiruojančio abejingumo, pavyzdžiui, vertinant masines žudynes, semiotiko tekste daugiau nieko lyg ir nėra. Antai jis dėsto: „*Lietuvis ūkininkas nėra joks „ablavukas“: jisai jau vieną kartą – ir neseniai – įrodė savo ekonominį lankstumą per porą metų pereidamas iš pasenusio javų ūkio į moderniškesnę gyvulininkystės ūkio sistemą. Nėra jokio pagrindo manyti, kad jisai nesugebėtų prisitaikyti ir prie kolektyvinio ūkininkavimo formų: reikia tik, kad jisai matytų, jog dėl to kyla ir viso krašto, ir jo paties gerbūvis.*“¹⁹ Taigi priverstinę kolektyvizaciją Greimas laikė **pažangia** ūkininkavimo forma, perėjimą prie jos prilygindamas perėjimui nuo javų ūkio prie gyvulininkystės. Beveik po dešimtmečio (1963) rašytame tekste jis įtikinėjo: „*Kolchozų sistemą galima apginti ir net pripažinti – tokia mano nuomonė – dėl to, kad jinai įgalina mechanizuoti žemės ūkį ir atpalaiduoja milijonus žmonių kitiems naudingiems darbams.*“²⁰ Kontrargumentai, kad ši struktūra, prieštaraujanti bene visiems žmogaus teisių, laisvių, kūrybingumo ir iniciatyvos, privatumo ir prieraišumo prie žemės principams, tikrai negali vesti prie „*gerbūvio*“, o mechanizuoti žemės ūkį kuo puikiau siai įmanoma ir be kolchozų, juo labiau kad pernelyg mechanizuotas ūkininkavimas irgi yra žalingas, Grei-

mo, kaip ir kitų marksistų, visai nedomino. Lietuvos ūkininkus, kurie to „gerbūvio“ galimybės nežvelgė, be to, kur kas greičiau už intelektualus suprato, kad sovietinė kolektyvizacija – tai grįžimas prie baudžiavos, todėl didvyriškai priešinosi šiai be galo žiauriai smurto bangai, Greimas prilygina „*ablavukams*“. Jam nė motais, kad kolektyvizacija ne tik sunaikino klestintį ir stiprėjantį lietuvių ūkininkų sluoksnį, nusmukdė išpūdingus produkcijos ir eksporto rodiklius, elgetomis pavertė darbščius, nagingus žmones, atėmusi iš jų taip sunkiai uždirbtą turtą, bet ir giliai demoralizavo, įdiegė ydingą gyvenimo būdą, pasėjo neviltį, socialinę depresiją, beprasmybės jausmą su polinkiu į savigriovą. Buvo sužlugdytas turtingas socialinis ir kultūrinis kaimo gyvenimas, išdraskytos šeimos, sumaitoti likimai. Viso to nenumatė ir nematė žmogus, kurį atkurtos Lietuvos mokslininkai garbina kaip aiškiaregį, pavyzdžiui, Saulių Žuką žavi ne tik „*Profesorius Algirdo Juliaus Greimo minties skrydis*“, bet ir „*tiesiog aiškiaregiškas mūsų, „sovietinio“, gyvenimo raidos numatymas*“.²¹

Marksistinio dogmatizmo pavyzdžių Greimo tekstuose tiek daug, kad sunku juos visus aptarti. Vis dėlto dar vieną teiginį tiesiog būtina išskirti. Grįžkime prie atgimimo laikais rašyto teksto apie Smetoną: „*Ekonominei viena nuo kitų priklausomybei visame pasaulyje nepermdaujamai didėjant, geopolitikos srityje įsiviešpatavus siaubingai jėgų pusiausvyrai, padoriam žmogui kartais net baisu darosi galvoti apie galimą tokios nepriklausomybės kainą – atominį karą.*“²² Pagrindinė šio teiginio mintis – tai raginimas į savo šalies nepriklausomybę žvelgti **reliatyviai**, pripažįstant, esą kai kuriais atvejais politinės nepriklausomybės siekis gali būti pagrįstai laikomas amoraliau ar, semiotiko žodžiais tariant, „*nepadoriu*“. Ši mintis grindžiama dviem skirtingais argumentais. Pirmas – tai nuomonė, kad politinės nepriklausomybės siekis apskritai neturi realaus svorio žmogaus gyvenime, nes visas pasaulis ir taip susisaistęs ekonominiais ryšiais, todėl nepriklausomybė tampa grynai iliuzinė, netikra. Antras – tai nuomonė, kad *moraliniu atžvilgiu būtina* aukoti nepriklausomybę, jeigu tik tokiu būdu įmanoma išvengti atominio karo.

Pirmojo argumento pagrindas – marksistinė dogma, kad visas žmogaus gyvenimas matuojamas ekonominiais matais ir nėra nieko, kas nepagrindžiama ekonomiškai. Lietuviai Vakaruose ne kartą girdėjo marksistų klausimą: „Kam Lietuvai reikia politinės nepriklausomybės, jeigu jos ekonomika ir energetika vis tiek susijusi su Rusija?“ Esu praleidusi daug bergždžių valandų, bandydama pažįstamiems marksistams išaiškinti, ką dar, be ekonomikos, apima nepriklausomybė. Nemažai laiko iššvaisčiau, stengdamasi jiems paaiškinti, kad Sovietų Sąjungoje tiek Lietuvos, tiek kitų „broliškų respublikų“ ekonominiai ryšiai su Rusija labiau atitinka baudžiavinės „duoklės“ modelį, nes tai nėra lygiateisiai, abipuse nauda grindžiami verslo santykiai. (Šiandien tą ypač drastiškai iliustruoja Maskvos bandymai ne tik karine jėga, bet ir ekonomiškai paklupdyti Kijevą.)

Ekonomiką **kaip svarų argumentą, padedantį užginčyti nepriklausomybės reikšmę**, Greimas savo tekstuose pateikia įvairiais variantais, ne tik jau minėtame „*atominio karo*“ kontekste. Vienas iš tokių galėjo įkvėpti net ir buvusį kompartijos sekretorių Algirdą Brazauską drąsiau diegti savąją *step by step* ideologiją: pirmiau atsiskirkime nuo Sovietų Sąjungos ekonomiškai, o jau vėliau kada nors ir politiškai. Antai tekste „Lietuviško kelio beieškant“ (1956) Greimas rašo: „*Kalbant apie Lietuvos gerbūvį, jos ateitį, vienintelis išeities taškas – pats biedniausias lietuvis. Ekonominių struktūrų primatas, jų reformos yra pirmieji būtinumai. [...] Ir pradėti galvoti apie Lietuvos išsilaisvinimą, kaip visų pirma apie visame pasaulyje gražiai įrašytą konstitucinių teisių atstatymą – tai statyti žagrę prieš jaučius, dengti stogą, nepadėjus pamatų.*“²³ Aptariamajame tekste šis argumentas taikytas, giriant planinę ekonomiką, esą ji vienintelė gina bendrą interesą ir teisingai paskirsto turtą: „*Tačiau savaime suprantamas ir tas faktas, kad susirūpinimas Lietuvos ateitimi verčia atmesti, ekonominėje plotmėje, bet kokios liberalistinės santvarkos galimybes. Ir ne vien tik išeinant iš bendražmogiško teisingumo supratimo: liberalinėje santvarkoje sunkiai įmanomas teisingas tautinio uždarblio paskirstymas. Bet ir iš susirūpinimo tautos ateitimi: tik planingas visų ūkinių resursų tvarkymas, tiktai bendro plačiai suprasto*

*intereso pasirinkimas kelrodžiu gali laiduoti visos tautos turtėjimą. O jį jau seks ir politinės laisvės, ir kultūrinis klestėjimas.*²⁴

Ekonominiu argumentu Greimas bandė žongliuoti ir įtikinėdamas, kad, šiaip ar taip, nėra prasmės šlietis prie Europos, kol Lietuva nėra pasivijusi europinių ekonomikos standartų. Straipsnyje „Istorijos vaizdai ir istorinė galvosena“ (1953) semiotikas rašė: „*Lietuvos įsijungimas į platesnę ekonominę ir kultūrinę bendruomenę – Europą yra painus ir rizikingas reikalas, nes, atliktas nesąmoningai, jis neišvengiamai pastato Lietuvą su jos senesnio tipo ekonomine struktūra į „biedno giminaičio“ padėtį.*“²⁵ Argi ne šiuolaikiškai tai skamba? Matyt, tikrai nemaža inteligentų dalis pasekė Greimo „aiškiaregystėmis“ – juk turime visą batalioną euroskeptikų. Anot jų, Lietuva yra Europos Sąjungos pastumdėlė, „federalistai“ kėsina į mūsų nepriklausomybę, o išnaudoja labiau negu maskoliai... Kažin kaip čia baigsis su tais raginimais „*nestatyti žagrės prieš jaučius*“, nes, kaip girdėti, Lietuva net dviračio takų šiandien nenusitiestų be ES pinigų.²⁶

Pereikime prie antrojo argumento: atsiradus pasirinkimo būtinybei, padorus žmogus turėtų nedvejodamas paaugoti valstybės nepriklausomybę, jeigu taip darydamas jis galėtų užkirsti kelią atominiam karui. Pirmiausia, ką šiuo atveju apskritai reiškia „atominis karas“? Ar pasirinkimas turėtų būti daromas prieš atominio ginklo panaudojimą, ar po to? Jeigu po to, vadinasi, toks pasirinkimas beprasmiškas, nes ekologinė katastrofa jau yra įvykusi, tad kodėl reikėtų paaugoti dar ir nepriklausomybę? Analizuoti šią dilemą turbūt prasminga tik tada, kai kalbama dar tik apie atominę grėsmę. Ar tai reiškia, kad, kaimynams pagrasinus atominiu ginklu, turėtume tuojau pat pasiskelbti jų kolonija? Iš visų pasaulio valstybių, kurios šiandien patiria didesnę ar mažesnę atominę grėsmę, pirmiausia reikėtų išskirti Pietų Korėją. Komunistinė jos kaimynė ne tik siaubą varo ir atvirai grasina, bet neseniai atliko ir bandomuosius atominius sprogdinimus. Tačiau iki šiol negirdėti, kad Pietų Korėja prašytusi priimama į Šiaurės Korėjos sudėtį. Ar sakysime, kad Pietų korėjiečiai elgiasi *nepadoriai*?

Vakarų valstybių vadovai iš tikrųjų dažnai pasitelkdavo atominio karo argumentą kaip pasiteisini-

mą, kodėl jie nieko nedaro, kad išlaisvintų SSRS okupuotus kraštus. Tačiau nė vienas iš jų niekada nėra sakęs, kad paaugotų ir savo nepriklausomybę, jeigu to reikalautų atominio karo prevencija. Savaime aišku, kad gyventi ekologiškai nenusiaubtoje planetoje ir gyventi laisvėje – tai du fundamentalūs žmogaus poreikiai. Kai ant svarstyklių dedami du tokios egzistencinės svarbos dalykai, greitai priimti aiškų sprendimą paprastai nėra įmanoma. Taigi Greimas, lengva ranka ragindamas atsisakyti laisvės, matyt, nelaikė jos fundamentalia lietuvių tautos vertybe.

Vis dėlto labiau glumina ne tai, už kokias vertybes kas pasisako ar kaip žaibiškai tą padaro, o tai, kad nepriklausomybę apskritai imta dėti ant „svarstyklių“, bandant ją **pasverti, įkainoti**. Gal intelektualai greitai patars nustatyti ir vaikų ar tėvų kainą? O jeigu kas atsisakytų paaugoti savo šeimą kaip garantiją, kad tada nekils atominis karas, ar jis irgi bus laikomas **nepadoriu**? Manyčiau, pats *humanitaro* statusas turėtų versti atsargiau elgtis su tokiais fundamentaliais žmogaus prigimčiais dalykais. Ne visos vertybės yra parduodamos, mainomos, atiduodamos, kad ir kokia **kaina** būtų už jas siūloma. Gal ir lietuvių intelektualams nederėtų vaikščioti po „bazarus“, pasibrukus po pažastimi savo valstybės nepriklausomybę, tarsi kokį atliekamą paršelį, kaip to nedaro kitų laisvų šalių šviesuomenė? Jei ateina toks metas, kai įtakingi ir gerbiami intelektualinio elito atstovai nusprendžia, kad viena iš esminių vertybių gali būti sveriama ir nuvertinama, automatiškai įsigalioja turgaus dėsniai, tarp jų ir infliacija. Jeigu laisvę ir nepriklausomybę nusprendžiama laikyti antraeile ar trečiaile, jau tik laiko ir aplinkybių klausimas, kada ir už kiek ji bus parduota. Beje, kai kurie lietuvių intelektualai (ar bent pretendentai į šį elitinį sluoksnį) nepriklausomybę seniai nuvertino. Antai *Šiaurės Atėnų* autorius, jaunų akademikų grupės *Naujoji kairė* 95 aktyvistas Donatas Paulauskas apie Kovo 11-ąją rašo: „*Nepriklausomybės kategorija priglaudė visas apmaudžias, isteriškas, resentmentu paženklintas projekcijas. Kažin ar čia yra ką švesti.*“²⁷

Greimiškas „atominis“ argumentas, beje, išgyvena tikrą „renesansą“ diskusijose dėl Visagino atominės

elektrinės. Žymūs šalies humanitarai, menininkai įtiki-
nėja, esą nėra tokių vertybių, dėl kurių reikėtų prisiimti
atominės nelaimės riziką. Suskaičiavus atominius reak-
torius (pastatytus ir statomus), tarkim, Prancūzijoje ar
Suomijoje, atrodytų, kad tų šalių elitas jau seniai turėjo
nuversti vyriausybes, keliančias atominę (nesvarbu, kad
atomas taikus) grėsmę. Bet nei prancūzai, nei suomiai
to kažkodėl nedaro, nors jie savo nepriklausomybę yra
įtvirtinę nepalyginamai geriau negu lietuviai, be to, ten
daug daugiau žmonių yra susipažinę su ekologiškojo
Ernsto Fritzo Schumacherio idėjomis...

Šalia požiūrio į nepriklausomybę, valstybingumą,
integraciją į Europą, šalia atlaidaus sovietinės okupa-
cijos nusikaltimų vertinimo yra dar kelios ideologinės
Greimo schemas, kurios tapo labai reikšmingos, ypač
prasidėjus atgimimo bangos atoslūgiui. Tų schemų išeit-
ies taškas – rezistencijos apibrėžimas ir klasifikacija.
1948 m. rašyto teksto „Žmogaus ir lietuvių vieta“ paraš-
tėse autorius nurodė: „*Rezistencijų tipai: a) kvislinginė –*
ar santykyje su vokiečiais ar su rusais: bendradarbiauti,
kad galima būtų išgelbėti, ką galima, b) memoranduminė:
adresuoti valdžioms ir organams memorandumus (Vli-
kas, Amerikos Lietuvių Taryba ir t. t.) įrodinėjant, kad
„teisėybė mūsų pusėje“; c) likvidacinė: aišku buvo, kad
naujo karo nebus, todėl partizanų kovos Lietuvos miš-
kuose – beprasmiškos, jas reikia padėti [padėti kam? – E.
*W.-M.] likviduoti.“*²⁸

Šiame sakinyje koduotas visas rinkinys ideologijų,
kurios mums gerai žinomos, nes buvo nuodugniai plė-
tojamos, praėjus maždaug pusei amžiaus nuo jų sukū-
rimo. Pirma, puikiai žinodamas, kas buvo Vidkunas
Quislingas, iš kurio pavardės atsirado terminas, reiš-
kiantis aktyvų bendradarbiavimą su okupantais, Grei-
mas, „*kvislinginė*“ elgseną priskyręs prie **rezistencijos**
tipų, ištrynė takoskyrą tarp nusikaltimo (kolaboravi-
mo, vykdant okupaciją ar darant kitus nusikaltimus)
ir kilnaus veiksmo (savo šalies teisių gynimo). Taigi
semiotikas sukūrė „kolaboravimo kaip rezistencijos“
teoriją, atmetančią svarbiausią europietiškos teisinės
valstybės doktriną, kuri teisėtus veiksmus atskiria nuo
neteisėtų. Antra, kadangi ginkluota rezistencija prieš

okupacines struktūras atmetama kaip beprasmiška,
todėl likviduotina, o „*kvislinginė rezistencija*“ patei-
sinama kaip pastangos „*išgelbėti, ką galima*“, vadina-
si, skatinama aukštinti išdavikus, žeminti didvyrius.
Trečia, apibrėždamas „*kvislinginę rezistenciją*“, Grei-
mas atmeta esminį skirtumą, kurį daro teisė, – tai
skirtumas tarp tokio bendradarbiavimo su nusikal-
tėliu, kai nepadedama jam atlikti neteisėtų veiksmų,
ir tokio, kai prisidedama prie nusikaltimų. Būtent šis
esminis skirtumas lėmė, kad JAV justicija išteisino
Lietuvos laikinosios vyriausybės ministrą pirmininką
Juozą Brazaitį. Tačiau lietuvių intelektualams, priešin-
gai nei JAV tarnyboms, nerūpėjo nei teisė, nei teisybė,
todėl po 1990-ųjų jie mielai priėmė Greimo siūlymą
pagrindinius teisinius ir moralinius principus mesti
per tvorą. Kai minėto skirtumo atsisakoma, lieka du
kraštutinumai: arba bet koki bendradarbiavimą su nu-
sikaltėliais vadinti nusikalstamu, arba nevadinti jokio.
Abu kraštutinumai buvo **džiugiai** priimti. Pirmasis
kraštutinitumas, pavyzdžiui, leido profesūrai sabotuoti
Brazaičio palaikų iškilmingą perlaidojimą, o antrasis
gudriai pasitelktas tam, kad būtų išteisinti lietuviški
sovietinių struktūrų padaliniai.

Memorandumus, kuriais Vakarų lyderiams paprastai
būdavo primenama, kad Lietuvos okupacija **neteisėta**,
Greimas ironiškai vadina įrodinėjimais, esą „*teisėybė*
mūsų pusėje“. Gal jis apskritai nelaikė okupacijos ne-
teisėta? Vienaip ar kitaip žiūrėtume, **reliatyvistinės jo**
gaidelės rodo būtent tokį Lietuvos istorijos supratimą.

Greimo požiūris į kolaboravimą gerai atsiskleidžia
straipsnyje apie Nikitą Chruščiovą. Ten rašoma: „*Chruš-*
čiovas, išvadavęs Rusiją nuo stalinizmo, dabar pats rizi-
kuoja atsisėsti į kaltinamųjų suolą už tai, ką jis darė Sta-
lino laikais. Ir štai prasideda visų kraštų ir visų režimų
„kolaborantų“ pasiteisinimo giesmelė: nors ir sėdėjau
arti valdžios, bet dariau žmonėms gera, kiek išgalėjau.
[...] Antras pasiteisinimų dėl „kolaboracijos“ būdas –
tai sakyti, kad tas X režimas nebuvo jau toks blogas. Ir
N. Chruščiovas, pirma nustalininęs, dabar bando iš nau-
jo atstalininti tos epochos režimą: „Bet juk ne visa anuo
laikotarpiu buvo bloga, liaudis ir anuo socializmo statybos
laikotarpiu veikė didvyriškai, ir todėl negalima visko tepti

degutu“. Tai tokios tokelės. **Supraskite mane gerai, mieli skaitytojai, aš nedarau šiuo metu jokios politikos, aš tik bandau suprasti Chruščiovą – žmogų: ar jūs ne tą patį darytumėte jo vietoje?**“²⁹ Autorius pripažįsta, kad režimo teisinimas iš esmės reiškia to režimo grąžinimą, juk Chruščiovas, įnikęs į pasiteisinimus, užsiėmė „atstalininimu“. Tačiau, nepaisant ironijos gaidelių, paskutinis sakinyvis vis dėlto rodo, kad tokie pasiteisinimai Greimui atrodo **žmogiški**, normalūs, taigi toleruoti. Šiaip ar taip, tos dvi „kolaborantų giesmelės“, kurias semiotikas čia taip žaismingai ir su tokiu meiliu supratingumu aptaria, iš tikrųjų tapo dviem svarbiausiais argumentais lietuvių kolaboravimui su sovietais pateisinti.

Aptariau esminius Greimo politinės minties aspektus, aktualius nūdienos diskursui. Dabar iškelsiu keletą bendresnio pobūdžio klausimų. Pirma, ar Paryžiaus semiotiko požiūris atsitiktinai sutapo su šiandien populiariomis nuostatomis, ar greičiau atsitiko taip, kad inteligentija sąmoningai jį pasirinko ir juo sekė? Antra, ar Greimas pats kada nors siekė daryti įtaką Lietuvos politinei ideologinei kryptčiai, ar taip atsitiko veikiau *volens nolens*?

Greimui teko išskirtinė, nors kiek dviprasmiška garbė būti pacituotam per vieną iš pačių svarbiausių Atkuriamojo Seimo posėdžių – 1992 m. vasario 5 d., kai buvo svarstomas desovietizacijos įstatymas. Arši šio įstatymo priešininkė rašytoja Vidmantė Jasukaitytė vietoj argumentų perskaitė, kaip iš kokios maldaknygės, vos ne visą puslapį iš „Tautinio komunizmo“. Atrinko pastraipas, kuriose semiotikas dėsto savo tikėjimą *kolchozų* pažangumu (tą jau citavau anksčiau), „*lietuviškojo komunizmo*“ tikslingumu: „...*Lietuviškas komunizmas ne tikrai įmanomas, jisai yra istorinė būtinybė, jis yra kiekvieno lietuvių pareiga. [...] Kelias sunkus, tolimas, bet neišvengiamas.*“³⁰ Atrodytų, „*mūsų dvasinės rezistencijos šulas*“, kaip jį pavadino oratorė, yra parašęs daug labiau laiko dvasią atitinkančių tekstų, tačiau citatos parinktos itin apgalvotai. Pavyzdžiui, tiems, kurie balsavo už Agrarinės reformos įstatymą,³¹ užsimojusį prieš neliečiamą komunizmo simbolį – *kolchozus*, grasinta net atsakomybe prieš tautą.

Signatarė išrėžė rūstų pamokslą Seimo narei, operos solistei Nijolei Ambrazaitytei, parėmusiai desovietizacijos įstatymą: „*Gerbiamoji N. Ambrazaitytė kažkaip žmogiškai mane sujaudino. Ji, būdama tremtinė, stagnacijos metais turėjo galimybę studijuoti Maskvoje, Laskaloje, gauti TSRS nusipelnusios artistės vardą. O šiuo metu yra tokia žiauri nomenklatūra, kurios akivaizdoje turėjo laimę dainuoti, žinome, kokias dainas.*“³² Kalbėtojos manymu, žmogus (ypač kilęs iš „liaudies priešų“) neturi jokios teisės nei studijuoti, nei siekti meno aukštumų, profesionalumo, nei užsiimti pasirinkta veikla (ko gero, neturi teisės kvėpuoti ir judėti), nes visa tai yra *privilegijos*, kurias dalyti įgaliota vienintelė komunistų partija. Pridursiu, kad apie prigimtines žmogaus teises skeptiškai pasisakė ir Greimas, laikydamas jas priedanga „buržuazinėms“ ydoms paslėpti: „*XVIII-jo amžiaus buržuazija galėjo ramia sąžine skelbti pasauliui didžiulias, šventąsias, įgimtąsias žmogaus laisves, tame pačiame tekste balsavimo teisę rezervuodama tikrai šventąją nuosavybės teise besinaudojantiems piliečiams.*“³³

Ar „Tautinis komunizmas“ tokiaime svarbiame posėdyje buvo pacituotas atsitiktinai? Nemanau. Rašytoja Jasukaitytė ne vienintelė laiko šį tekstą aktualiu. Literatūrologas Saulius Žukas 1990 m. irgi aiškino, kad Greimo patarimais, pavyzdžiui, „*kaip vertinti tautinį komunistą, socialistinį tautininką*“, išdėstytais straipsnyje „Tautinis komunizmas“, galime „*ir šiandien*“ pasinaudoti.³⁴ Kitaip tariant, lietuvių inteligentija savąjį šuolį iš sovietmečio į nepriklausomybę atliko, tarsi raudona vėliava mosikuodama „chruščioviniu“ Greimo tekstu...

Kam jiems to reikėjo? Pabandykime įsijausti. Po sovietinio genocido ir po pusės amžiaus inercijos, senų įpročių, nusistovėjusių ryšių atėjo radikalaus lūžio metas. Ar visi buvo tam pasirengę? Zita Šličytė, kalbėdama per minėtą Seimo posėdį, pabrėžė: turint omenyje, koks švelnus yra siūlomas desovietizacijos įstatymas (nušalinimas nuo vadovaujančių postų numatytas tik penkeriems metams), darytina išvada, kad priešinamasi ne jam, bet pačiam Lietuvos kursui.

To **pasipriešinimo** tikslas – „išlaikyti senas struktūras“: „Šiandien pateiktojo įstatymo esmė yra **politinis aktas**, politinė nuostata, kurios tikslas – **likviduoti okupacijos pasekmes** ir perduoti ateinančioms kartoms ir istorijai, kad bendradarbiavimas su okupacine valdžia, kolaboravimas yra smerkiamas. [...] Aš sutinku, gerbiamieji, tegul būna trejus metus. Ar mažiau šiandien rėks salėje?“³⁵ Teisininkė buvo teisi – įstatymui priešintasi ne dėl numatytų veiklos apribojimų, nes jie buvo minimalūs, o dėl jo siunčiamos politinės žinios visuomenei. Nei sovietinė nomenklatūra, nei su ja glaudžiai susiję inteligentijos sluoksniai nenorėjo net girdėti apie jokią *say goodbye*.

Žinoma, efektyviai pasipriešinti permainoms ir išlaikyti senąsias struktūras, buvo galima tik turint visuomenės palaikymą, o palaikymui gauti reikėjo ideologinės bazės. Nors demagogijos meistrų buvo daug, sovietinė propaganda jau niekas netikėjo. Greimas šiam tikslui tiesiog idealiai tiko, nes jo argumentacija buvo nauja, iš Vakarų pozicijų, be to, jau išbandyta, darant ideologinę įtaką išeiviams.

Ar Greimas pats norėjo, tikėjosi tapti tokio pobūdžio „dvasinės rezistencijos šulu“? Norėjęsi guostis bent menkiausia abejone, deja, pagrindo abejonėms mažoka. 1966 m. per Santaros-Šviesos federacijos konferenciją jis taip kalbėjo: „**Reikia pasidaryti kairesniems už komunistų partiją ir tada bus galima užbėgti jiems už akių ir vesti tautą į priekį.** [...] Baisiausia – jei ne juokingiausia, – kad mes užsikertame ant žodžių ir bijome tų žodžių, kaip kad žodžio „komunizmas“. [...] Santara-Šviesa atliko didelę rolę demitifikacijos procese ir reikia dabar iš neigimo periodo pereiti į teigimo periodą. [...] Dėl to mano pasiūlymas būtų **galvoti, kaip supolitinti Santarą-Šviesą, naudojant šią sąvoką švaria prasme. Ir aš norėčiau baigdamas pasiūlyti tokią politikos definiciją: politika yra ideologinės kovos modelių sudarymas tautinei kultūrai, kaip vertybių sistemai, realizuoti.**“³⁶ Taigi, abejoti galima nebent tuo, ar semiotikas pats nujautė, kaip tobulai jam, net ir *post mortem*, tai pavyks.

Greimo politines nuostatas ir tikslus kartu sudėjus, nereikėtų stebėtis, kad 1990 m. jis rinko parašus po

kreipimusi, kuriame neigiamai vertino Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą, kaip rašiau *Kultūros baruose* 2011, nr. 12. Beje, „šišas“ apraminti lietuvius, vis bruzdančius, šiltesniems vėjams iš Rytų papūtus, semiotiką buvo apėmęs ne kartą. Pavyzdžiui, laikais, kai „vargšas Chruščiovas gynėsi nuo audros, kurią pats sukėlė“, o „Maskvos nebeklausė“ net kinai su albanais, prisipažino norėjęs „rašyti atvirą laišką Lietuvos „kūrybinei inteligentijai“, kaip ją Chruščiovas vadina, kviesdamas visus lįsti po šluota ir tyliai laukti geresnių laikų.“³⁷ Raginimai „lįsti po šluota“ atitiko Greimo filosofiją, kad būti lietuviu – reiškia mokėti laukti: „Būti mažuma, būti mažumos atstovu – tai ne tik saugoti savo tautinio išdidumo jausmą. Tai kartu ir prisitaikyti prie daugumos, įsiterpti į tą daugumą tam, kad išvystyti savo asmenines ir tautines galimybes. Išlieka tik tie individai, kurie sugeba, savęs neparduodami, surasti sau vietą juos supančioje visuomenėje. Išlieka tik tos tautinės mažumos, kurios, saugodamos savo tautinę asmenybę, intuityviai žino pagal dabar madingą formulę, iki kol galima eiti „per toli“. Tai tautos, kurios turi istorinę patyrimą ir istorinę kantrybę.

*Lietuvių tautos išmintis: mokėti laukti.*³⁸

Tie, kuriems atrodo, kad šios konformizmo ir pasyvaus laukimo doktrinos motyvuotos nerimu dėl žmonių saugumo, veikusiai klysta. Kantriai kažin ko laukti, savo noru „likvidavus“ antisovietinę rezistenciją, Greimas ragino ne todėl, kad brangino lietuvių kraują. Jau citavau jo žodžius, pateisinančius net siaubingiausią žudynių mastą, jeigu tai tikslinga, siekiant „modernizacijos“, kuri, pasak jo, ir buvo Stalino tikslas. Lietuviams patariama nesiimti žygių, bandant atkurti prarastą valstybę, nekovoti už ją, dėl jos nesiaukoti, nes, semiotiko įsitikinimu, nei politinė nepriklausomybė, nei integracija į Europą nėra jiems gera perspektyva. Tinkamiausias egzistencijos būdas – lindėjimas po šluota, vegetavimas („liberalėjimas“, jo terminais kalbant) Sovietų imperijos glėbyje. Marksistiniai įsitikinimai ir dogmatizmas neleido mąstyti kitaip. Ką gi, vieni iškilūs asmenys apsisprendžia būti tautos vedliais, jos sąmonės ža-

dintojais, o kiti – migdytojais. Gal jau laikas savo istoriją priimti tokią, kokia ji iš tikrųjų yra?

Rašydama apie lietuvių inteligentijos kai kuriuos „demaršus“ XX–XXI a., dažnai prisimindavau puikią, 2012 m. išleistą australų istoriko Christopherio Clarko knygą „Lunatikai: kaip Europa ėjo į karą 1914 m.“ (*The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*), įtikinamai paneigiančią požiūrį, esą dėl Pirmojo pasaulinio karo kalta vien Vokietija. Pagrindinė Clarko tezė tokia: visos to karo dalyvės, ypač jų elitas, savo elgesiu skatino karą, nes nesugebėjo atsisakyti imperialistinės kolonizatorių mąstysenos. Vienas vokiečių TV kanalas transliavo diskusiją, per kurią Clarkas buvo atakuojamas, ypač senosios kartos vokiečių istorikų, ne vien dėl pagrindinės savo tezės, bet ir dėl apibūdinimo *lunatikai*. Jam priekaištauta, esą šis terminas atleidžia kaltuosius nuo atsakomybės. Clarkas aiškino Europos politikus *lunatikais* pavadinęs todėl, kad, atsižvelgiant į baisias to karo pasekmes ir į tai, kad jam kilti nebuvo jokios egzistencinės būtinybės, susidaro įspūdis, jog valdantysis elitas nelabai žinojo, ką daro... Panašus įspūdis man dažnai kyla, kai skaitau kai kuriuos žymiausių XX a. lietuvių intelektualų rašinius, bandydama pasverti jų pasekmes, tikras ar tik potencialias. Antra vertus, sunku nesutikti ir su Clarko kritikų argumento esme: jeigu jau devyniolikmetis asmuo laikomas atsakingu už tą žalą, kurią jis padarys neatsakingai vairuodamas, tada juo labiau turėtų jausti atsakomybę tautos elitas už savo straipsnių, manifestų, memorandumų ir kreipimųsi padarinius...

¹ Algirdas Julius Greimas. Apie tautiškas kelnes ir sintetinius gaminius. In: *Iš arti ir iš toli*. Vilnius, Vaga, 1991, p. 329.

² Kęstutis Skrupskelis, Talentas vienoje srityje nebūtinai ką nors reiškia kitoje, *Kultūros barai*, 2014, nr. 4, p. 23.

³ Algirdas Julius Greimas, Antanas Smetona ir kas toliau, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 254–255.

⁴ Ten pat, p. 257.

⁵ Vladas Terleckas, Tragiškos Lietuvos istorijos (1940–1953) puslapiai. Knyga rengiama spaudai.

⁶ Ten pat.

⁷ Algirdas Julius Greimas, Antanas Smetona ir kas toliau..., p. 255.

⁸ Intelektualinės autobiografijos bandymas, Interviu rengė ir klausimus pateikė V. Kavolis, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 19–20.

⁹ Algirdas Julius Greimas, Antanas Smetona ir kas toliau, p. 259.

¹⁰ Ten pat, p. 259–260.

¹¹ Ten pat, p. 261.

¹² Ten pat, p. 262.

¹³ Algirdas Julius Greimas, Mitai ir ideologijos, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 367.

¹⁴ Algirdas Julius Greimas, „Tautinis komunizmas“, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 297.

¹⁵ Ten pat, p. 295–296.

¹⁶ Ten pat, p. 288.

¹⁷ Ten pat, p. 287.

¹⁸ Algirdas Julius Greimas, Apie karvių melžėjas, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 497–498.

¹⁹ Algirdas Julius Greimas, „Tautinis komunizmas“, p. 296.

²⁰ Algirdas Julius Greimas, Apie karvių melžėjas, p. 497.

²¹ Saulius Žukas, Veidu į Lietuvą, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 5.

²² Algirdas Julius Greimas, Antanas Smetona ir kas toliau, p. 259.

²³ Algirdas Julius Greimas, Lietuviško kelio beiėskant, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 317–318.

²⁴ Ten pat, p. 319.

²⁵ Algirdas Julius Greimas, Istorijos vaizdai ir istorinė galvosena, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 333–334.

²⁶ Tomas Federavičius, Be ES pinigų nebūtų nė dviračių takų. www.lzinios.lt, 2014-05-06.

²⁷ Donatas Paulauskas, Nepriklausomybė iš pykčio ir apmaudo. www.satenai.lt; 2013-03-01.

²⁸ Algirdas Julius Greimas, Žmogaus ir lietuvių vieta (p. J. Griniaus pasaulėžiūroje), In: *Iš arti ir iš toli*, p. 404.

²⁹ Algirdas Julius Greimas, Apie Nikitą Chruščiovą, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 502–503.

³⁰ Viena diena. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) *ketvirtoji sesija*. 1992 m. vasario 5 d. posėdžio stenograma. Vilnius 1992, p. 69.

³¹ Ten pat..., p. 70.

³² Ten pat.

³³ Lietuviškasis liberalizmas, Red. V. Kavolis. Čikaga, 1959, p. 77.

³⁴ Saulius Žukas, Veidu į Lietuvą, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 10.

³⁵ Viena diena..., p. 81–82.

³⁶ Algirdas Julius Greimas, Mitai ir ideologijos, p. 368.

³⁷ Algirdas Julius Greimas, Apie Nikitą Chruščiovą, p. 504.

³⁸ Algirdas Julius Greimas, Būti lietuviui, In: *Iš arti ir iš toli*, p. 322.

Kęstutis SKRUPSKELIS

KAIP VILNIŲ VADAVOM

Vytaute Didysis! Tu vedei plačios Lietuvos tautas į Žalgirio kovą ir Tu laimėjai, sutriuškinai priešą galybę. Vytaute, Karaliau! Šiandien vėl visos Lietuvos tautos laukia naujo laimėjimo.

Mūsų Vilnius, 1930 m. rugsėjo 15 d., nr. 18, p. 361

Iškilmingame kreipimesi ryškėja Vilniui vaduoti sąjungos (VVS) ideologinis-propagandinis akcentas: sostinės okupacija skriaudžia visas Lietuvos tautas. Pasirodo, Vilniaus daugiatautiškumas nėra mūsų laikų kosmopolitų, atsikračiusių siauro nacionalizmo, atadimas. Jo daugiatautiškumą ir anomis dienomis pabrėžė tiek valstybės, tiek visuomenės veikėjai – Vilnių reikia vaduoti, nes tai daugiatautis miestas, kurio margus gyventojus žeidžia lenkinimo politika. Kyla hipotezė: okupacijų ištikti, daug ką primiršome, pavyzdžiui, faktą, kad Lietuva buvo kuriama ne ant siauro nacionalizmo pamatų, kaip kartais esame linkę įsivaizduoti.

Pirmasis VVS organo *Mūsų Vilnius* numeris pasirodė 1928 m. lapkričio mėn., o paskutinis – 1938 m. gruodį, kai vyriausybė po Lenkijos ultimatumo uždraudė viešą sąjungos veiklą.¹ Atsisveikinimo žodyje argumentuojama, kad Vilniaus klausimas yra lietuvių ir lenkų konflikto pasekmė, o ne priežastis. Konfliktas kilo todėl, kad lenkų vadai nenori pripažinti lietuvių tautinio sąjūdžio ir siekio turėti savo valstybę. Vos paaiškėjus, kad lietuviai yra pakankamai tam pajėgūs, prasidėjo nesutarimai dėl sienų ir dėl santykių: „Kai lietuviška srovė pasirodė pakankamai stipri savo valstybei atstatyti, tai lietuvių–lenkų kova persimetė daugiausia į abiejų valstybių sienų nustatymo ir valstybių santykių sudarymo klausimus.“ Ginčijamų žemių lenkiškumą lenkai įrodinėjo kalbiniu pa-

grindu: „Daugumas gyventojų kalba lenkiškai ir yra lenkų kultūros.“ Lietuviai – panašiai kaip su anglais kovojantys airiai – rėmėsi etnografiniais ir istoriniais argumentais. Reikšminga, kad pabrėžiamas lenkiškai kalbančių lietuvių vaidmuo 1905 m. Vilniaus Seime: „Šių pastarųjų, matyti, būta nemaža, kad rezoliucijos ir kai kurios kitos kalbos buvo verčiamos ir į lenkų kalbą.“ Kad kalba lietuviams nebuvo lemiamas tautiškumo kriterijus, rodo daugybė faktų, tarp jų – Lenkijos cenzūros ir policijos slopintas lenkiškai kalbančių lietuvių leidinys *Życie Ludu*, ėjęs nuo 1924 iki 1929 m., išleisti 139 numeriai.

Atsisveikinime aptariamais ir socialiniai skirtumai: „Didelė dalis Vilniaus krašto visuomenės iš viso sunkiai orientavosi tautybės klausime ir pasiduodavo lenkiškai dvasininkų ir pasaulininkų šviesuolių įtakai. Iš viso lenkiškame fronte žmonių, valstiečių ir darbininkų, nusistatymų ir norų buvo mažai tepaisoma.“ Žydai atsisveikinimo žodyje neminimi, bet gudai sulaukia dėmesio – atsirado tokių, „kurie gūdų iš viso nelaikė tauta ir, kaip slavus, stačiai jungė prie lenkų“.²

Atsisveikinimą parašė Antanas Juška (1902–1985), astronomas, paskutinis VVS pirmininkas ir *Mūsų Vilniaus* redaktorius. Pirmasis sąjungos pirmininkas ir redaktorius buvo žurnalistas Vincas (jis pats taip rašė savo vardą) Uždavins (1902–1983), 1925 m. iš Vilniaus pasitraukęs į Kauną, o 1945 m. sovietų areštuo-

tas ir kalintas lageriuose. Iš pradžių buvęs vienintelis VVS „instruktorius“, jis važinėjo steigdamas skyrius ir skaitydamas paskaitas apie Vilnių. Jo kelionių aprašymai vaizdžiai nušviečia to meto sąlygas: pavyzdžiui, Skapiškyje, tamsoje pabraidžiojęs per purvyną, nakvynės išsimeldė arbatinėje šalia septynių knarkiančių „cirkininkų“.³ Bet didžioji intelektualinė sąjungos atrama buvo literatūros istorikas, socialdemokratas Mykolas Biržiška (1882–1962), kilęs iš smulkių žemaičių bajorų. 1931 m. leisdamasis kelionėn į Ameriką, jis aiškino, kaip svarbu plėtoti ryšius su ukrainiečiais, gudaais, žydais: „*Mūsų kovai dėl Vilniaus vis aiškiau nusistatant Vytauto Didžiojo tautų – lietuvių, gudų ir ukrainiečių frontui, nuvykimas į Jungtines Valstybes ir tuo yra svarbus, jog galima sueiti su skaitlingesnėmis, nepriklausomą politinį gyvenimą gyvenančiomis gudų ir ypačiai ukrainiečių kolonijomis.*“ O Amerikoje gyvenantys žydai „*susisiečia taip pat su lietuvių visuomene ir jos veikėjais.*“⁴ Tą vasarą Amerikoje lankėsi vyskupas Pranciškus Petras Bučys, nors Bažnyčios reikalais, bet nepamiršdamas ir Vilniaus. Jam, kaip Rytų apeigų vyskupui, buvo itin paranku plėtoti Biržiškos skelbiamą „*Vytauto Didžiojo frontą*“. Iš Punsko kilęs Antanas Žeimys prašė, kad VVS neužmirštų šios ir kitų parapijų, kurios „*lenkų diktatoriaus ir Lietuvos judošiaus Pilsudskio šleketnu čebatu prispaustos dejuoja.*“⁵

Aišku, *Mūsų Vilniuje* daugiausia rašoma apie lietuvių patiriamas skriaudas, kratas, areštus, uždarinėjamas mokyklas ir kultūros draugijas. Bet yra nemažai medžiagos apie kitas dvi Lietuvos tautas – būtent apie žydus ir gudus. Norėta, kad jie kartu su ukrainiečiais (prisimenami ir Silezijos vokiečiai) sudarytų platesnį frontą, suburdami visas lenkų imperializmo aukas. Galutinė išvada – lietuviai vaizduojami kaip viena iš daugelio už savo teises kovojančių tautų, visur vykstant mažų tautų išsilaisvinimui. Dėmesio sulaukia katalonai, žydai, armėnai, kurdai, makedonai, kroatai.

Pastaruoju metu vis dažniau kalbama apie katalonų pastangas sukurti savo valstybę. Ketvirtojo dešimtmečio viduryje, vykstant Ispanijos pilietiniam karui, apie juos irgi daug rašyta, pakanka prisiminti George'o Orwello *Homage to Catalonia* (1938). O *Mūsų Vilnius*

atkreipė į juos dėmesį 1931 m. – diplomatas, žurnalistas Juozas Purickis (1883–1934) straipsnyje „Lietuvių tolimi vargo broliai“ rašė: „*Mes, lietuviai, kurių praeities keliai taip nuostabiai panašūs į katalonų tautos kelius, privalom nuoširdžiai palinkėti, kad Katalonija taptų kuo greičiausiai nepriklausoma.*“⁶

Žydai vaidino dvejopą vaidmenį: kaip Lietuvos tauta jie kentėjo nuo lenkų, kaip po pasaulį išsibarsčiusi tauta, jie siekė susitelkti istorinėje savo tėvynėje – Palestinoje, bet „*atvaduoti žemę, kuri išbuvo svetimose rankose netoli 2000 metų, yra nelengvas uždavinys*“, – rašė žurnalistas, keliautojas Matas Šalčius (1890–1940). Reikia išsipirkti žemę, o žydų turtuoliai leisti pinigų „*ant žemės*“ nenori. Todėl renkamos smulkios aukos, „*menki skatikai*“. Jeigu skaičiai teisingi, Lietuvoje surinktos sumos tikrai kuklios – 45 000 Lt. ir 30 000 Lt., po kokį litą nuo kiekvieno suaugusio sionisto. Pionierius reikia paruošti, išmokyti ūkio darbų: „*Lietuvoje jie tą savo praktiką atlieka daugiausia Klaipėdos krašte, nes klaipėdiečiai geriau ūkininkauja ir pakančiau apsieina su žydais.*“ Jeigu kolonizacija ir toliau vyks panašiu tempu, „*po 20–30 metų Palestiną galima bus skaityti tikrai ir teisingai žydų žeme.*“⁷

Paralelę tarp lietuvių ir žydų išvedė teisininkas Giršas Rutenbergas (1901–?, nužudytas Dachau), tarptautinės teisės žinovas, paskelbęs keliasdešimt straipsnių apie Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus ir teises. *Mūsų Vilniaus* skaitytojams jis pristatė vieno sionistų vado Kaune pasakytą kalbą: „*Tarp žydų ir lietuvių istorinio likimo yra daug panašumo. Abidvi tautos neteko savo valstybinio centro, kur dėl visos eilės aplinkybių dabar sudaro tik mažumą. Prieš abidvi tautas dabar yra uždavinys atgauti savo teritorijas ir ten vardan aukščiausio teisingumo sudaryti daugumą ir atitaisyti istorijos joms padarytą didelę skriaudą.*“⁸ Taigi lietuvių užduotis yra ne vien atgauti Vilnių bet ir jį atlietuvinti, daryti būtent tai, ką žydai daro Jeruzalėje. Įdomu, kad to imtis ragino ne lietuvius.

Nors sunku įsivaizduoti, kaip lietuviai galėtų pasiimti iš žydų ir plačiau taikyti žemių supirkimo taktiką, buvo įtarinėjama, esą VVS kaip tik tuo ir užsiima. Pasak Biržiškos, lenkų endekams neramu, nes Vilniuje

lietuviai už 18 000 dolerių nusipirko klubo namus, per pusmetį – tris namus už 600 000 Lt., o lietuvių organizacijos įsigijusios „daug nuosavybės“ Švenčionių, Gardino ir Lydos apskrityse. Esą visa tai daroma „milžiniškomis Kauno sumomis“, prisidedant VVS. Biržiška aiškina, kad taip nėra – lenkai perdeda „Nepriklausomos Lietuvos gerovę“. Tačiau tokie gandai, nors melagingi, turėjo ir gerąją pusę, nes nesiderino su lenkų tvirtinimais, kad VVS Vilniuje nieko neveikia.⁹

Į Armėniją Šalčius neužklydo. Tačiau „teko daug kur susitikti su armėnų inteligentais, kurie supažindino mane su savo tautos tragedija ir vadavimosi darbu, nukreiptu šiandien į labiausiai prispaustų dalių išlaisvinimą ir surinkimą jų į vieną nepriklausomą valstybę“. Lietuviškų paralelių dar daugiau: armėnų irgi yra 3 mln., jie „sudaro vieną senesnių arijų tautų“, panašiai kaip lietuviai, „užima pavojingiausią pasaulį vietą“, nes jų likimas priklauso nuo didžiųjų kaimynų: kai žlunga didžiųjų ambicijos, armėnams gerai.¹⁰ Apie kurdus Šalčius buvo prastos nuomonės: „laukiniausia pasauly, galvažudžių tauta“, tačiau su jais susipažinęs suprato, kad klydo – kurdai yra „tautiškai susipratę [...] geri žmonės [...] atkaklūs kovotojai dėl savo nepriklausomybės“.¹¹

Makedonų padėtis dar sudėtingesnė ir sunkesnė negu vilniečių. Bent jau taip *Mūsų Vilniaus* korespondentui aiškino įtakingas bulgarų parlamentaras: prieš savo norą makedonai yra Jugoslavijos sudėtyje, jie nutautinami ir skriaudžiami – serbai naikina ištisus jų kaimus. Pasak parlamentaro, užgrobtos teritorijos kelia pavojų, kad karo grėsmė laikysis tol, kol jų klausimas nebus išspręstas. Deja, greitai to tikėtis neverta, nes didžiosios valstybės ir Tautų Sąjunga nesiims iniciatyvos, o taikiai susitarti su grobikais nėra vilčių. Reikės „laukti patogaus momento atsiimti savo pagrobtąsias sritis. Visi nuskriaustieji Europoje šiandien laukia tokio momento [...] tik jo laukti gali tekti labai ilgai ir tuo tarpu beveik prarasti pagrobtąsias sritis.“¹² Kroatai savo padėtimi „Pietų Slavijos“ sudėtyje nepatenkinti ir siekia nepriklausomybės. Jie kenčia nuo serbų, kurie, kaip ir lenkai, išsivadavę iš Rusijos „dabar persekioja savo užimtas sritis“. Amerikoje ir Kanadoje

susipažinęs su jų organizacijomis, panašiomis į VVS, žurnalistas Arėjas Vitkauskas (g. 1902) lietuviams rekomenduoja su „skriaudžiama tauta – kroatais“ palaikyti „artimumą“ kaip ir su ukrainiečiais.¹³

Įdomu, kad visi minėti nesantaikos židiniai karais įsiliepsnodavo ir po Antrojo pasaulinio karo. Dar įdomiau, kad atsirado pranašiškas balsas, išpranašavęs Azijos ir Afrikos išsilaisvinimo kovas, sugriovusias Europos imperijas. *Mūsų Vilnius* pateikė trumpą, bet modernų ekonominį kolonializmo aiškinimą: Azijos tautoms vaduojantis, Europoje prasidės „naujas persitvarkymo laikotarpis. Išbujojęs nenatūraliai Europos ekonominis gyvenimas, paremtas neaprežta prekių gamyba, apskaičiuota išmesti į Azijos ir kitų „atsilikusių“ kraštų rinkas, turės pasibaigti ir eiti į kitokias – ramesnės „kūrybos“ vėžes.“ Po Azijos ateis Afrikos eilė. Šiuolaikiškai skamba teiginys, kad žlugus imperijoms, Europa liausis dominavusi pasaulyje. Vienas sakinytis netiesiogiai verčia pagalvoti ir apie Lenkijos santykius su Prancūzija, kuri anuomet laikyta lenkų globėja. Azijos ir Afrikos tautoms išsilaisvinus, „Europos valstybės nustos egzistuoti kaip kolonijalinės imperijos, o kartu su tuo turės žlugti ir jų politinė gegemonija Europoj. Ir visa tos gegemonijos sudarytoji sistema.“¹⁴ Dėmesio vertas antrasis sakinytis, esą Europos mažųjų tautų vargai, nors jas skriaustų valstybės, neturinčios kolonijų, atsiranda ne be imperijų pritarimo. Tarytum prancūzai, engiantys kitas tautas, drąsintų lenkus, kad šie engtų lietuvius...

Ir anais laikais pastebėtas kylantis arabų nacionalizmas – jų kraštuose vyksta tai, kas Rusijos imperijoje vyko prieš 1905 m. Sužinome, kad arabai pyksta ant lenkų, nes šie po 1929 m. riaušių Palestinoje siūlėsi iš Anglijos perimti Palestinos mandatą ir arabus numalšinti. Kaip iš tikrųjų buvo, nenustačiau. Lenkijos politinė padėtis tuo metu nebuvo stabili, ir Varšuva akivaizdžiai troško pasireikšti pasaulinėje arenoje. Arabai pradėjo puldinėti žydus 1929 m. rugpjūčio 16 d. Neramumai tęsėsi iki mėnesio galo – žuvo apie 130 žydų ir daugiau kaip šimtas palestiniečių. Daug kam atrodė, kad anglų pajėgos buvo per menkos. *New York Times* 1929 m. rugsėjo 6 d. rašė, kad lenkų nacionalistų lai-

kraštis siūlęs Lenkijos paslaugas, bet atsakingi sluoksniai į tai nežiūrėję rimtai.¹⁵ Šiaip ar taip, ši užuomina papildė lietuvišką Lenkijos portretą: didelės valstybės ambicijos su mažos valstybės gebėjimais.

Paralelės su tolimomis už laisvę kovojančiomis tautomis galėjo lietuvius tik padrąsinti, tikėtis jų paramos būtų buvę naivu. Kas kita Lietuvos tautos. Savotiška vieta tenka totoriams – nors nemaža jų dalis gyveno lenkų užimtose žemėse, jie save laikė Lietuvos patriotais. Balys Chaleckis, vadovavęs vienam VVS totorių skyriui, rašė: „*Mes, totoriai, Vytauto Didžiojo Lietuvoje priglausti, prisiekėme savo kardais ištikimybę Jam ir Lietuvai.*“ Ragindamas Kauno totorius panašiai susitelkti, pabrėžė, kad lenkais save laikančių totorių yra, tačiau tokių neturėtų būti, „*nes tai laužymas priesaikos, kurią davėme Vytautui.*“¹⁶ Mūsų Vilniuje apie totorius rašė tik jis vienas, todėl neaišku, ar vytautinė retorika atspindi vien jo paties polinkį romantizuoti istoriją. Šiaip ar taip totoriai nesiskundžia, kad yra polonizuojami. Dėl Vilniaus jie privalo kovoti ne todėl, kad jiems blogai, o todėl, kad kadaise prisiekė Lietuvos kunigaikščiui.

Mūsų dienomis dėmesio centre vėl atsидūrė Ukraina. Šalis plėšoma į gabalus, o tai, daugelio analitikų vertinimu, yra ženklas, kad po Sovietų Sąjungos žlugimo kelis dešimtmečius trukusi sąlyginė ramybė baigėsi, regione vėl ima reikštis agresyvus nacionalizmas, užsimojęs kilnoti sienas ir pradanginti valstybes. Anuo metu lietuviams atrodė, kad šovinizmu serga ne rusai, bet lenkai, tiesa, ketvirtajame dešimtmetyje lenkus nustelbė vokiečiai.

Iš visų Europos valstybių Lenkija išsiskyrė tautinių mažumų gausa, jos sudarė apie 40 proc. gyventojų, nors ne vieną iš jų lenkai laikė „*neganėtinai susipratusia lenkų tautos*“ atskala. Vykdoma arši polonizacija: „*nelanksti valdymo sistema tyčiomis neskiria tų individualybių ir policinėmis priemonėmis pervaro beveik visą jaunimą per lenkiškas mokyklas ir tariasi sulenkinti savo kresus.*“ Dar blogiau, kad mažumų apgyventi rajonai yra ypač apleisti ekonomiškai.¹⁷

Įdomu, kad pirmame Mūsų Vilniaus numeryje Juozas Purickis straipsnyje „Vilnius ir Lvovas“ sovietinės Ukrainos (arti 40 mln. žmonių) visai nemini, dėme-

sį sutelkęs į lenkų pavergtus 7 mln. ukrainiečių, ypač įvykus pogromui Lvove. Lietuvių „*visuomenė sujudo tų žvėriškumų atbalsiais. Pasipylė protestai. Mums gaila nelaimingų aukų, gaila sunaikinto turto, išdraskytų kultūros įstaigų.*“ Sunku nustatyti, kaip įvykiai klostėsi iš tikrųjų. Pirmosios žinios buvo nepalankios ukrainiečiams – esą jie pirmieji pradėjo šaudyti (*Lietuvos aidas*, 1928 m. lapkričio 2 d.). Bet vėlesnis Aido pranešimas su antrašte „Baisios ukrainiečių skerdynės ir barbariškas lenkų vandalizmas Lvove“ jau visai kitoks: lenkų policininkai šaudė į beginklius ramius ukrainiečius. Konstatuota: „*Liežuvinga lenkų propaganda skleidžia po pasaulį neteisingas žinias*“ (lapkričio 5 d.). O vėliau dar blogiau: pogromą organizavo specialiai tuo tikslu atvykęs generolas, „*ukrainiečių budelis*“, tas pats, kuris 1919 m., atvykęs iš Prancūzijos, nuslopino ukrainiečių laisvės kovas, o po to siautėjo, „*žudydamas tūkstančius nekaltų aukų*“ (lapkričio 6 d.). Spėjant iš įvairių pranešimų, 1928 m. užmuštų nebuvo.¹⁸

Pasak Purickio, Vilniaus klausimas „*ankštai rišasi su ukrainiečių, gudų, vokiečių žemių vadavimu*“. Neginčytina tiesa, kad reikia „*jungtis visiems nuskriaustiems krūvon ir bendromis pajėgomis ieškoti tų skriaudų atitaisymo*“. Prisireiks jėgos, nes užgrobtų žemių niekas geruoja negrąžina. Todėl tik susijungus išsivadavimas tampa „*realus, įvykdomas dalykas*“. Ukrainiečių vaidmuo čia pagrindinis, nes tarp lenkų pavergtų tautų ji gausiausia – suvienyta Ukrainos valstybė būtų viena galingiausių Europoje. Tie, kurie mano, kad tai nekultūringa tauta, tegul nuvažiuoja „*Haličinon*“ ir įsitikina, kad „*Haličinos ukrainiečiai ir tautiniu susipratimu, ir kultūra stovi daug aukščiau už lenkus*“. Purickis įsitikinęs, kad tokią kultūringą tautą ilgai išlaikyti pavergtą lenkams nepavyks. Taigi Vilnius ir Lvovas – „*du vergai, kurie arba drauge abu išsiliuosuos, arba nė vienas*“.¹⁹

Ukrainos svorį liudija 1929 m. lapkričio 29 d. Varšuvoje įvykusi lenkų okupuotų kraštų konferencija – vienas lietuvis delegatas, 5 gudai, 24 ukrainiečiai. Tais metais VVS išleido iš vokiečių kalbos verstą rinkinį „*straipsnių, rašytų tautinių Ukrainos kovotojų*“, pavadintą „Ukraina po svetima valdžia“.²⁰

Purickis apgailestauja, kad lietuviai nekreipia dėmesio į ukrainiečius. Vis dėlto *Mūsų Vilniuje* jie dažni svečiai. Plačiau Ukrainos istoriją ir būklę nušvietė „žinomas ukrainiečių veikėjas“ S. Č. Ateities nepriklausomą Ukrainą sudarys sovietų ir lenkų užgrobtos sritys. Ukrainiečių tautinio atgimimo centras yra lenkų valdoma Vakarų Galicija, kuri, būdama Austrijos imperijos sudėtyje, džiaugėsi plačiomis laisvėmis. Deja, okupavusi „šį grynai ukrainietiską kraštą, Lenkija vienu smūgiu pasiryžo išardyti daugelio metų vietos gyventojų – ukrainiečių darbą“. Vietoj buvusių 2612 pradžios mokyklų liko 917. Naikinamos ir vidurinės mokyklos, ir „ukrainiečių katedros Lvovo universitete“.

Lenkijos padėtis yra gerokai keblesnė, negu daug kam atrodo. Varšuva, „prisigrobusi taip daug švėtimų žemių, kad jos sudaro net trečdalį visos jos teritorijos“, esanti per silpna visus tuos žmones patraukti savo pusėn ir nuslopinti jų troškimą gyventi laisvai. „Policijai ir kariuomenei išlaikyti Lenkija turi skirti per 40% valst. biudžeto.“ Šalį tai „gramzdina“. Pavyzdžiui, jei neskaičiuotume laivyno, jos kariuomenė – arti 300 000 vyrų – menkai mažesnė už Amerikos, didesnė už Vokietijos.²¹ Lenkija priversta vis daugiau skolintis iš užsienio, ir tai atneš ekonominę krizę: „Dabar aiškiau kaip niekad pradėjo reikštis to Lenkijos ekonominio nupuolimo simptomai.“ Nors ir ne artimoje ateityje, ši valstybė vis tiek bus „sugrąžinta į jos etnografines sienas“. Tai atneš ne vien laisvę pavergtoms tautos, bet kartu „pašalins naujų karų pavojus ir užkirs imperialistines lenkų tautos užgaidas“. Neaišku, ar kalbama apie naują karą, ar tikimasi taikaus Europos pertvarkymo. Kad ir kaip būtų, Ukrainos laisvei reikia „panašių sąlygų, kokios buvo tuoj po didžiojo karo, kitoms tautoms nepriklausomybę atgaunant“. Taigi Ukrainos ateitis priklausys ne vien nuo pačių ukrainiečių, bet ir nuo Europos procesų.²²

Lietuvišku požiūriu įdomu, kad S. Č. brėžia ne kalbines, bet etnografines Lenkijos ribas: etnografinė Lietuva didesnė negu kalbinė, o etnografinė Lenkija – mažesnė. Etnografinės ribos minimos keliuose Lietuvos atstatymo dokumentuose. Jos ryškios ir Vilniaus vaduotojų propagandoje. Bet kitu atžvilgiu ukrainie-

čių analitiko galvosena skiriasi nuo lietuviškosios. Bent jau vėliau, augant Vokietijos apetitui, įsigalėjo požiūris, kad Lietuva bus saugi tol, kol laikysis Versalyje nustatyta Europos sistema. O ukrainietis norėtų, kad toji sistema žlugtų ir Europoje vėl prasidėtų visuotinio persitvarkymo era. Lietuva su šia dilema susidūrė 1939 m.: žlugus Lenkijai, atgavome Vilnių, bet ilgam praradome valstybę.

Mūsų Vilnius 1931 m. pradžioje paskelbė ukrainiečių Karo organizacijos vyriausiojo štabo atsišaukimą „Civilizuoto pasaulio žiniai“. Nors Ukrainos žemes okupavusi Lenkija vis tiek sulaukė tarptautinio pripažinimo, „ukrainiečių tauta tų aktų nepripažino ir niekados nepripažins“. Lenkija nesilaikė ir tarptautinių savo įsipareigojimų suteikti Rytų Galicijai autonomiją, užtikrinti mažumų teises. Tautų Sąjungos valstybės neprotestavo ir lenkus tai padrąsino. Jie nusprendė „prievarta ištautinti Vakarų Ukrainą pavartodami priespaudos politiką: uždariant jų mokyklas, atimant bažnyčias, kolonizuojant šalį lenkais ir t. t.“ Rytų Galicijoje susidarė tikra karo padėtis, jų kova sunki, nes lygia greta reikia kovoti su Sovietų Sąjunga, užgrobusia Rytų Ukrainą. Šalia atsišaukimo įdėta karikatūra „Lenkų ekspedicijos būrių siuntimas Ukrainoje“.²³

Čia ne vieta gilintis, kiek tame atsišaukime tiesos. Bet jis rodo, kad Vilniaus lenkinimas, lietuvių mąnymu, – tai ne vietinių lenkų savivaliavimas, o bendros agresyvios šovinistinės politikos dalis, iš tikrųjų ukrainiečiai skriaudžiami netgi labiau negu lietuviai. Lietuvoje kartais stengtasi atlietuvinti suvokietėjusius ar sulenkėjusius lietuvių kilmės gyventojus, tačiau bendra mažumų nutautinimo politika netaikyta. Lenkijoje būta kitaip – polonizacija ypač skaudžiai palietė ukrainiečius ir gal gudus.

Pasak chemiko, visuomenininko Andriaus Rondonanskio (vėliau – Randamonis) (1889–1943), ir Lietuvoje esama agresyvaus lietuvinimo šalininkų tiek tarp tautininkų (ne partijos prasme), tiek tarp valstybininkų. Jis priekaištuoja dėl pasyvumo – per mažai dirbama, net atsiranda manančių, esą Vilnius nukris „be jokio vargo, lyg nunokęs vaisius“, kai vilniečiai supras, kad „po svetima pažastimi nepatogu“.

Kiti iš viso nenori Vilniaus atgauti, argumentuodami, neva vilniečiai per daug sugudėję, sulenkėję, subolševikėję. Daug žalos daro ir tie, kurie nemąsto valstybinėmis kategorijomis, atsisako Vytauto palikimo, nesupranta, kad „Lietuva – tai visų mūsų tėvynė. [...] *Ką esame padarę, kad vilniečius užtikrintų, jog jiems iš mūsų pusės negresia joks priverstino lietuvinimo pavojus, kad jie galės Lietuvoje visi sutilpti, kaip tilpdavo kitados joje jų margakalbiai protėviai.*“²⁴ Rondonanskis klausimą kelia principų plotmėje. Akivaizdu, kad taktikos atžvilgiu skelbti vilniečių nutautinimo politiką tolygu savižudybei. Kita vertus, jis supranta, kad mažumos kartais būna pavojingos: „*Mūsų protėvių per daug vaišingų būta. Sukviesta perėjūnų iš viso svieto. Mūsų tėvai nespėjo jų suvirškinti ir dabar jie kelia galvas ir mus, šeimininkus, varo lauk ir reikalauja įrodinėti, kad mes tikrai esame Vilniuje aborigenai. Ar ne akiplėšiškumas?*“²⁵

Gudai minimi ypač dažnai – beveik kiekviename *Mūsų Vilniaus* numeryje. „Gudofilu“ apsiskelbęs E. K. Janutis, kuris sakosi esąs vilnietis, pabrėžia: „*Vilniaus krašto gyventojų teigiamas nusistatymas Lietuvos atžvilgiu ir broliška santaika su gudų ir ukrainiečių tautomis*“ yra artimiausias kelias į tikslą. Vilniaus krašte gudai susiduria su dviem kultūromis, stipresnėmis už saviškę, – lietuvių ir lenkų. Lenkai apskritai nelinkę pripažinti jų kaip atskiros tautos. „*Tačiau šiuo metu ir gudai smarkiai kyla susipratime, stiprėja savo pozicijose.*“ Todėl privalome „*eiti su gudais visur išvien, kur galima jiems padėti.*“²⁶ Taigi visoms lenkų ujamoms tautoms būtų geriau, jei Vilnių valdytų lietuviai.

Kaune gyvenantis gudų inžinierius, politikas Klaudijus Duž-Dušauskas (1891–1959) plačiai aprašė savo tautiečių, kurių esama apie 12 mln., padėtį. Jų žemės išbarstytos: dalis sudaro Gudijos sovietinę respubliką, nemaži plotai priklauso Rusijai ir Latvijai, dalis okupuota Lenkijos. Sunkiausia padėtis lenkų okupuotose žemėse: „*Net vokiečių okupacijos laikais gudai čia turėjo keletą šimtų savo mokyklų.*“ Lenkai daugelį „*mokytojų areštavo, o mokyklos turtą išdraskė arba perdavė naujai įsteigtai lenkų mokyklai [...] yra kelios privatinės gimnazijos ir beveik visai nėra gudų*

pradžios mokyklų“. Lietuvius Duž-Dušauskas vadina gerais kaimynais: „*Istorija nežino tokio fakto, kad lietuviai su gudais būtų kariavę.*“ Priešingai, jie visada bendromis jėgomis atremdavo priešus: „*Kai Maskvos kunigaikščiai pradėdavo karus su gudais, tai gudai visuomet tikėdavosi sulauksią lietuvių paramos ir tikrai jos sulaukdavo.*“ Beje, gudų, kaip ir lietuvių, tautiškumą išsaugojo liaudis.

Autorius aptaria ir klausimą, dėl kurio lietuvių ir gudų požiūriai skiriasi: „*Dabartiniu laiku Vilnius yra svarbiausiu centru gudų judėjimo lenkų okupacijoje. Apie Vilnių ir pačiame Vilniuje gyvena žymi dalis gudų.*“ Nors supranta šio miesto reikšmę lietuviams, „*gudai negali atsisakyti visų pretenzijų*“. Tačiau jis Vilnių vis dėlto pripažįsta Lietuvai, remdamasis ne istoriniais argumentais, bet strateginiais gudų interesais. Viena vertus, gudai yra suinteresuoti stipria Lietuvos valstybe, o tam jai reikalingas Vilnius. Antra vertus, lietuvių yra mažai, todėl gudams jie nėra pavojingi – lenkai nepalyginamai pavojingesni. O svarbiausia, kad gudai pasitiki lietuvių tolerancija, nors lenkų propaganda lietuvius vaizduoja „*kaipo nekultūringus, beveik laukinius žmones, stabmeldžius bedievius. Apie Lietuvą kalbama kaip apie pašaipos vertą objektą: Lietuva mažytė valstybėlė, ji nieko nereiškianti.*“

Duž-Dušausko supratimu, lenkai neturi jokių istorinių ar etnografinių teisių nei į Vilniaus kraštą, nei į gudų žemes. Per visą istoriją lenkai elgėsi klastingai, nebuvo nuoširdūs. Dalis gudų jais patikėjo, bet greitai susiprato, tad 1920 m., lietuviams ir sovietams varant lenkus iš Vilniaus, jiems talkino gudų partizanai. Duž-Dušauskas, vadovavęs gudų kovai su lenkais, buvo areštuotas ir ištremtas į Lietuvą. Autorius priduria kelis gudų folkloro epizodus, pavyzdžiui, pasakojimą apie lenką, kuris, pasistatęs belangį namą, rėčiu gaudė saulės spindulius ir nešėsi į trobą. Lenkai yra plepiai, pasipūtėliai, stokojantys gero skonio – „*apsirengę kaip lenkiška beždžionė*“.²⁷

Apie sunkią gudų padėtį korespondentas, pasirašęs slapyvardžiu Dzūkas Varėnis, kalbėjosi su „*žymiu gudų veikėju*“, kuris sakė: „*Pas jus čia gyvenimas kles-tėte klesti, o lenkų pavergtose srityse gyvenimas tiesiog*

miręs [...].“ Net gydytojai ir inžinieriai atsisako savo pašaukimo, nes „mokesčiai peršoka jų profesijos duodamą pelną“. Ne visur žmonės pasitiki zlotais ir ūkininkai ką užaugina, parduoda už caro aukso rublius. Gudiškų mokyklų kaip ir nėra, nes tariamai gudiškose mokytojų „lenkai poznaniečiai, kurie nieko bendro nei su gudais, nei su gudų kalba neturi“. Katalikų bažnyčiose „griežtai draudžiama gudiškai ne tik pamokslus sakyti, bet ir išpažinties klausyti“. Net ir gudų katalikų laikraštį Vilniaus arkivyskupas uždraudė skaityti, esą tai komunistinis leidinys. Lietuvoje visai kitaip – niekam „nedraudžiama kalbėti taip, kaip jis nori. [...] Lietuvos vyriausybė turėtų viešai paskelbti, kad Rytų Lietuvos gyventojai nebus verčiami kalbėti lietuviškai.“²⁸

Gudai skundžiasi, kad blogėja ekonominė padėtis – atrodo, tarptautinė krizė bent iš pradžių Lenkiją palietė skaudžiau negu Lietuvą: „Vilniuje viešpatuoja baisus ekonominis krizis. Pusė krautuvų jau užsidarė. Žydų rajone yra ištisų gatvių, kur kadaise buvo krautuvėlė prie krautuvėlės, dabar visos tos krautuvėlės mirė, durys ir langai užkalti, prie jų slankioja sudžiūvusių, pabalusių žydų šešėliai.“²⁹ Lenkijoje bedarbių skaičius auga: Lodzėje, „audinių pramonės“ centre, iš 27 didelių fabričių „pilnai dirba tik du“.

Tęsinys kitame numeryje

- ¹ Lietuvos aidas 1939 m. gruodžio 7 d., nr. 753 rašė, kad VVS skyriai Amerikoje veikė ir po oficialaus uždarymo, užsimindamas, kad jie neužsidarė ir Lietuvoje.
- ² Antanas Juška, „VVS uždarius“, *Mūsų Vilnius*, 1938 m. gruodis, nr. 23–24, p. 366–368. Apie *Życie Ludu* vargus, *Mūsų Vilnius*, 1929 m. sausis, nr. 1, p. 74–75.
- ³ Vincas Uždavinys, „Instruktoriaus užrašai“, *Mūsų Vilnius*, 1928 m. gruodis, nr. 2, p. 53–55.
- ⁴ Mykolas Biržiška, „Amerikon išvažiuojant“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. sausio 10 d., nr. 1, p. 1.
- ⁵ Antanas Žiemys, „Vilniaus darbas Jungtinėse Valstijose“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. rugsėjo 20 d., nr. 26, p. 609.
- ⁶ Juozas Purickis, „Lietuvių tolimi vargo broliai“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. gegužės 10 d., nr. 13, p. 293–294.

- ⁷ Matas Šalčius, „Kaip žydai vaduoja savo Palestiną“, *Mūsų Vilnius*, 1930 m. gegužės 15 d., nr. 10, p. 214–215; 1930 m. birželio 11 d., nr. 11, p. 229–228.
- ⁸ Girša Rutenbergas, „Kaip žydai kovoja už savo senosios tėvynės atvadavimą“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. sausio 20 d., nr. 2, p. 7–8.
- ⁹ Mykolas Biržiška, „VVS neduoda ramumo Vilniaus endekams“, *Mūsų Vilnius*, 1932 m. lapkričio 20 d., nr. 32, p. 682.
- ¹⁰ Matas Šalčius, „Armėnų tautos tragedija ir jos vadavimo pastangos“, *Mūsų Vilnius*, 1930 m. gruodžio 15 d., nr. 24, p. 493–495.
- ¹¹ Matas Šalčius, „Sukilimai Kurdistane ir kurdų kovos dėl nepriklausomybės“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. sausio 10 d., nr. 1, p. 4–6.
- ¹² „Kaip žiūri bulgarai į Vilniaus vadavimo galimumus?“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. vasario 10 d., nr. 4, p. 77–78.
- ¹³ Arėjas Vitkauskas, „Kroatai (hrvati) dėl laisvės kovoja“, *Mūsų Vilnius*, 1932 m. birželio 10–20 d., nr. 16–17, p. 370.
- ¹⁴ M. „Azijos perspektyvos“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. liepos 20 d., nr. 20, p. 463–464.
- ¹⁵ Š. „Kas darosi arabų pasaulyje?“, *Mūsų Vilnius*, 1930 m. gegužės 1 d., nr. 9, p. 192–193.
- ¹⁶ Balys Chaleckis, „Lietuvos totoriai, visi į VVS“, *Mūsų Vilnius*, 1933 m. lapkričio 10 d., nr. 31, p. 439.
- ¹⁷ „Gudai ir ukrainai“, *Mūsų Vilnius*, 1938 m. lapkritis, nr. 21–22, p. 359.
- ¹⁸ Lietuvių protesto pareiškimus registravo *Mūsų Vilnius*, 1928 m. gruodis, nr. 2, p. 38–42; 1929 m. sausis, nr. 1, p. 71–72.
- ¹⁹ Juozas Purickis (Vygandas), „Vilnius ir Lvovas“, *Mūsų Vilnius*, 1928 m. lapkritis, nr. 1, p. 3–8.
- ²⁰ *Mūsų Vilnius*, 1930 m. sausio 1 d., nr. 1, p. 18; 1929 m. lapkritis–gruodis, nr. 11–12, p. 468.
- ²¹ Lietuvos žinios, 1928 m. lapkričio 5 d.
- ²² S. Č. „Vakarų ukrainiečių kovos ir Vilniaus byla“, *Mūsų Vilnius*, 1929 m. liepa–rugpjūtis, nr. 7–8, p. 268–271.
- ²³ *Mūsų Vilnius*, 1931 m. sausio 10 d., nr. 1, p. 16–17.
- ²⁴ Andrius Rondonas, „Valstybinė idėja“, *Mūsų Vilnius*, 1931 m. sausio 30 d., nr. 3, p. 52–53.
- ²⁵ Andrius Rondonas, „Pažinkime Vilnių!“, *Mūsų Vilnius*, 1929 m. vasaris, nr. 2, p. 110–113.
- ²⁶ E. K. Januta, „Vilniečio skaitytojo balsas“, *Mūsų Vilnius*, 1929 m. vasaris, nr. 2, p. 113–114.
- ²⁷ Kl. Duž-Duškauskas, „Gudai ir Vilnius“, *Mūsų Vilnius*, 1929 m. gegužė, nr. 5, p. 205–208; birželis, nr. 6, p. 238–241; liepa–rugpjūtis, nr. 7–8, p. 271–280; rugsėjis, nr. 9, p. 349–351; lapkritis–gruodis, nr. 11–12, p. 441–445.
- ²⁸ Dzūkų Varėnis, „Iš gudų gyvenimo po lenkais“, *Mūsų Vilnius*, 1930 m. vasario 1 d., nr. 3, p. 62–63.
- ²⁹ *Mūsų Vilnius*, 1931 m. kovo 31 d., nr. 9, p. 213.

TARP KŪJO IR PJAUTUVO

Litvakų sugrįžimai. II

Šmerelis Kačerginskis – labai savita Lietuvos Jeruzalės figūra.

Pirmojo pasaulinio karo metais visai mažas netekęs tėvų, Šmerelis augo prieglaudoje. Baigęs Vilniaus *Talmud Tora* mokyklą, skirtą našlaičiams, tęsė mokslus vakarinėje mokykloje. Pamėgęs spausdintą žodį, knygą, pasirinko spaustuvinininko amatą, pradėjęs nuo litografo pameistrio.

Būdamas tikra vargo pelė, jis dėjo viltis į socializmą, žavėjosi Sovietų Sąjunga, tikėjo, kad revoliucija atneš geresnį gyvenimą. Šios pažiūros atsispindėjo jaunystės kūryboje ir visuomeninėje veikloje. Dalyvaudavo darbininkų demonstracijose, įsitraukė į poigrinę veiklą, buvo ne kartą suimtas policijos.

Pasak istorikės Lucy Dawidowicz, trisdešimtmetis poetas atrodė kaip paauglys: „*Akys už apskritų juodais rėmeliais akinių žvairavo. Kakta aukšta, nosis riesta. Vilkėjo nudėvėtomis drapanomis, bet tai netrukdė jam audringai reikšti draugiškumo. [...] jis buvo ne tik linksmas ir geraširdis, bet ir stačiokiškas chuliganas, pasirengęs bet kada paleisti į darbą kumščius. Augo atšiauriame ir žiauriame pasaulyje, todėl išmoko apsiginti. [...] Visi žinojo, kad suįžulėjusiems antisemitams jis mielai nuleidžia pasiutkraujį.*“

Susižavėjęs grupės *Jung Vilne* idėjomis, su jam būdinga energija įsitraukė į jaunųjų menininkų veiklą,

netgi tapo šio sambūrio organizatoriumi. Visas jėgas skyrė bendraminčiams iš *Jung Vilne* populiarinti, rūpinosi jų kūrybos leidyba, teikė materialinę paramą.

Toks altruizmas, retai pasitaikantis draugiškumas, rūpinimasis kitų kūryba savosios sąskaita tapo vos ne legenda tarp Vilniaus menininkų, intelektualų. Apie Šmerkės, kaip visi jį vadino, draugiškumą viena kultūros veikėja yra pasakiusi: „*Toks talentas yra žymiai retesnis, nei talentas rašyti knygas.*“

Nepriklausomas Kačerginskio charakteris pasireiškė ir karui prasidėjus. Orumas, žmogiškas išdidumas neleido jam būti klusniai varomam į getą. Be to, stengėsi apsaugoti mylimą žmoną. Gražuolė krokuvietė, neseitinių bruožų Barbara su lenkės pasu „legaliai“ apsigyveno seno pažįstamo Juliaus Jankausko šeimoje.

Kačerginskis, irgi įsigijęs lenko pasą, įvairiais būdais vertėsi Baltarusijos kaimuose. Priešingai negu žmonos, jo bruožai buvo ryškiai semitiniai, ne mažiau ryškus ir kalbos akcentas. Todėl vaidino nebylį. Talentingai. Vieni metu net tarnavo virėju senutės grafienės dvare...

1942 m. pradžioje nutarė grįžti į getą. Stačia galva pasinėrė į kitokį gyvenimą. Įstojo į Jungtinę partizanų organizaciją (FPO). Čia jam praverė prieskario nelegali veikla, patirtis, įgyta išsisukant nuo policijos persekiojimų. Jis buvo nepakeičiamas ginklų „medžiotojas“, kultūros vertybių gelbėtojas.

Kačerginskis prisimena, kaip jį nustebino kultūrinis gyvenimas, atrodė, „*getas tarytum išplėtė savo ribas*“. „*Mes žinojom, kad tai mirtininkų kameros kultūra. Tačiau tarp mirtininkų atsirado grupė, galvojanti ne apie išsigelbėjimą, o apie žydų kultūros paveldo gelbėjimą ateinančioms kartoms.*“

Poetui užteko energijos aktyviai dalyvauti ir kuriant Geto teatrą. Jis rašė dainų tekstus vaidinimams, Jaunimo klubo renginiams. Nužengusias nuo scenos dainas žmonės plačiai dainuodavo gete.

Kačerginskis sukūrė „Jaunimo himną“ (*Jugnt Hymn*) savo globojamam Jaunimo klubui. Iš teatro scenos skambėjo jauno vaikinuko Aleko Volkoviskio daina „Tyliau, tyliau...“ (*Štiler, štiler...*), parašyta Kačerginskio žodžiais. Poetas *jidiš* kalba perkūrė tekstą, kurį lenkiškai parašė jaunojo kompozitoriaus tėvas daktaras Noachas Volkoviskis. Po 60 metų ši daina vėl buvo atlikta Vilniuje, per koncertą Nacionalinėje filharmonijoje, akompanuojant tam pačiam Alekui – kompozitoriui Aleksandriui Tamirui, pasaulinio garso pianistui iš Izraelio. Pakviečiau jį atvykti į Lietuvą, kad galėtų dalyvauti Tarptautinėse meno dienosėse, skirtose Geto teatro 60-mečiui.

Jaudinančios Kačerginskio eilės skamba dainose „Tu žydas partizanas“ (*Yid du partizaner*), „Vienišas vaikas“ (*Dos elnte Kind*), baladėje „Icik Vitenberg“, skirtoje žuvusiam pagrindžio organizacijos vadui.

Poetą labai sukrėtė žmonos netektis. Tragiškos žūties dieną skausmas išsiliejo dainoje „Pavasaris“ (*Frieling*). Jaunas talentingas geto kompozitorius Abrahamas Brudno įvilko ją į „tango“ rūbą. Tai nuostabiausia, nesenstanti geto melodija. Tragiškasis tango, kuriame skamba ir tikėjimas pavasariu.

Kai pradėta likviduoti Vilniaus getą, poetas atidėjo plunksną ir paėmė į rankas automatą. Su grupe pagrindžio kovotojų jam pavyko prasiveržti į mišką pas partizanus. Apie partizanavimą jis vėliau išleido kelias prisiminimų knygas.

Rašytojo, atsidūrusio tarp sovietinių partizanų, laukė kartus nusivylimas. Kovojęs su nacizmu, dabar jis susidūrė su atviru partizanų vadų antisemitizmu. Kačerginskis įsitikino, kad daug žydų žuvo dėl „sa-

vųjų“ partizanų kaltės. Apie tai nemažai yra rašę ir kiti partizanavę žydai. Tad prieš įžengiant į Vilnių, išvauduotą nuo nacių, poetą žavėjusios socializmo idėjos ėmė blėsti, jis nebepuoselėjo vilties, kad gyvens broliškų tautų šalyje.

Sovietinių kultūros institucijų vadovai iš pradžių išskėstomis rankomis pasitiko Kačerginskį. Garsus rašytojas, drąsiai kovojęs drauge su sovietų partizanais, vadavęs Vilnių, žinomas dėl prosovietinių savo pažiūrų. Kas geriau galėtų tikti oficialaus žydų lyderio, kultūros funkcionieriaus vaidmeniui! Tačiau šauta pro šalį.

Tai patvirtina rašytojo atsiminimų knyga „Tarp kūjo ir pjautuvo“ (*Cvišn hamer un serp*, 1949), parašyta kalendoriškai fiksuojant kasdieninius įvykius ir tapusi neginčijamu dokumentu.

Kačerginskiui kartu su Avraomu Suckeveriu ir kitais intelektualais vėl teko gelbėti kultūros vertybes, tik šįkart jau kitos okupacijos sąlygomis. Jie skubėjo aplenkti laiką. Vilniaus sinagogų griuvėsius nufotografavo prieš juos susprogdinant sovietų armijos kariams. Nukopijavo užrašus žydų, lenkų, rusų kalbomis ant gestapo sienų, paliktus kankinių. Slapta į Niujorką persiuntė JIVO ir geto archyvų likučius, genocido metraštininkų išsaugotus dienoraščius. Abu rašytojai svajojo įsteigti žydų muziejų, atgaivinti mokyklą, spaudą žydų kalba, koncertinę veiklą ir t. t.

Mes visur susidurdavome su sunkumais, – prisiminė Kačerginskis. Lietuvos Mokslų akademijos vadovas, švietimo ministras, Meno reikalų valdybos viršininkas – visi žadėjo visokeriopą paramą, bet „daugiau trukdo nei padeda“.

Tačiau poetas nenuleido rankų. Rengė žydų rašytojų kūrybos almanachą. Kreipėsi į Radiofono direktorių dėl laidos *jidiš* kalba. Įkūrė chorą, su kuriuo repetavo kompozitorius ir dirigentas Abelis Klenickis. Bet Radiofono vadovybė neleido chorui dainuoti per radiją: lietuviškai, rusiškai, lenkiškai – prašom, tik ne *jidiš*.

Bičiulių patartas, Kačerginskis nuvyko į Maskvą, į Žydų antifašistinį komitetą, kuriam vadovavo žydų kilmės *Sovinformbiuro* direktorius Solomonas Lozovskis (vėliau, 1952 m., jis buvo sušaudytas). Čia poetas galu-

tinai įsitikino, kad tai ne žydų, bet antižydiškas komitetas, o žydų laidos, transliuojamos į užsienį, tik pučia miglą apie žydų kultūros klestėjimą Sovietų Sąjungoje.

Rašytojas nesidžiaugė net įkurtu Žydų muziejumi, suvokė, kad visa tai laikina, nes „*žydų kultūros puoselėtojai nebeliko vietos per amžius mums brangiam Vilniuje*“.

Taip žlugo ankstesnės Kačerginskio iliuzijos.

Kasdien muziejuje jis sulaukdavo svečių iš NKVD, „*labai įkyrių ir žingeidžių*“: ar jis niekam neduodąs išsinešti medžiagos, ar bibliotekoje saugomos knygos iš tikrųjų yra patikrintos GLAVLITO?

Galutinai subrendo mintis emigruoti, ėmė tam ruoštis. Į užsienį slapta siuntė įvairią sukaupą medžiagą, muziejų eksponatus.

Rašytojas įvertino tai vėliau, emigracijoje, kai sužinojo, kad Žydų muziejus Vilniuje jau uždarytas.

Knygoje „Tarp kūjo ir pjautuvo“ su paantrašte „Žydų kultūros naikimo istorija Sovietų Sąjungoje“ rašytojas atskleidė tikrąją sovietų ideologijos ir politikos esmę, pranašišškai numatė, kad žydų kultūra šioje šalyje žus.

Kai surengiau Kačerginskio atminimo vakarą, iš buvusio Geto teatro scenos skambėjo ne vien jai parašytos dainos. Skaitėme ištraukas iš knygos apie Vilnijos žydų sunaikinimą „Vilniaus žlugimas“ (*Churban Vilne*). Tai ilgas martirologas. Be galo ilgas. Rašytojas su metraštininko tikslumu vardija menininkus, žuvusius per genocidą. Pabrėžia, kad buvo sunaikintas „*žydų kalbos, dainos ir teatro pasaulis*“.

Žiūrovai išgirdo ir kalinių dainas, kurias 1946–1948m. buvusiuose getuose ir konclageriuose rinko poetas. Daug jų užrašė, lankydamasis laikinose stovyklose, kur gyveno karo sukurių išblaškyti vieniši žmonės, nedrįstantys grįžti į gimtąsias vietas.

Rašytojas vėl rūpinosi kitų kūryba. Tas kaupimas virto jo paties tolesnės kūrybos pagrindu – taip atsirado „Vilniaus geto daina (*Dos gezang fun Vilner geto*)“, „Getų ir koncentracijos stovyklų dainos“ (*Lider fun di getos un lagern*). Į šią knygą poetas sudėjo 250 dainų tekstus, atkūrė 100 melodijų, skambėjusių Vokietijos ir Rytų Europos konclageriuose.

Apie tas iškentėtas myriop pasmerktų žmonių dainas poetas rašė: „*Tai buvo paskutinis vilties įprasminimas, mylimojo testamentas, šventenybė*.“ Štai tokias dainas per atminimo vakarą atliko Marija Krupoves, aktorius Rimantas Bagdzevičius skaitė ištraukas iš Kačerginskio prozos, jo bičiulių prisiminimų.

Pasakodamas žiūrovams apie ypatingą Kačerginskio jautrumą, rūpinimąsi kitais, retą padorumą ir altruizmą, vis pagalvodavau apie jo ir pirmosios lietuvės, pripažintos Pasaulio tautų teisuole, Onos Šimaitės panašumą. Abu pirmiausia rūpinosi ne savo pačių kūryba, ne materialiniais dalykais, labiausiai jaudinosi dėl kitų likimo.

1950 m. rašytojas nuvyko į Izraelį. Džiaugėsi susitikęs su senu bičiuliu, didžiuoju žydų poetu Avramu Suckeveriu, su kuriuo susidraugavo ankstyvoje jaunystėje. Vaikiniai prisiekė, kad niekada vienas kito neišduos, draugaus iki „grabo lentos“. Tai priesaikai abu sąžinės riteriai liko ištikimi visą gyvenimą, paženklintą dramatiškų kovų ir netekčių skausmo. „*Ši sąjunga, – prisiminė Suckeveris, – rėmėsi 15-kos metų draugyste, gete sutvirtinta krauju*.“

Izraelyje poetas važinėjo po visą šalį, susitikinėjo su draugais, tačiau jautė, kad jo vieta kitur. Ten, kur kalbama ir rašoma jo mylima *jidiš*. Keliavo po Šiaurės ir Pietų Ameriką, aiškindamas žmonėms, kas įvyko Europoje. Skaitė paskaitas, skelbė straipsnius spaudoje.

Pagaliau su šeima apsigyveno Argentinoje, įleido šaknis į šioje šalyje tarpstančią *jidiš* kultūrą, tapo vienu iš Žydų kultūros kongreso vadovų.

Kačerginskis, išgyvenęs gete, išlikęs nuožmioje partizaninėje kovoje, iškentęs persekiojimus sovietmečiu, o vėliau atlaikęs ir Vakarų šalių komunistų tulžingus užsipuolimus, kai pasirodė knyga „Tarp kūjo ir pjautuvo“, nelemtai žuvo aviakatastrofoje 1954 m. Jis ir vėl skubėjo. Kad nepavėluotų į susitikimą su žmonėmis, traukinio bilietą pakeitė į skrydį lėktuvu...

Sunku net įsivaizduoti, kiek daug jo sumanymų liko neįgyvendinta. Bet Kačerginskis vis dėlto spėjo surinkti neįkainojamą *jidiš* lobyną. Viliuosi, daug kas sugrįš ir į poeto tėvynę.

Priverstinai emigravusieji sugrįžta. Vienaip ar kitaip. Tokia istorijos logika. ■

Algirdas GRIGARAVIČIUS

DAKTARAS IR MARICA

Jono Basanavičiaus užrašų knygelės kiek praskleidžia asmeninį jo gyvenimą Bulgarijoje, viename kitame puslapyje netikėtai sužaižaruoja santūrus jausmų proveržis. Daktaras turėjo įprotį saugoti visą gautą korespondenciją, taigi atsiveria platesnės erdvės pažinti asmenybę iš arčiau. Chrestomatinė santykių su žmona istorija jau tapo paminklinė, joje glūdi koduotos sąsajos su Lietuvos likimu. Atidžiai ją išnarpliojo Vaidas Šeferis, paskelbęs Elės dienoraštį ir laiškus.

Bet negi iki vedybų Basanavičius tik sėdėjo, sukryžiuojo rankas ant krūtinės, ir mąstė apie skriaudžiamą gimtąjį kraštą? 1878–1881 m. knygelėse daktaras užsirašė įvairiausias užduotis, veiklos planus, bet užsimindavo ir apie asmeninio gyvenimo įvykius: pažintis, vizitus, koncertus, spektaklius, netgi aptarė vieną kitą išpūdingą gamtos detalę, dažniausiai pirmąjį sniegą. 1881 m. rugpjūčio 27 d. rašė, kad Lom Palankoje dalyvavo Maricos Ateškaikli vardinėse, tačiau paskutinis žodis užbrauktas penkiomis storomis linijomis, o raidės – dar ir skersai tankiais štrichais, kad būtų neįmanoma įskaityti. Tokia pačia maniera stropiai užjuodinta ir žmonos Elės dienoraščio keletas vietų. Daktaras nenorėjo, kad kai kuriuos, matyt, itin asmeniškų dalykus žinotų visi. Tokia išskirtinė aplinkybė knygių įrašuose iškart suintrigavo. Rugsėjo 13 d. daktaras pamini, kad dalyvavo Maricos išleistuvėse – mergina išvyko į Šumną (Šumeną) lankyti mokytojų kursų, 1879 m. įsteigtų šiame mieste.

Rugsėjo 23 d. gavo jos laišką, iškart atsakė, 27 ir 29 d. siuntė telegramas, į antrąją ji atsakė kitą dieną: lieka Šumnoje. Spalio 1 d. pasižymėjo gavęs laišką, tuoj pat atsakė ir pridėjo savo nuotrauką. Parašė jai dar du laiškus, Marica spalio 13 d. pranešė nuotrauką ir „kitką“ gavusi. Po kelių savaitių Basanavičius jau turėjo ir būsimosios mokytojos atvaizdą. Laiškus jai siuntė lapkričio 29, gruodžio 8, 12, 19 d., paskutinį – 1882 m. sausio 5 d.¹ Nė vieno atsakymo.

1881 m. gegužės 22 d. užrašė susipažinęs su Paulinka Lorenz, o 1882 m., kai nutrūko susirašinėjimas su Marica, nuo sausio 3 d. iki vasario 24 d. gavo penkis jos laiškus, į kuriuos iškart atsakė, bet fotografijomis įjedu neapsikeitė.²

Sužinoti Basanavičiaus ir Maricos istorijos tęsinį padėjo atsitiktinumas – kai skaičiau daktarui adresuotus laiškus, tarp jų pasitaikė gimnazijos mokytojos Maricos Jordanovos-Ateškaikli vizitinė kortelė. Jos laišškai (išliko trylika),³ rašyti 1892–1900 metais, atskleidė subtilius XIX a. pabaigos inteligentams būdingus tarpusavio santykius, epistolinio bendravimo istoriją, neskubrią, niuansuotą, su diplomatiškais nutylėjimais, įvairiai pabrauktais žodžiais, kreipiniais, siunčiamais linkėjimais, būgštavimais, tikrųjų jausmų slėpimu už smulkmenų ir romantine egzaltacija. Laiškuose atsispindi literatūros išlavinta siela, justi draugiškas nuoširdumas ir žmogiškoji atjauta.

Pretekstu atnaujinti pažintį tapo Maricai, matyt, netikėta žinia spaudoje, kad „Gerb. ponas Daktaras“

parašė knygą apie Lomo apygardos sanitarinę etnografiją. 1892 m. liepos 4 d. laiške paprašė ją atsiųsti, užsiminė rašanti trumpai, nes žino, kad autorius užsiėmęs svarbiais reikalais. Veikalą gavo greitai, po devynių ar dešimties mėnesių. Kitų metų rugpjūčio 16 d. pranešė su pasigėrėjimu perskaičiusi ir apgailestavo, kad neturėjo galimybės už tai padėkoti asmeniškai. Atnaujinta pažintis baigėsi jų susitikimu, santykiams atsinaujinus, kaip liudija laiškas, atsirado vietos jausmams. Didelę reikšmę šioje istorijoje įgauna nepigus tais laikais paprotys apsikeisti fotografijomis su atitinkamais įrašais kitoje jų pusėje – jis reikšdavo perėjimą nuo oficialaus prie asmeninio bendravimo. Tai rodo ir kreipiniai į adresatą, laiško pasirašymas tik vardu, pridėdant intymesnį žodį...

Viena sąsaja atsirado ir su dabartimi. Petko Margačevs knygoje apie Basanavičiaus gyvenimą Bulgarijoje pakiliai atsiliepia apie Varnos miesto mero Kirilo Jordanovo inicijuotus renginius, gaivinančius ir puoselėjančius daktaro atminimą.⁴

Asmeninio gyvenimo vingiai neabejotinai susiję su lemtingomis istorinių veikėjų pažintimis. Atrodytų, atsitiktinės, jos gali nulemti svarbius sprendimus. Kiek galima suprasti iš Basanavičiaus autobiografijos, meilė Prahoje aplankė jį netikėtai ir daktaro likimą vėl pakreipė Bulgarijos pusėn, nors jis buvo tvirtai pasiryžęs negrįžti. Pasikeitė ir asmeniniai planai – santuoka vertė atidėti chirurgijos profesūrą Maskvos universitete. Basanavičius skubėjo gauti gydytojo vietą Prahoje, nes iš Lomo atsivežtos santaupos sparčiai tirpo, jaunai šeimai kilo grėsmė įklimpti skolose.

Nuo 1881 m. gruodžio antrosios pusės užrašų knygelėse vyrauja įrašai lietuvių kalba, o nuo kitų metų kovo pranyksta bet kokios užuominos apie asmeninį gyvenimą. Tuo metu didelę įtaką jam darė daug vyresnis ir patyręs draugas Jurgis Miklaševičius (g. 1842 m.), 1873 m. Maskvos universitete baigęs filologiją, 1880–1882 m. prancūzų ir vokiečių kalbų žinias tobulinęs užsienyje. Jurgio laiškų su įspūdziais iš Vokietijos ir kitų šalių per mėnesį gaudavęs ne mažiau kaip tris keturis, atsakydavo į juos iškart. 1880 m. straipsnyje citavo dvasiškai ir

idėjiškai artimo draugo rugsėjo 19 d. laišką, atsiųstą iš Heidelbergo (Vokietija): „*Reike mums neatbutinai rupintis apie apšvietimą mūsų brolių dvasiškai ir realnai, idant jie pažintu aiškei ir galėtų juos aprupinti, reike ingraudinti juos, kad žemės svetimiams nepardavinėtų. Reik mums budinti tarp musu broliu meilę diel savo žemės, savo kalbos ir savo žmoniu; kad jie nejokiu svetimu liežuviu tarp savęs nekalbėtų, kaip tiktai lietuviškai, kad ir didžiausias moksliničias pa- baigę ir didžiausiais butu ponais tapę. Lietuviškai reike kalbėti visiems Lietuviniams namie ir publiškai (tarp svetimu). Terp savęs broliškoje meilėje gyventie, kiekvienam reikale pasigelbėti ir visuomet tvirtai dalaikytie duotą žodį. Kiekvienas mokitas Lietuvinikas, pagal ištekliu, turi parašytie nors koke knygelę lietuvišką pagal savo ypatingą (specnalną) mokslą. Norėdams musū darbus ir reikalus musū tautos aprupint turime prasimanyt ant to pinigų; todėl per uždarbius, per prekionę ir t. t. turime rinktie juos ir gabent Lietuvon, kaip gabena bitė medų in savo avilį.*“

Tokioms mintims, daktaro nuomone, iš širdies pritars kiekvienas „*lietuvinikas*“. Jeigu nuo mažo iki didelio triūsime, suprasdami mūsų reikalus, ir rūpinimės, kad nesimažintų tautiečių skaičius, nesigadintų mūsų kalba, būdas ir „*dabas*“ (kultūra), jei mums likusiame Lietuvos plote nė pėdos neatiduosime svetimiams, tada išliksime pasaulyje. Antraip liks tik garbingas vardas senovėje ir ištiks prūsų likimas.⁵ Romantines slėpiningos lietuvių kilmės aiškinimo nuostatas pakursčiusi bulgariška aplinka ir Jurgio laiškas, o ypač kelionė po pietines Europos šalis, natūraliai subrandino priesaką sau, surašytą 1882 m. lapkričio 13 d. Ožkabaliuose, – tirti lietuvių kiltį iš trakų.

Taigi apsisprendimas 1882 m. gegužę palikti Bulgariją ir dirbti tautai susijęs ne tik su politine situacija šalyje po konstitucinio perversmo, kai prasi-dėjo liberalų persekiojimai, bet ir su nusivylimais asmeniniame gyvenime. 1882 m. įrašai jau rodo tvirtą nuostatą atgaivinti lietuvių dvasią. Pateikiami duomenys apie Katalikų bažnyčios padėtį Lietuvoje, apie žemėvaldą, išrašai iš istorinių šaltinių ir veikalų su lakoniškais komentarais.⁶

**Maricos Jordanovos-Ateškaikli laiškai
Jonui Basanavičiui**

I

Sofija, 1894 m. lapkričio 14 d.

Gerbiamas p. Daktare,

Vakar iš ponios ir pono Dirkių sužinojau, kad dvasiškai ir fiziškai dar nesijaučiate gerai. Ši nemaloni žinia man sukėlė didelį susirūpinimą, tad negaliu atsispirti didžiuliui norui parašyti Jums keletą eilučių, kuriomis paprašysiu Jūsų pranešti man apie savo sveikatą. Jei būsite prielankus ir išpildysite mano prašymą, už šią draugišką paslaugą Jums būsiu nepaprastai dėkinga.

Tikiuosi, Jums bus malonu turėti vieno iš seniai pažįstamų asmenų atvaizdą, todėl leidžiu sau prie laiško pridėti savo fotografiją. Per paskutinį mūsų pasimatymą Jūs pažadėjote atsiųsti man savąją, bet, deja, iki šiol neturėjau garbės jos gauti, todėl įsidrąsinu Jūsų paprašyti atsiųsti man ją tinkamai progai pasitaikius.

Vildamasi, kad mano prašymas neliks be atsako, prašau priimti kuo nuoširdžiausius linkėjimus

Marica

Mano adresas:

Valst. Merg. Gimnazijos mokytojai
arba

P. Georgio Kolarovo, buvusio Kar[o] Minister[ijos]
valdininko, namas, Caro Aseno gatvė

II

Sofija, 1895 m. sausio 9 d.

Pone Daktare,

Labai Jums dėkoju už naujametinį sveikinimą. Prašau, priimkite ir mano nuoširdžiausius sveikinimus

Naujųjų 1895 metų proga ir palinkėjimą nugyventi juos laimingai ir būti stiprios sveikatos.

Lapkričio 14 dieną Jums rašiau ir nusiunčiau savo fotografiją, tikiuosi, kad ją gavote laiku. Didžiai apsidžiaugsiu, jeigu pranešite, ar gavote, nes labai neri-
mauju.

Leidžiu sau, pone Daktare, priminti Jūsų pažadą, kurį man davėte per paskutinį mūsų susitikimą, kad per trumpiausią laiką atsiųsite savo fotografiją. Deja, nuo tada praėjo jau keleri metai, o Jūs neišpildote mano geidavimo, tad prašau Jūsų kuo skubiau atsiųsti šią man tokią brangią dovaną.

Viliuosi, kad mano prašymas neliks be atsako.

Su nuoširdžiausiais linkėjimais

M. Jordanova

III

Sofija, 1895 m. spalio 29 d.

Brangus Drauge,

Kadangi negalėjau suprasti Jūsų ilgo tylėjimo ir išvykimo, nepasakius man sudie, priežasties, prašau Jūsų man tai paaiškinti.

Liūdesys [čia ir toliau pabraukta M. Jordanovos – vert. past.], kurį man suteikėte taip greitai išvykęs, toks didelis, kad neįstengiu jo išreikšti nei raštu, nei žodžiu.

Tikiuosi, kad esate sveikas ir linksmai leidžiate laiką, ir Jums nelieka laiko galvoti apie žmogų, kuris ilgisi ir nerimastauja dėl Jūsų.

Priimkite kuo širdingiausius linkėjimus

Nuoširdžiai Jūsų

Marica

Pas mus, juk nėra nieko pastovaus, pakeitė gatvės, kurioje gyvenu, pavadinimą, dabar ji vadinasi Slavianska, nes tame pačiame pastate yra Slavianska beseda [visuomeninė šviečiamoji ir saviveiklos įstaiga – vert. past.]. Mano adresas: Slavianska gatvė Nr. 41. Tas pats

Sofija, 1900 m. rugsėjo 15 d.

Brangus mano Drauge,

Per mokyklinius ir namų rūpesčius tik šiandien galėjau parašyti žadėtąjį laišką.

Čia sėkmingai atvykau praėjusio mėnesio 22 dieną ir užėmiau ankstesnes mokytojos pareigas čionykštėje centrinėje mergaičių gimnazijoje.

Šiais metais čionyk. bern. ir mergaičių gimnazijos mokytojų personalas labai pasikeitė. Naujai paskirti jauni mokytojai ir mokytojos, kurie aukštąjį išsilavinimą įgijo užsienyje, gavo tokią mažą metinę algą, kad vargu ar galės padengti savo buitinių poreikių išlaidas.

Apskritai Bulgarijoje dabar itin sunkūs laikai, gyvenimas diena iš dienos darosi sunkesnis ir nemalonesnis.

Viliuosi, mielas mano drauge, kad šį laišką Jūs gausite būdamas geresnės sveikatos ir giedriau nusiteikęs, negu tada, kai palikau Jus, išvykdama iš Varnos.

Silpna Jūsų sveikata ir abejingumas jai kelia man didelį nerimą, todėl prašau Jūsų būti atidesniam savo sveikatai, ir tegu dabar vienintelis Jūsų gyvenimo tikslas bus ją stiprinti. Manau, Jūsų pareiga yra pasistengti sustiprinti savo sveikatą ir gyventi toliau, ir šitaip padaryti didžiulę paslaugą mokslui savo literatūriniu darbu, teikti medicininę pagalbą žmonėms, šitaip suteiksite laimės Jūsų draugei, kuri jau dvidešimt metų Jus myli ir dievina.

Aš būčiau laiminga, galėdama vėl pelnyti Jūsų simpatiją ir praleisti su Jumis man likusį žemiškąjį gyvenimą.

Gera! apgalvokite mano pasiūlymą, nes, mano akimis žiūrint, Jūs nesigailėsite nei jį priėmęs, nei dėl jo teigiamų rezultatų.

Mano giminaitis, Georgis Kirkovas, buvęs čionyk. Tipografijos Instituto direktorius, gali Jums būti gyvas pavyzdys.

Labai norėčiau, kad asmeniškai su juo susipažintumėte ir įsitikintumėte, kad ir gyvenimo būdas daro

didelę įtaką nervų sistemai. Minėtas žmogus, kelis kartus nuvykęs į Physiatisches Senatorium Dr. Lahmann „Weisser Hirsch“ ir Dresdeną gydytis, pernai galiausiai apsisprendė vesti vieną našlę ir dabar yra toks laimingas ir pagerėjęsios sveikatos, kad nebeturi jokio poreikio vykti į gydymo įstaigą.

Pasekite ir Jūs jo pavyzdžiu, kuris galbūt taip pat teigiamai paveiks Jūsų sveikatą kaip ir aukščiau minėto žmogaus.

Jūsų pažįstama p. Nikova su savo maža dukra, kuri, deja, vis dar serga, grįžo iš Rusijos.

Dr. Slavčevs nori čia įsteigti sanatoriją ir šiuo tikslu dabar ieško pastato, kurį galėtų išsinuomoti.

Nepaprastai mane nudžiuginsite, jeigu nedelsdami atsakysite į mano laišką.

Iš visos širdies linkiu Jums stiprios sveikatos.

Priimkite nuo Jūsų ligi karsto lentos ištikimos draugės kuo širdingiausiai linkėjimus [pabraukta J. Basanavičiaus – vert. past.]

Marica

Mano adresas: Preslavo gatvė Nr. 8 ■

Iš bulgarų kalbos vertė Laima MASYTĖ

¹ LLTI BR, F2-4, lapai nenumuruoti.

² LLTI BR, F2-55, lapai nenumuruoti.

³ LLTI BR, F2-1038, lapai nenumuruoti.

⁴ Petko Mangačev, Daktaro Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbas Bulgarijoje 1880–1905 metais, Vilnius: *Petro ofsetas*, 2013, p. 12.

⁵ Jonas iš Oškabalū. Kam teks tewyne musū, *Naujasis keleivis*, 1880, spalio 8, nr. 28, p. 175; 1880, spalio 15, nr. 29, p. 183.

⁶ Žr.: LLTI BR, F2-5, 55, lapai nenumuruoti.

JEANO LE LOUËT NUTIKIMAI

1 Pirmiausia blyškus, liaunas riešas ant lagamino rankenos, kiek žemiau – nerangiai minančios dvi pėdos sudėvėtais batais. Stotis. Lokomotyvo dūmai. Rugpjūčio kaitra. Liesas, neaukštas vyras braunasi per keleivių minią, kairiu delnu perbraukia vešlias garbanas. Lagamine daugiausia užrašų knygelį, knygų, gražiai išleista jo paties poema „Federico García Lorcai mirus“, keli lengvi drabužėliai ir apsiaustas vėsesnėms dienoms. Stabtelį, su kažkuo atsisveikina, kažin ką sako silpnu, vos girdimu balsu. Po akimirkos įsės į traukinį, kuris jį nuves į Lenkiją.

Tai buvo Jeanas Le Louët, gimęs Bretanėje 1911 m., laikytas antrosios siurrealizmo bangos poetu. Ketvirtajame dešimtmetyje išspausdino kelias poezijos knygeles labai keistomis, nerimą keliančiomis antraštėmis ir pelnė šlovę prancūzų literatūrinuose sluoksniuose – Jeanas Cassou įžvelgė jo asmenyje jaunąjį genijų, lygino jį su Rimbaud. Le Louët žavėjosi Maritaino katalikiškomis personalistinėmis mintimis. Rėmė ispanų respublikonus, tarp kurių turėjo daug pažįstamų. Kartu su bičiuliais leido literatūrinį leidinį *Les Lettres Nouvelles*. Nežinia, kas jį paskatino tyrinėti lenkų romantinę literatūrą, šiaip ar taip, prancūzų kalba perskaitęs Mickiewicziaus ir Słowackio kūrinius, nusprendė aplankyti jų tėvynę ir papildyti žinias. Jano Lechonio, Lenkijos ambasados Paryžiuje kultūros atašė, padedamas gavo nedidelę stipendiją ir išsiruošė į kelionę. 1939 m. rugpjūčio pradžioje Augustas Zamoyskis išsiuntė iš Prancūzijos trumpą rekomendacinį laišką Jarosławui Iwaszkiewiczui:

„Mano brangusis Jarosławai!

Jeanas Le Louët yra garsus jaunas prancūzų poetas ir leidinio, siejančio kelis jo bičiulius, leidėjas.

Jis keliems mėnesiams atvyks į Lenkiją patyrinėti lenkų romantikų įtakos prancūzų romantikams, turi vietą Paryžiaus Lenkų bibliotekos bendrabutyje.

Tau jį karštai rekomenduoju, prašau, pasirūpink juo, kad pažintų Lenkijoje ką reikia.

Jausmingai apkabinu Tave.

P. S. Ir nepamiršk, kad Jablonėje apie rugsėjo 10 dieną jį apjūtės pabaigtuvės, privalai būtinai nuvažiuoti.“

2. Persukime laiką beveik keturiasdešimčia metų pirmyn. 1976-aisiais, kai šešiasdešimt penkerių metų Jeanas Le Louët, tapęs benamiu, gyveno Paryžiaus gatvėse, Czesławas Miłoszas, irgi sulaukęs šešiasdešimt penkerių, Berklyje mėgino perkrimsti paslaptinę vieno eilėraščio mįslę. Jano Szczawiejo sudarytoje antologijoje „Kovojančios Lenkijos poezija 1939–1945“ poetas aptiko straipsnelį su sąrašu kūrinių, išspausdintų 1942 m. rinkinyje „Nepriklausoma daina“, kurio daug metų nebuvo turėjęs rankose. Jame tarp kitų Miłoszui priskirtas ir eilėštis „Pozicijos“, kurio jis niekaip negalėjo prisiminti. Atspėti mįslę padėjo Aleksandras Fiutas, atsiuntęs iš Lilės Krokuvoje padarytą atspaudą. „Buvau teisus, kad tai ne mano eilėštis, – atsakė Miłoszas būsimajam savo monografininkui. – Jį parašė prancūzų poetas Jeanas Le Louët, kurį karas užklupo Lenkijoje, taigi vokiečių okupacijos pradžioje jis buvo Varšuvoje. Išverčiau tą eilėrašį ir išspausdinau

savo antologijoje [...]. Asmeniškai Le Louët nepažino-
jau, nes kai 1940 metų vasarą atsidūriau Varšuvoje, jo
čia jau nebuvo (gal buvo kažkur internuotas?).“ Dar
po dvejų metų Miłoszas įtraukė „Pozicijas“ į nedidelį
kūrinį „Polonistika“ – eilėraštis tapo pavyzdžiu, kaip
lengva suklysti literatūros tyrinėtojiui, nežinančiam
kūrinio atsiradimo aplinkybių.

*Anuomet mačiau tris žmones. Pirmas buvo kruvinas,
o kad jį mušė, tai be paliovos kraujavo. Antras klūpojo,
o kad jam surišo rankas, tai ir liko ant kelių. Trečias
sėdėjo už savo priešo stalo, o kad priešas jį pagerbė, tai
ir nesitraukė iš užstalės.*

*Tuomet pirmąjį pavadinau vardu ir sušukau: „Ne-
mirk!“ O kraujas vis sruvo, kraujuodamas jis atsakė:
„Ištversiu, nes myliu.“*

*Paskui pavadinau antrąjį žmogų ir šūktelėjau jam:
„Nusimesk savo pančius!“ Jis atsakė: „Aš silpnas, o
žmogus, kuris mane supančiojo, turi didelę galią.“*

*Pavadinau ir trečiąjį žmogų, kuriam tariau: „Kel-
kis pagaliau!“ Jis atsakė: „Liksiu čia, nes gudrus mano
priešas, bet aš trokštu jį pergudrauti.“*

*Tada pašaukiau vienybės angelą ir tariau jam: „Su-
vienyk tuos tris žmones arba juos sunaikink.“ Vienybės
angelas paėmė pirmojo žmogaus kraujo ir patėpė juo
anuos du.*

Ir tas, kuris klūpojo, ir tas, kuris sėdėjo, buvo sutvirtinti.

*O kraujuojantis žmogus atsirėmė į juos. Kraujas jau
mažiau sruvo iš jo žaizdų. Ir kraujas atvėrė akis.*

Atminties spragos po truputį pildėsi. Miłoszas pri-
siminė eilėraštį gavęs iš Stanisławo Dygato, kai šis
grįžo iš internuotų asmenų stovyklos prie Bodeno
ežero, kur kaip Prancūzijos pilietis kalėjo ir Jeanas Le
Louët. Visiškai užmirštas prancūzų poetas vis labiau
intrigavo Miłoszą. 1988 m. apsilankęs Paryžiuje, ėmė
„ieškoti Jeano Le Louët pėdsakų, bet veltui“. Gausėjo
klausimų. Kokiu tikslu jaunas prancūzas atvažiavo
į Varšuvą? Kaip turistas, žurnalistas, ieškodamas ro-
mantikos („buvo homikas“)? Iš kur neosurrealistas
paėmė tokį biblinės sakinės toną, kad eilėraštis, atro-
do, galėtų priklausyti ir lenkų romantiko plunksnai?

Le Louët, iš visko sprendžiant, parašė „Pozicijas“ tuo
po Prancūzijos užkariavimo, kolaboranto pavyzdžiu
paėmęs Pétainą, bet gundanti buvo ir kita vizija, atsi-
radusi anksčiau ir susijusi su lenkų situacija, „kokią ją
pavaizdavo autorius“. Dėl vieno Miłoszas buvo tikras,
o tam pritarė ir jo pažįstami, kuriems Paryžiuje skaitė
atgal į prancūzų kalbą išverstas „Pozicijas“, – eilėraš-
tis savo lakoniškumu ir vaizdo jėga pranoksta jaunųjų
Varšuvos pagrindžio poetų kūrinius ir Antrojo pa-
saulinio karo laikų poezijos antologijoje turėtų užimti
garbingą vietą.

Paieškos, aprašytos „Medžiotojo metuose“, nedavė
ženklesnių rezultatų. Senasis Pierre'as Leyris prisimi-
nė Le Louët, bet silpnokai: „lieknas, trapus, beveik
moteriškas, sergantis gerkle, praradęs balsą“. André
Silvaire'as pridūrė sau ją informacijos apie prieškarinę
poeto veiklą ir susitikimą su juo po 1940 m. Tulūzoje,
kai šis mėgino patekti į Ispaniją. „Po karo Le Louët
prie literatūros negrįžo. Apie jo nuosmukį kalbama
su gailėsčiu ir pasibaisėjimu. Tapo valkata tikrąja to
žodžio prasme ir ilgai taip gyveno, nes mirė vos prieš
kelerius metus, taigi būčiau galėjęs jį rasti.“

3. Le Louët, su kuriuo susitiko Krokvos priemiesčio
gatvės 48 name, Simono ir Steckio restorane, antro
aukšto ložėje, kur užsisakė pusryčius, Iwaszkiewicz-
ziui padarė labai prastą įspūdį. Pasitikintis savimi,
pabrėžtinai prancūziškas, pretenzingas, nors kartu
labai inteligentiškas, jis atsainiai ir lyg bjaurėdamasis
krapštinėjo lėkštėje keptą lyną (kodėl pusryčiams val-
gė kepsnį, nesiimu spręsti). Po kurio laiko pasirodė
Lechonis ir persimetė su poetu keliais žodžiais apie
ši bei tą. Nepaisydamas didėjančio atgrasumo, Iwasz-
kiewiczzius pakvietė svečią į savo sodybą Staviske, pa-
keliui užvežė į Lovičius ir Želiazovą Volią, bet, jiems
grįžtant atgal, demonstratyviai atsisėdo prie vairo, pa-
vedęs su prancūzu bendrauti savo dukrai. Rugpjūčio
pabaigoje atsitiktinai susitiko „Zodiake“, kur trumpai
šnektelėjo – Le Louët sakėsi gresiančio karo akivaiz-
doje ketinantis grįžti į Prancūziją.

Bet išvykti neskubėjo. Nuvažiavo į Čenstakavą, kur
jį ir užklupo rugsėjo pirmoji. Nutarė nusigauti į Var-

šuvą. Su tuo sunkiu savo lagaminu. Keliuose chaosas, sutraiškyti vežimai, kariai be vadų, civiliai su ryšuliais, griūvantys ant žemės, į griovius. Nukauti ir sužeistieji. Ties Kutnu prisijungė prie kažkokio būrio, kuris buvo sutriuškintas, kai bandė prasimušti sostinės link. Klajojo iš kaimo į kaimą, kartodamas vieną frazę: „*moi prancūzas*“. Žmonės jį pamaitindavo, priglausdavo. Pasiekęs Žyrarduvą, dvi savaites gyveno darbininko namuose. Galiausiai liovėsi bijojęs vokiečių. Vėlų šaltą lapkričio–gruodžio sandūros vakarą atsidūrė Stavisko dvaro prieangyje, paskambino į duris.

Jarosławo Iwaszkiewicziaus dienoraščiuose ir prisiminimuose Jeanas Le Louët iškyla kaip keisčiausias svečias tarp nesuskaičiuojamos daugybės pabėgėlių, karo metais perėjusių per Staviską, radusių ten pagalbą, išsigelbėjimą, galimybę trumpiau ar ilgiau atsikvėpti. Iwaszkiewiczų iš pradžių apėmė dviprasmiškas pasitenkinimas, kai išvydo prancūzą, kuris neseniai raukėsi, knaibydamas keptą žuvį, o dabar „apdriskęs, sulysęs“ taip kirto spirgučiais vos pagardintus kukulius, „kad net ausys klapsėjo“. Bet greitai poetas atitoko. Elegantiški jo gestai, artistinės pozos, patetiški pasakojimai apie karinius nuotykius – „kaip šikantis paukštis“, pavyzdžiui, sakė jis apie bombas mėtantį lėktuvą, – sukeldavo baltąją karštinę kitiems namo gyventojams. Jis ypač įgriso kartu gyvenusiam Antoniui Bormanui. Buvęs *Wiedomości Literackie* leidėjas skundėsi, kad jo kambario kaimynas „keliasi naktį, atitraukia užuolaidas ir žiūri į tamsą už lango, visą laiką kalbėdamas apie rudens nakties grožį“. Kad po tos nakties uždanga dedasi baisūs dalykai, jam nelabai rūpėjo, tai buvo poezijos žmogus, matęs tik mėnulio šviesą ant medžių kamienų, tik tam jis aukojosi, susimąstęs bastydamasis po rudeninį parką ir „demonstratyviai“ rašydamas eilėraščius. Beje, Prancūziją jis vertino stulbinamai realistiškai, įspėjo savo šeimininkus, kad gresia greitas pralaimėjimas. Niekas į jo žodžius nežiūrėjo rimtai, nes netikėjo, kad „Le Louët mato ką nors iš tikrųjų“. Kiek kitoki įspūdį jis padarė Annai Iwaszkiewiczowai: „Prisimenu tą puikų Le Louët posakį, kai jis buvo apsistojęs pas mus 1940 m. gegužės mėnesį – kalbėjomės apie socialistų išpuolius prieš katalikus ir prancūzų antiklerikalizmą apskritai; Le Louët

po to susimąstė ir galiausiai pasakė: na, bet tatai taip lėkšta, blogiausia, kad visa tai taip lėkšta.“

Staviske jis praleido kelias rudens ir žiemos savaites, paskui persikėlė į Varšuvą, bet dažnai grįždavo. „Išgyvenome kartu su juo, – prisimena Iwaszkiewiczius, – nuostabią (oro sąlygų atžvilgiu) 1940 m. birželio 17-ąją – Paryžiaus užėmimo – dieną.“ Tų metų vasarą gestapas tikriausiai areštavo poetą ir išvežė į stovyklą prie Bodeno ežero. Paskutinį kartą Iwaszkiewiczius matė jį Paryžiuje 8-ojo dešimtmečio pradžioje jau „visiškai degradavusį.“

4. Stanisławas Dygatas romane „Bodeno ežeras“ nutapė Jeano Le Louët portretą, pavadinęs jį Vilberu. Prancūzų poetas „atvažiavo į Lenkiją 1939 m. rugpjūčio 30 dieną. Susižavėjęs lenkų poezija, norėjo pats pažinti Mickiewicziaus ir Słowackio tėvynę...“ Vilbero vaidmuo romane antraeilis, negausūs fragmentai turi daug bendra su įvykiais Staviske. Vilberas pasiaukojęs rašymui, dirba kaip garo mašina bet kuriuo paros metu bet kokioje padėtyje, nepaisydamas aplinkybių. Pasakotojo keliskart provokuojamas išsaugo ramybę, vengia diskusijų, kad negaištų brangaus laiko, kurį matuoja eilėmis. Valgydamas tyliu balsu samprotauja apie Bergsoną. Atlieka įkvėpimo ir iškvėpimo pratimus. Tik kartą leidžiasi išvedamas iš pusiausvyros – užsipuola lenkų girtuoklystę ir nesugebėjimą bendrauti, po to vėl pasitraukia į savo šventovę.

Atsižvelgiant į „Bodeno ežero“ pagrindinę temą – herojus bando atsiskaityti su jį slėgusia romantizmo tradicija – keistoka, kad Vilbero vaidmuo toks ribotas. Nes galima daryti prielaidą, kad internuotų asmenų stovykloje prancūzų poetas ir lenkų prozininkas įnirtingai diskutavo arba bent jau pirmasis erzino antrąjį, be saiko žavėdamasis romantizmu (romane panašiai erzina pasakotoją Siuzana – prancūzų studentė, įsimylėjusį lenką, į kurį žvelgia per romantinių vaizdinių prizmę). Vis dėlto gana reikšmingas faktas, kad būtent Vilberas paskatina pasakotoją paskaityti kitiems kaliniams paskaitą tema „Aš ir mano tauta“, – taigi galų gale jis nusiplėšia kaukę, baigdamas nepakenčiamą vaidinimą.

5. Bet kuris Iwaszkiewicziaus karinių dienoraščių vaizdelis turi daugiau energijos, pulso, aistros, gyvybės negu trys šimtai „Bodeno ežero“ puslapių. Vertėtų pasvarstyti, kodėl Dygato romanas, kadaise buvęs garsus ir populiarus, paseno taip siaubingai, kad šiandien – išskyrus keletą fragmentų – sunkiai bepaskaitomas. Man nerūpi išblyškęs Vilberas, leigyvis personažas, sukurtas romano reikmėms, man rūpi jo prototipas Jeanas Le Louët, kurį dėl nežinomų priežasčių kuo aiškiausiai regiu tą rugpjūčio popietę, kai su lagaminu rankoje jis brovėsi per kelevių minią ir dar galėjo pasitraukti, neįsėsti į traukinį.

Kodėl jis mane taip sudomino? Jo istorija, tie dvylika mėnesių nuo 1939 m. vasaros iki 1940 m. vasaros, patenkino tylų daugelio mūsų Europos dalies gyventojų troškimą sočius ir savimi pasitikinčius Vakarų pavaišinti kuriuo nors iš čionykščių XX a. patyrimų. Štai nerūpestingas poetas, Paryžiaus kavinių plevėsa, pirmais karo mėnesiais blaškosi tarp Čenstakavo ir Žyrarduvo, juokingai beginklis su savo „*moi prancūzas*“. Bet ne vien tai. Jis buvo lengvabūdis, išpuikęs, groteskiškas – gyvas menininko puikybės ir religinio pasiaukojimo menui įsikūnijimas. Bent jau toks įspūdis susidaro iš prisiminimų. Jo laikysena buvo savo rūšies skandalas tų įvykių fone. Ir gal būtent todėl jis parašė bent tą vieną mums žinomą eilėraštį, kuris –

čia tenka pritarti Miłoszui, nepaisant skirtingų požiūrių, – lenkų kalba okupuotoje Varšuvoje veikiau siai nebūtų atsiradęs. „Ir eilėraščiai jam išeina geri, tai keisčiausia. Pas mus tai būtų siaubingiausias grafomanas“, – rašė apie jį dienoraštyje Iwaszkiewiczus.

Ar įsimaišęs į pabėgėlių minią, slenkančią kulkosvaidžių ugnimi kapojamais plynais keliais, Jeanas Le Louët rikiavo galvoje naujas eiles? Ar galėjo paskui taip lengvai ir neskausmingai nusipurtyti to kelio dulkes? O gal tik vaidino savąjį įkvėptojo vaidmenį iki galo? Tai du skirtingi atsakymai į klausimą, koks nepriklausomas pašaukimas, kokios vertybės suteikia jėgų menininkui pakilti virš karo siaubo.

6. „Pozicijos“ – tai eilėraštis apie atgautą regėjimą, kuris sugrįžta, kai išsiblaškę žvilgsniai ir asmeniniai išgyvenimai susilieja su antgamtinėmis galiomis. Tas, kuris yra žemiausiai, mušamas ir kraujuojantis, atsi-rėmęs į makiavelišką kolaborantą ir vergą, praregi: „Ir kraujas atvėrė akis.“ Taip Jeanas Le Louët atgavo regėjimą ir nutilo.

Bent norėčiau tuo tikėti. ■

Versta iš Zeszyty Literackie, 2014, nr 2 (126)

Vertė Kazys USCILA

PRENUMERUOKITE KULTŪROS BARUS IR ĮSITIKINSITE, KAD SU SKAITANČIU SKAITOMASI



Metinė prenumerata – tik 60 Lt.

Užsisakyti galite visuose

Lietuvos pašto skyriuose.

Jei norite prenumeruoti žurnalą į užsienį,

su pristatymu oro paštu, tai kainuos

180 Lt arba kita valiuta pagal esamą

kursą. Norintys už(si)sakyti Kultūros

barus į užsienį turėtų kreiptis į Kultūros

barų redakciją adresu Latako g. 3, 01125

Vilnius, Lietuva; el. paštas:

kulturosbarai@gmail.com arba į

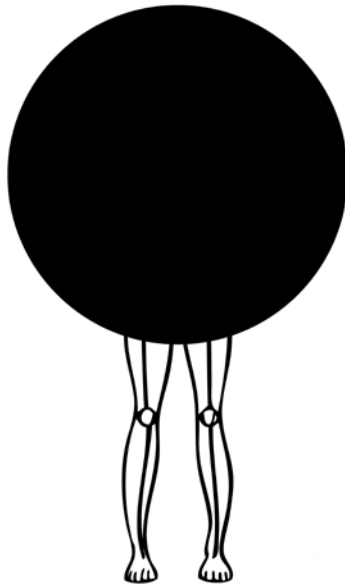
Kultūros barų atstovę JAV Mariją

Paškevičienę adresu 306 55th Place,

Downers Grove IL 60516–1537, USA;

el. paštas: hmpask@juno.com

SLAPTOS LOŠĖJŲ SVAJONĖS



Putinas Raudonasai, gavęs visiškai slaptą ataskaitą, kad Lietuvos rusai nesiveržia į istorinę tėvynę, viena vertus, apsidžiaugė – ilgainiui bus galima juos išvaduoti kartu su visa vadaviete. Net uždainavo: *„Мы поедem, мы помчимся на оленях утром ранним и отчаянно ворвёмся прямо в сонную Литву-у-у!“* Antra vertus, užsirūstino – juk repatriantams jis dosniai siūlo bekraštes stepes, Sibiro speigą, kitas patrauklias vietas, kur net vėžiai, *tfu*, dažniau meškos žiemoja. *Čiort poberi*, – dar sykį apsisvertė ant nugulėto kairiojo šono, kamuojamas šovinistinės nemigos. Todėl ryte skubos tvarka išsikvietė terapeutą, psichiatrą, neurologą, urologą ir kitus Asklepijo generolus.

– Skubiai darykite ką nors, aš niekaip negaliu užmigti.

Konsiliumas dvi dienas tarėsi, o tada nuramino:

– Tai normalu. Blogis niekada nesnaudžia.

Putinas Raudonasai, supratęs, kad kęsti nemigą yra tikrasis jo pašaukimas, pareiga ir palaima, pasiuntė prie Ukrainos sienų dar dvi tankų govėdas. Dabar dienomis ne tik budriai valdė šalį, bet kartu

rašė iškart du veikalus – „Karas be taikos“, „Nusikaltimas be bausmės“.

O naktimis sėsdavo studijuoti Lietuvos žemėlapią ir perrašinėti „litovcų“ istorijas. Mat specialiu jo nurodymu kišeniniai visuomenės apklausų padirbinėtojai atliko socialinę tyrimą ir nustatė, kad rusų liaudis turi 3 didžiausius priešus: Ameriką, Ukrainą ir Lietuvą. Ukraina jau sėkmingai atverčiama į amžiną draugę, Amerika kol kas tolokai, be to, iki Baracko net ūgiu Vladimirui sunkoka prisitempti, užtat Lietuva yra ir greta, ir maža, ir turi Oleką... Vieną ankstų rytmetį nakviša aptiko, kad šiemet sukanka lygiai 150 metų, kai Michailas Muravjovas uždraudė spausdinti lietuviškus elementorius lotyniškais raidėmis. Pažymėdamas šią istoriškai džiugią datą, dabartinis Rusijos caras patriotiniais sumetimais uždraudė visiems rusams mėgautis lietuviškomis kiaulėmis ir dešromis. Tegu trečiaeiliai priešai patys viską suvalgo – turės bjaurų celiulitą, padidintą cholesterolį ir nervinę tiką dėl mažėjančių pajamų. Kad mažai nepasirodytų, Lietuvos bulvių plotus įsakė skersai išilgai užleisti ko-

lorado vabalais, ir dar taip tirštai, kad jų vagas knistų nebent afrikinio kiaulių maro apsėsti šernai...

Neramu ir kitose kaimyninėse šalyse. Beveik prieš metus Varšuvoje surengę dviejų valandų trukmės STRELKĄ su Belka (Nacionalinio banko valdytoju), šio slapto pasitarimo dalyviai (vidaus reikalų ministras, buvęs transporto ministras ir minėtasis Belka), pokalbio įrašui išplaukus į viešumą, rausta dėl visiems prieinamų, nors ištrauktų iš konteksto, bet vis tiek vulgarių, savo kalbų. Opozicija vadina tai baisiai nešvariu sąmokslu tarp Nacionalinio banko ir moraliai supuvusių politikų, todėl reikalauja paties ančiuko Donaldo, atsiprašau, premjero Tusko galvos.

Lietuvoje, kaip paprastai, net seklių kalibras daugiau kaip 10 kartų mažesnis. VSD, užuot pasiklausęs kokio nors Vito Vasiliausko eurofilinių suokalbių su finansų arba kokiu kitu finansiškai reikšmingu ministru ar nors jau Loretos pafirtavimų su Viktoru apie einamuosius reikalus, dieną naktį šnipinėjo daugiau kaip 20 visai smulkių žuvelių iš seklaus BNS tvenkinio. Dėl akių vieną kitą kartą mestelėjo kiaurą tinklą ir į Prezidentūros vandenį, bene ims ir sugaus Auksinę žuvelę. Gryna Grinos saviapgaulė, natūraliai pasibaigusi *fiasco* prie suskilusios geldos.

Aimanos ir dantų griežimas vis dar netyla socialdemokratų stovykloje – kol nerastas, kas iš saviškių pakišo kiaulę per rinkimus, visus įtartinus asmenis penkeriems metams ištremis į Briuselį. Gal ten kuriam nors pavyks per pokerio partiją aplošti patį Guogą – vis šiočia tokia pergalė prieš nepakenčiamus dešiniuosius.

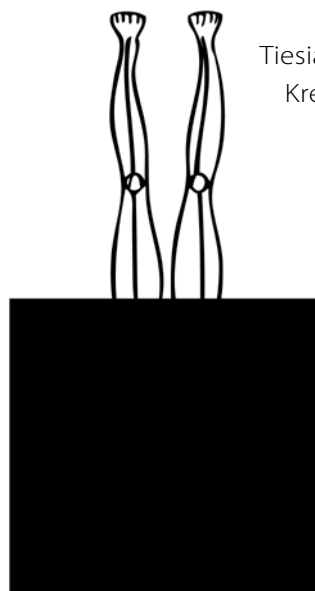
Otium cum dignitate (garbingas poilsis pelningoje vietoje prie nesiliaujančio šlapintis berniuko) gali pirma laiko baigtis nebent Viktorui U. – mat šio senstančio satyro drama netrukus vėl atsidurs svetimųjų rankose, o tie deramai neįvertina (bent jau per aną nutrūkusią kadenciją neįvertino!) asmeninio pleibojiško (rusiškai būtų *рубаха парень*, ypač *без рубахи*) žavesio, netiki įtaigiomis pasakėčiomis apie tyrą kaip krištolas jo buhalteriją, vien į mažmožius (bylas, parodymus, įrodymus) bukai gilinasi. Jei su kitais išrinktais nepavyks gražiuoju susitarti (teikia vilčių nebent gandas, kad per anas kadencijas bandyta, o kai kam netgi pavyko kai ką

kai kuo papirkti) agurkų ir krienų virtuozei teks leisti dienas kamerinėje jaunojo Gobšio ir bluktelėjusios blondinės von Žutaitės draugijoje su kukliais Loretos lauknešėliais... Nebent, – užsisvajojo Viktoras U., – pats Putinas Raudonasai vertingą įtakos agentą išvaduotų mainais į Karaliaučiaus kraštą, juk vėliau vis tiek viską atsiims su visais kaulais (*с близлежащими территориями*)...

O Rytų patvaldys, apimtas nepaliaujamo geopolitinio būdravimo, todėl įgavęs stebuklingų telepatinių galių, net už 1000 km išgirdo gaudžius politinio prieglobsčio maldavimus ir nedelsdamas mušė paguodos telegramą: *Надейся и жди!*

Kaip medum pateptas, patyręs politinį nušvitimą Viktoras U. irgi nusprendė liautis su bet kuo miegojęs, ėmė braižyti ateities planus, skaičiuoti būsimus pelnus ir kitaip neadekvačiai linksmintis. Laisvu nuo satyriadų laiku pradėjo rašyti eiliuotą politinį erotinį romaną „Net į balą puolęs kartais sausas kelsi...“ Čia priėjo Artūras (pavardė redakcijai žinoma), atnešė sauskelnų ir pamokė: „Jei padarysi po savimi, dar nereiškia, kad bus srovė.“

VSD viską stropiai užrašė, o dabar šifruoja, ką galėtų reikšti chroniška kai kuriuos politikus apėmusi urofilija ar urofobija...



Tiesiai iš politinės balos
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2014. 6 (594)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Rita REPŠIENĖ. *About Cultural Values, Priorities and Other Choices*. The feeling of nationhood, purification of its shape provide a conventional shelter when one tries to find out whether mutual agreements between the government and society exist, whether relationship between illusions and reality, between abilities and ambitions is adequate. Do our actions, ideas and expectations have any relation to broadening the horizons of today? What priorities do we have? Has national identity that has crossed the border of ethnolinguistic project become a common need, something that we care about? Do we still think that culture is something to be taken care only tomorrow, something we will leave to future generations to consider? – asks the author of the article (page 2).

Almantas SAMALAVIČIUS. *A Weekend in Kiev or a Threat to World Order*. An essay focused on the recent international meeting held in Kiev, Ukraine a week before its presidential elections and attended by Europe's leading political analysts, thinkers, intellectuals and academics together with their Ukrainian colleagues and the author who was the only representative from Lithuania. Overviewing intense program and most important discussions staged during the event in the contexts of Ukrainian crisis – perhaps one of the most dangerous European crises after World War II, the author suggests that perhaps the future of Europe is being challenged in Kiev but not in Brussels in recent months (page 7).

A *Glimpse at the Culture of Profit versus Rebirth From the Foot of Himalayan Mountains*. Nepalese writer and scholar, professor of geography at Tribhuvan University and president of Nepalese PEN Ram Kumar Panday talks to Almantas Samalavičius. The conversation is focused on issues of our time ranging from economic globalization, freedom of an individual, Western influences on the eastern hemisphere as well as the problems and future of Nepalese society. The future of Nepal belongs to those who are able to think critically and to act adequately, concludes Ram Kumar Panday (page 12).

Vytautas LANDSBERGIS. *More Truth*. A reply to the article of Eglė Wittig-Marcinkevičiūtė „The Sun of Stalin and the Moon of Bush“. Member of the European Parliament in his reply says that we should avoid such blunt comparisons. To claim that US administration turned its back to Lithuania when it proclaimed its independence and even chose „to support Moscow“ is a too much simplified picture, created by the author. George Bush did not turn away from the freedom-seeking Lithuanians so as Soviets would have wished (page 16).

Aldona GUSTAS. Julius KELERAS. *Poems* (page 18).

Jonas JURKŪNAS. *About the Magic of Acoustmatics*. The author suggests to discuss the source of musical sounds. The musical instrument is the source of instrumental music, the source of vocal or religious music can be detected likewise easily. However, everything is more difficult these days as far as evolution in sounds and computer technologies suggests fast innovations. Acoustmatics like voice without image and body or phantom voice still provokes feelings of unease (page 22).

Ingrida GERBUTAVIČIŪTĖ. *Mature New Baltic Dance 14 in a Lithuanian Manner*. This festival celebrated its eighteenth anniversary and the audience was eager to see what will this international festival offer this year after coming of age. Meanwhile the festival though colorful remained bleak. Its organizers were afraid to risk so much as if they wished not to fail during the exam and the result was mediocre (page 28).

Rasa BAČIULIENĖ. *Vladislovas Žilins: „I thought that the Life is Long...“* (page 32).

To Explore Unknown Territories. Zita Čepaitė interviews British musical critic Martin Anderson about why one can hardly hear Lithuanian serious music worldwide and why the EU is „a terrible misfortune“ (page 34).

Should Art Galleries be Staged in Commercial Centers? Kęstutis Šapoka interviews representatives of YPA. Experimental POP UP gallery was active in commercial centre G09, in Gediminas avenue. There was the project initiated by four young artists (Greta Vileikytė, Gedvilė Tamošiūnaitė, Vladislav Novicki and Stanislovas Marmokas) who established group YPA. During these four weeks as curators, managers and heads of this gallery they did all their best to present the works of young and interesting artists. According to members of YPA they attempted to dismantle the line between art and everyday life, „high“ and „low“ culture, between passers-by and the audience (page 40).

Audronis LIUGA. *Berlin. The Last Ones*. Dimer Gotscheff is the most charismatic personality in German theatre. His importance to German theatre is represented in a fact that this year the hole Berlin festival Theaterfeffen was dedicated to him (page 44).

Zita DARGUŽYTĖ. *Lithuanian Input into the Art of Uruguay*. The author discusses the impact of Lithuanian diaspora into the art of this South American country (page 49).

Redas DIRŽYS. *When One Sees Himself in Uruguay: Critical Remarks on Class Roots of Art*. When I arrived in Uruguay, – writes the artist, I was overtaken by Europe's impact upon this relatively small country and mentality of its people – I would come across the footprints of familiar culture, digressions, hints, pastish and fetish.“ The author presents his remarks on global tendencies and discusses Hotel De Immigrantes project in which he took part, realised in Haselte, Belgium and Montevideo, Uruguay (page 52).

Redas DIRŽYS. *Proletarian Postmodernism of Povilas Abečiūnas*. The artist lives in Kumečiai village in the region of Alytus. From the very young days he sentenced himself to radical vanguard. He put all complexes of farmers' every-day life into his work that was titled „Barn“. He painted the vanity of our civilisation and made a public declaration about their social marginalisation (page 61).

Algimantas BACEVIČIUS. *Trees of Our Cities*. Lime-trees dominate in Lithuanian cities and this tradition goes on. Some specialists claim that the life of trees in urban setting is shorter thus we should have a sound policy of planting (page 62).

Eglė WITTIG-MARCINKEVICIŪTĖ. *Visionaries or sleepwalkers?* Algirdas Julius Greimas and his political thought flying high. For a political theory to take root it is important not only how smart it is, but also what are the social trends and historical circumstances. It happens that prolific and creative thinkers gain no influence at all while a text, even if it is written accidentally or by an unmethodical author, is meant to play substantial political role, turning its writer into a cult figure. Among Lithuanian humanities scholars, the eminent emigrant, semiotician Algirdas Julius Greimas belongs to the second group. The article examines his political views and the role that they played in promoting the Soviet reactionary sentiment (page 64).

Kęstutis SKRUPSKELIS. *How We Were Liberating Vilnius*. The Association for the Liberation of Vilnius constantly proclaimed: the occupation of the capital threatens all Lithuanian peoples. Thus it might be said that multiculturalism of Vilnius is not the invention of present-day cosmopolitans who reject narrow nationalism. Multicultural aspects of Vilnius were stressed by the state authorities and public activists – Vilnius had to be liberated because it was a multicultural city and variety of its population was threatened by Polish policy. A hypothesis might be made: during several occupations we forgot the fact that Lithuania was created not on the basis of narrow nationalism (page 75).

Markas PETUCHAUSKAS. *Between Hammer and Dagger*. Šmerelis Kačerginskis was a very unique person of Lithuanian Jerusalem. He managed to compile an enormous cultural treasure of Yiddish. I hope, – writes the author, – that some of it will come back to poet's homeland. Those who were forced to emigrate do come back. This is the logic of history (page 82).

Algirdas GRIGARAVIČIUS. *Doctor and Marica*. The note-books of doctor Jonas Basanavičius shed some light on the personal life during his stay in Bulgaria and some pages reflect even some sparkling of feelings. Historian discusses his youth days and presents a few letters from Marica Jordanova written to him (page 85).

Michał SZYMAŃSKI. *What Happened to Jean Le Louët*. An essay on Jean Louet born in Brittany in 1911 who was considered a poet of second surrealist wave. Overwhelmed by Polish romanticists he came to Poland and eventually World War II broke out (page 89).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Secret Player's Dreams*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).



KULTŪROS BARAI

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas

Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):

Arthur W HUNT III, Almantas SAMALAVIČIUS

Technology and consumership (En) (Lt)

A conversation with Arthur W. Hunt III

Today's media, combined with the latest portable devices, have pushed serious public discourse into the background and hauled triviality to the fore, according to media theorist Arthur W Hunt. And the Jeffersonian notion of citizenship has given way to modern consumership.

Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context

What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Sileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Tomas KAVALIUSKAS, Tatiana ZHURZHENKO

Post-Orange Ukraine: Lost years? (En) (Lt)

A conversation with Tatiana Zhurzenko

In an interview conducted before Euromaidan commenced, Tatiana Zhurzenko discusses the intricacies of regional tensions surrounding Ukraine, taking into consideration questions of memory, language and a putative civic, liberal Ukrainian nationalism.

Giedrius SUBACIUS

The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

Bo ISENBURG

Critique and crisis (En) (Lt)

Reinhart Koselleck's thesis of the genesis of modernity

The modern consciousness as crisis: Reinhart Koselleck's study of the origins of critique in the Enlightenment and its role in the revolutionary developments of the late eighteenth century is a work of historical hermeneutics whose relevance remains undiminished.

Nicholas BRADBURY, Almantas SAMALAVIČIUS

The freedom of the fox in the chicken run (En) (Lt)

A conversation with novelist Nicholas Bradbury

Nicholas Bradbury made his literary debut this year with the novel „Market Farm“, a reworking of George Orwell's „Animal Farm“ for the free market era. He talks here about influences for his satirical take on the current financial crisis and potential grounds for hope for the future.

Almantas SAMALAVIČIUS, Immanuel WALLERSTEIN

New world-system? (En) (Lt)

A conversation with Immanuel Wallerstein

At some point, there is a tilt; there always is. Then we shall settle down into our new historical system. Wallerstein foresees one of two possibilities: more hierarchy, exploitation and polarization; or a system that has never yet existed, based on relative democracy and relative equality.

Béla NÓVÉ

The Orphans of '56 (En) (Lt)

Hungarian child refugees and their stories

Of the 200,000 Hungarian refugees who fled Hungary following the Soviet invasion in 1956, close to 20,000 were "unaccompanied minors". Shortly after the fifty-sixth anniversary of the Hungarian Revolution, historian and former dissident Béla Nóvé traces their life stories.

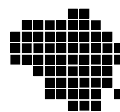
SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS



SRTR fondas Kultūros barų 2014 m.

projektui „Kultūros krizė ar krizės kultūra?“ skyrė 50 000 litų, projektui

„Kultūra: raidos kryptys ir horizontai“ – 152 700 litų finansinę paramą



MOKSLAS • EKONOMIKA • SANGLAUDA

EUROPOS SĄJUNGA
EUROPOS SOCIALINIS FONDAS*Kuriame Lietuvos ateitį*

Projektas Aukštosios kultūros impulsai mokykloms AKIM finansuojamas Europos socialinio fondo pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonę VP1-2.2-ŠMM-10-V „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“.

www.eurozine.com**Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką**

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešoji erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

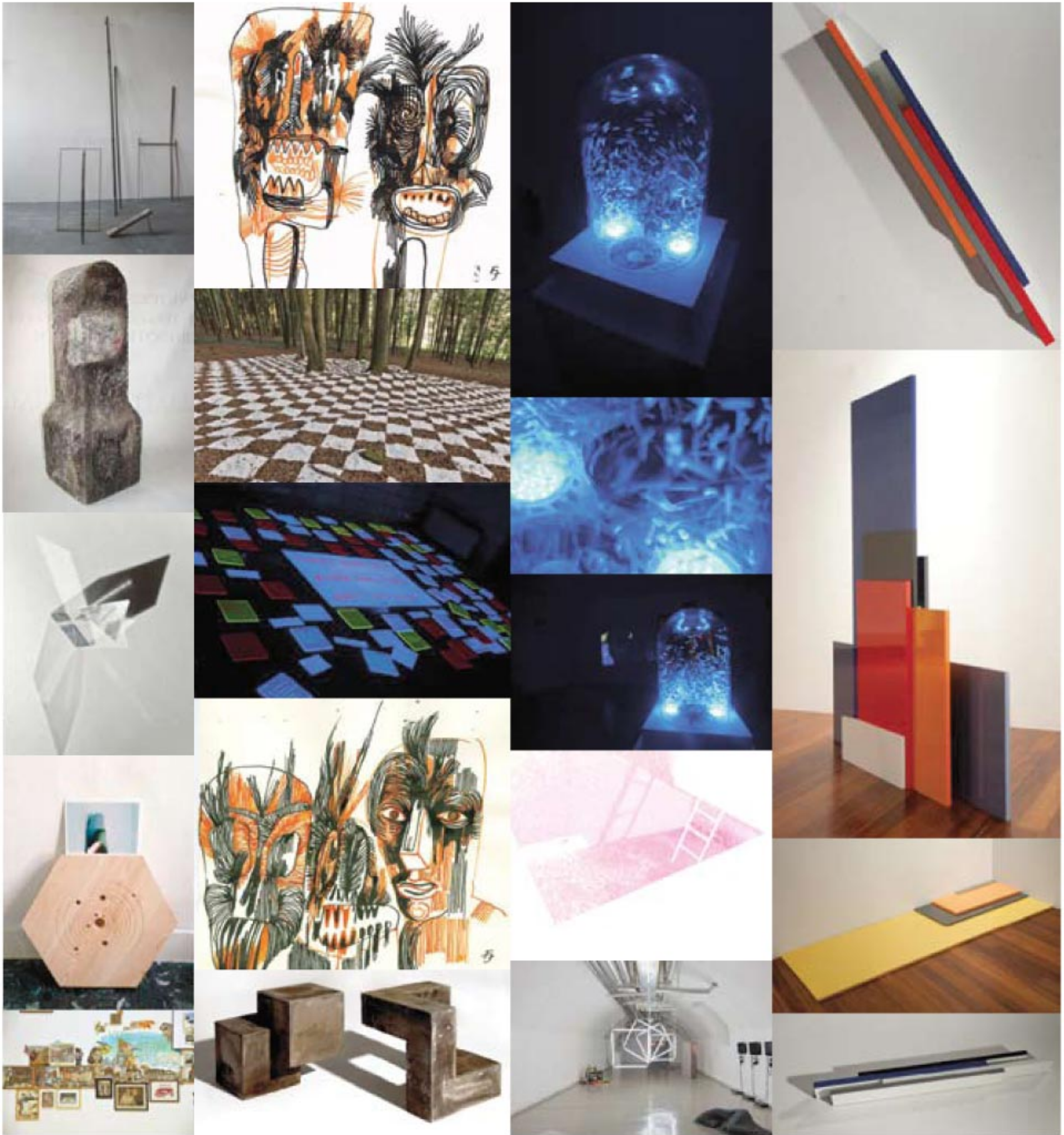
Geriausi straipsniai iš visos Europos

eurozineSpaudė akcinė bendrovė Spauda, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 3200 egz.

Kaina – 4,99 Lt



Liepos 4 d. Vilniaus rotušėje atidaromoje ir iki rugpjūčio pabaigos veiksiančioje parodoje CreArt bus pristatyta dvylika darbų, kurių autoriai iš Rumunijos, Portugalijos, Italijos, Norvegijos, Austrijos, Čekijos, Ispanijos, Kroatijos ir Lietuvos. 2012 m. Europos Komisija paskelbė, kad startuoja naujas tarptautinis kultūrinis projektas, kuris trylikoje Europos miestų ir institucijų bus įgyvendinamas penkerius metus. Plačiau skaitykite p. 60



Kaina – 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2014. Nr. 6 (594), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009